

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ - ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ

Τίτλος Μεταπτυχιακής εργασίας:

«Ο Ελληνισμός της Ρουμανίας τον 19^ο αιώνα. Η περίπτωση του Βουκουρεστίου»

Φοιτητής: Χρήστος Βακάλης

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2007

Επιβλέπων καθηγητής: Σφέτας Σπυρίδων

Ημερομηνία έγκρισης: 1 Φεβρουαρίου 2008

«Η έγκριση της Μεταπτυχιακής Εργασίας από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ δεν υποδηλώνει αναγκαστικά ότι αποδέχεται το Τμήμα τις γνώμες του συγγραφέα»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η περίοδος που εξετάζουμε, όχι μόνο στην περιοχή του ενδιαφέροντός μας, αλλά και γενικότερα στα Βαλκάνια, χαρακτηρίζεται από αλλαγές, εξελίξεις, πολεμικές συρράξεις και τη διαμόρφωση νέων κρατικών μορφωμάτων.

Γεωγραφικά, η εργασία καλύπτει τον χώρο που είναι γνωστός με την επωνομασία Παραδουνάβιες ή Παρίστριες Ηγεμονίες, οι οποίες έπειτα θα μετονομαστούν σε «Ρουμανία» και ειδικότερα την περιοχή του Βουκουρεστίου.

Η ιδιαιτερότητα του θέματος μας είναι η εξής: Ελληνισμός και Ρουμανία ήταν στοιχεία συνδεδεμένα από αιώνες, ιδιαίτερος μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης. Τότε οι Ηγεμονίες αποτέλεσαν καταφύγιο για πολλές οικογένειες, και μάλιστα, αριστοκρατικές, της καταρρέουσας Βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Η ιστορική πορεία των Ελλήνων, λοιπόν, στο συγκεκριμένο χώρο ήταν ανοδική ανά αιώνα και αυτό αποτελεί σπουδαίο ερέθισμα για ιστορική έρευνα και μελέτη. Σπουδαιότερο κίνητρο για την ανάπτυξη αυτού του θέματος στα πλαίσια μιας μεταπτυχιακής εργασίας αποτέλεσε το γεγονός πως ο Ελληνισμός των τελευταίων αιώνων και, ιδιαίτερα, τον 19^ο αιώνα δεν έχει μελετηθεί επαρκώς.

Η Λένα Διβάνη στο βιβλίο της «Ελλάδα και Μειονότητες»¹ αναφέρει χαρακτηριστικά: «Λόγω του μεγάλου βιβλιογραφικού κενού επί του θέματος, η ευεργετική παρουσία του Ελληνισμού στις ρουμανικές χώρες δεν έχει αποτυπωθεί και εκτιμηθεί ικανοποιητικά».

Παράλληλα, ο Φλορίν Μαρινέσκου² στον τίτλο του κειμένου του «Ο νεώτερος Ελληνισμός της Ρουμανίας», στο περιοδικό «Ιστορικά θέματα», χρησιμοποιεί τη φράση «Οι ξεχασμένοι Έλληνες των Παραδουναβίων Ηγεμονιών». Διαπιστώνουμε, λοιπόν, πως είναι άδικο για την τόσο έντονη παρουσία των Ελλήνων στις Ηγεμονίες να μην υπάρχει και η ανάλογη ιστορική καταγραφή των δραστηριοτήτων τους. Ιδιαίτερα δε, μετά το 1821, που αποτελεί κομβικό σημείο για τους εκεί Έλληνες, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να δει κανείς πώς καταγράφεται η ελληνική παρουσία μετά το τέλος της φαναριωτικής διοίκησης. Πόσο επηρεάζει αυτή η παρουσία τους τομείς της Ρουμανικής κοινωνίας. Πώς αντιλαμβάνονται και πώς αντιμετωπίζουν οι Έλληνες τις επαναστατικές κινήσεις των Ρουμάνων, την περίοδο 1821-1860, όταν και οι τελευταίοι προσπαθούν να δημιουργήσουν ένα ανεξάρτητο κράτος. Πώς αντιμετωπίζουν τους Έλληνες οι πολιτικοί άνδρες της Ρουμανίας, ακόμα και ο ίδιος ο Κούζα ή μετέπειτα ο Χοεντζόλλερν.

Θεωρούμε πως είναι λίγο δύσκολο να εξαλείφθηκε η σημαντικού επιπέδου παρουσία των Ελλήνων των 2 Ρουμανικών Χωρών, μόνο και μόνο επειδή δημιουργήθηκε ένα κλίμα κατ' αυτών το 1821 λόγω της επανάστασης και η Πύλη τους απομάκρυνε από τα αξιώματα, επειδή τους θεώρησε ύποπτους.

¹ Λ. Διβάνη, *Ελλάδα και Μειονότητες*, Αθήνα 1995, σ.126.

² Φλ. Μαρινέσκου, «Ο Νεώτερος Ελληνισμός της Ρουμανίας. Οι ξεχασμένοι Έλληνες των παραδουνάβιων ηγεμονιών», *Ιστορικά Θέματα* 32(2004), σ. 100 – 119

Σημαντικό είναι να δούμε τους Έλληνες στο νέο ρουμανικό κράτος καθώς και στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, τότε που τα Βαλκάνια ετοιμάζονται να μπουν σε μία άλλη διαδικασία συμφερόντων στην Μακεδονία, με την Ρουμανία να θέλει να χρησιμοποιήσει τους Κουτσόβλαχους ως μέτρο πίεσης για τις όποιες διεκδικήσεις της.

Η εργασία αυτή θα ασχοληθεί ιδιαίτερα με την περίπτωση του Βουκουρεστίου, το οποίο θα αποτελέσει και την πρωτεύουσα του ενιαίου κράτους(από το 1859) και, κυρίως, από το 1835 οπότε και ιδρύθηκαν στις 2 Ρουμανικές Ηγεμονίες τα Ελληνικά προξενία. Χωρίς να είναι αναγκαίο, το Βουκουρέστι ως επίκεντρο των εξελίξεων μας δίνει μία ενδεικτική εικόνα της κατάστασης στην Ρουμανία στο χρονικό διάστημα που εξετάζουμε και αναφορικά με το πολιτικοκοινωνικό κομμάτι της χώρας, αλλά και με την δραστηριότητα του Ελληνισμού της περιοχής.

ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

A) Η περιοχή του Βουκουρεστίου

Πριν ξεκινήσει η αναφορά μας στο θέμα της εργασίας, οφείλουμε να δώσουμε μία σύντομη εικόνα της περιοχής του Βουκουρεστίου.

Η πρωτεύουσα της σημερινής Ρουμανίας βρίσκεται νότια της χώρας, στην πεδιάδα της Βλαχίας. Το όνομά της η πόλη το πήρε από τη λέξη Βουκουρία που στη ρουμανική γλώσσα σημαίνει χαρά. Ο ρουμανικός μύθος λέει ότι η πόλη του Βουκουρεστίου ιδρύθηκε από έναν ποιμένα, ο οποίος ονομαζόταν «*Bucur*». Η πόλη στα μεσαιωνικά χρόνια ήταν φρούριο και μετέπειτα έγινε πρωτεύουσα των ηγεμόνων της Βλαχίας (1462) έως και το 1859-61 όταν και έγινε πρωτεύουσα του ενωμένου πλέον Ρουμανικού κράτους.

Το σήμα της πόλης

Το Βουκουρέστι και το Ιάσιο ήταν οι δύο πόλεις στις οποίες σημειώθηκαν οι σημαντικότερες πολιτικές εξελίξεις του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα ως πρωτεύουσες της Βλαχίας και της Μολδαβίας αντίστοιχα. Διακρίθηκαν ως πνευματικά κέντρα κατά κύριο λόγο, την ίδια εποχή που οι άλλες πόλεις της περιοχής με έντονο το ελληνικό στοιχείο όπως η Κωνσταντζα, το Γαλάτσι και η Βραϊλα, αποτελούσαν εμπορικά κέντρα.

Με φόντο λοιπόν τις πολιτικές και πολιτιστικές εξελίξεις, θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε τον Ελληνισμό της ρουμανικής πρωτεύουσας τον 19^ο αιώνα.

Ο χάρτης της σημερινής Ρουμανίας

B) Ιστορική επισκόπηση

Αναφερόμενοι στο παρελθόν, χρειάζεται να ανατρέξουμε στην περίοδο των μεγάλων αποικισμών της αρχαιότητας για να αναζητήσουμε την ελληνική παρουσία στην σημερινή περιοχή της Ρουμανίας. Η παρουσία των Ελλήνων στη σημερινή Ρουμανία χρονολογείται από την αρχαιότητα. Οι Μιλήσιοι τον 7^ο αιώνα π. Χ ίδρυσαν στις εκβολές του ποταμού Ίστρου (σημερινού Δούναβη) την Ιστρία, όπου βρέθηκαν ερείπια αρχαίων ναών του Διός. Οι Μιλήσιοι πάλι ίδρυσαν την πόλη Τόμις, σημερινή Κωνσταντζα και την πόλη Καλλάτις, τη σημερινή Μανγκάλια. Η Αιγισσός (Τουλτσέα) καθώς και άλλες πόλεις ακόμα υπενθυμίζουν τη μακραίωνη Ελληνική παρουσία στις Παρίστριες Ηγεμονίες. Τα ελληνικά πλοία προσέγγιζαν συνεχώς τις παράκτιες πόλεις και ως συνέπεια υπήρξε η εγκατάσταση νέων Ελλήνων, που εντάθηκε μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως και κορυφώθηκε μετά το 1700, όταν το Οθωμανικό κράτος εγκαινίασε την τοποθέτηση Ελλήνων ως ηγεμόνων στην περιοχή, των περίφημων Φαναριωτών και έτσι οι συνθήκες στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες ήταν σαφώς καλύτερες από άλλες περιοχές στις οποίες η Οθωμανική διοίκηση ήταν πιο αισθητή. Στη Μολδοβλαχία το ιδιότυπο καθεστώς αυτονομίας σε συσχετισμό με τη ρωσική παρεμβατικότητα τον 18^ο και 19^ο αιώνα στην περιοχή εις βάρος της Πύλης λειτούργησε ευεργετικά για τους Έλληνες της περιοχής οι οποίοι κινούνται πολύ δραστήρια στους τομείς των Γραμμάτων και των Τεχνών, της πολιτικής, της οικονομίας και στα μέσα του 19^{ου} αιώνα στην έκδοση εντύπων και εφημερίδων³.

Πριν εισέλθουμε στον 19^ο αιώνα, είναι ωφέλιμο να δούμε συνοπτικά την Ελληνική παρουσία σε πνευματικό και πολιτιστικό επίπεδο τους προηγούμενους αιώνες.

Μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως το 1453, το μεταναστευτικό ρεύμα προς τις χώρες αυτές εντάθηκε κυρίως από κατοίκους της ΒΑ Μ. Ασίας, της Τραπεζούντας και της Κωνσταντινούπολης. Από το τέλος του 15^{ου} αιώνα αναφέρονται στην περιοχή Έλληνες έμποροι, λόγιοι και κληρικοί. Ο Ελληνισμός αναζητώντας στηρίγματα για την επιβίωσή του στράφηκε στη Δύση και στις ρουμανικές χώρες, οι οποίες αποτελούσαν ασφαλές καταφύγιο για τους Έλληνες και τους άλλους Βαλκάνιους διανοούμενους κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Η βυζαντινή κληρονομιά είχε σημαντική επίδραση σε διοίκηση, νομοθεσία, θρησκεία, κοινωνία, πνευματική ζωή, γλώσσα και τέχνη⁴. Ο μεγάλος ιστορικός **Νικολάε Ιόργκα(1871 – 1940)** με καύχημα έλεγε πως η καταγωγή του ανάγεται στη βυζαντινή οικογένεια Αργυροπούλου. Ο ίδιος ιστορικός, αναφερόμενος στην ελληνική παρουσία στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, τον 18ο αιώνα τόνιζε

³ Φλ. Μαρινέσκου, *ό.π.*, σ. 101 – 102

⁴ Νικ. Ιόργκα, *Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο*, Αθήνα 1983. Στο σύγγραμμά του ο Νικολάε Ιόργκα αναφέρεται στην επιβίωση των βυζαντινών στοιχείων στην περιοχή των Ηγεμονιών. Στην πλειοψηφία τους οι Έλληνες μελετητές κάνουν συχνές αναφορές στα συγγράμματα του μεγάλου Ρουμάνου ιστορικού και ιδιαίτερα στο συγκεκριμένο έργο.

πως οι Έλληνες άφησαν ανεξίτηλη τη σφραγίδα τους σε Βλαχία και Μολδαβία. Κυρίως έδωσαν χαρακτήρα απολύτως ελληνικό στην ακαδημία του Ιασίου και ιδίως στην ακαδημία του Βουκουρεστίου. Η Βλαχία ειδικά είχε μετατραπεί στην ουσία σε ένα νέο κέντρο ελληνισμού της ΝΑ Ευρώπης⁵. Το γεγονός ότι οι κάτοικοι των Ηγεμονιών βίωσαν ένα ιδιότυπο αυτόνομο καθεστώς απέναντι στην Πύλη βοήθησε στη διάδοση ιδεών και στην ανάπτυξη του πνεύματος του Διαφωτισμού από τους Έλληνες. Ο **Mihai Berza**, ρουμάνος ιστορικός σημειώνει: «ο ελληνικός συντελεστής, με ό,τι δικό του και ό,τι δανείστηκε από τη Δύση πρέπει να λαμβάνεται πάντοτε υπόψη σε κάθε έρευνα για την ΝΑ Ευρώπη» και υπογραμμίζει ότι: «Οι Ρουμάνοι επωφελήθηκαν από τη διδασκαλία σπουδαίων Ελλήνων δασκάλων»⁶.

Ο ιστορικός **Τραγιάν Στογιάνοβιτς** σημειώνει:

«Η αυγή του 18^{ου} αιώνα θα συναντήσει τον κατακτητή ορθόδοξο Βαλκάνιο έμπορο να οργώνει κυριολεκτικά τη Βαλκανική. Ο Έλληνας ορθόδοξος, έμπορος, φορέας νέων ιδεών, έδωσε πνοή στην κοινωνική και πνευματική αναγέννηση της Βαλκανικής. Αυτός ο νέος κοινωνικός τύπος έδρασε επίσης με θετικό τρόπο προς αυτή την κατεύθυνση και στις ρουμανικές χώρες»⁷.

Μια γενική αλλά ουσιαστική εικόνα για το ποιος ήταν ο ρόλος των Ελλήνων στα χρόνια προεπαναστατικά και μετά το 1821 στην ΝΑ Ευρώπη και κυρίως στη Βαλκανική μας δίνει η **Βασιλική Παπούλια** στο έργο της «Από την Αυτοκρατορία στο Εθνικό κράτος» αναφερόμενη σε μια ιδιότυπη ιντελιγκέντσια: «Κατά την προεπαναστατική και επαναστατική περίοδο έχουμε πολλές περιπτώσεις συνεργασίας μεταξύ διαφόρων εθνότητων, προκειμένου να επιτύχουν την απελευθέρωσή τους από τον Οθωμανικό ζυγό. Σ' αυτή την περιστασιακή συναδέλφωση συντελούσε το ότι, κατά την μακραίωνη περίοδο της δουλείας, η βασική διάκριση ήταν μεταξύ πιστών και απίστων, χριστιανών και μουσουλμάνων, διάκριση που καλλιεργούσε και η ορθόδοξη εκκλησία μέσω του πατριαρχείου. Τόσο η εκκλησία, που ήταν ουσιαστικά στα χέρια των Ελλήνων κληρικών, κυρίως όσον αφορά την ανώτερη τάξη των επισκόπων και μητροπολιτών, όσο και η ελληνική παιδεία, συντελούσαν στην άνοδο μιας τάξης με σαφείς αναγεννητικούς σκοπούς. Στα ελληνικά σχολεία είχαν φοιτήσει όχι μόνο Έλληνες αλλά και Βούλγαροι, Σέρβοι, Μολδαβοί, Βλάχοι, Αλβανοί, οι οποίοι αργότερα συνεργάστηκαν στον αγώνα εναντίον των Τούρκων και έγιναν οι αναγεννητές της πατρίδας τους. Αυτοί ασκούσαν συνήθως αστικά επαγγέλματα και είχαν κατορθώσει να μπουν στην τάξη των μορφωμένων αστών, που κατά μεγάλη πλειοψηφία ήταν Έλληνες. Κι εδώ συνέβη δηλαδή ό,τι και σε άλλες περιοχές της Ευρώπης, κυρίως της κεντρικής, όπου συζούσαν πολλές εθνότητες μαζί κάτω από το σκήπτρο του αυστριακού αυτοκράτορα, ότι δηλαδή οι φορείς της εθνικής ιδεολογίας μιας εθνότητας ανήκαν στην ιντελιγκέντσια μιας άλλης πιο

⁵ Εφημερίδα Μακεδονία, «Από τον 19ο ως τις αρχές του 20ου αιώνα. Δάσκαλοι της ναυσιπλοΐας οι Έλληνες με πρωταγωνιστικό ρόλο στο Δούναβη», 13 Απριλίου 1996

⁶ Μ. Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου «Οι Βαλκανικές σπουδές στην Ελλάδα», Δωδώνη 5 (1976) σ. 209 - 222

⁷ Α. Ταμπάκη, «Οι Έλληνες στην Ρουμανία, 17^{ος} - 19^{ος} αι.», Ένθετο Περιοδικό «Ιστορικά» της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία», 5 Ιουλίου 2001, σ. 8 - 49

προηγμένης, ή της εθνότητας που αποτελούσε την κυρίαρχη τάξη. Π.χ μορφωμένοι Τσέχοι ανήκαν στην Γερμανική διανοήση, Κροάτες ανήκαν στην άρχουσα τάξη των Ούγγρων, Βλάχοι στην τάξη των Ελλήνων Φαναριωτών, κάτοικοι της Τρανσυλβανίας στην άρχουσα τάξη των Ούγγρων κτλ. Έτσι, και οι πιο διαφοροποιημένες τάξεις στην Χερσόνησο του Αίμου προσπαθούσαν να μπουν στην τάξη των Ελλήνων αστών, οι οποίοι ήταν και οι φορείς των νέων ιδεών που έφθαναν από την Δυτική και Κεντρική Ευρώπη. Ήταν κάτω από την επίδραση όλων αυτών των παραγόντων και των νέων ιδεών του Διαφωτισμού που συνέλαβε ο Ρήγας το σχέδιο να ιδρύσει μια Ελληνική Πολιτεία, μια δημοκρατία, που θα περιελάμβανε όλες τις εθνότητες (ακόμη και την τουρκική) και που θα διαδεχόταν την Οθωμανική αυτοκρατορία»⁸. Όλοι οι πνευματικοί άνθρωποι ήταν φορείς του ουμανιστικού πνεύματος της Δύσης, αφού μέσω των σπουδών τους στα δυτικά πανεπιστήμια μετέφεραν στον βαλκανικό χώρο την παιδεία της αναγεννημένης Ευρώπης, αλλά και εκπρόσωποι του φαναριωτικού κόσμου και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην πνευματική ζωή των Ηγεμονιών και γενικότερα του Ελληνισμού.

Αναφορικά, τώρα με την περίπτωση του Βουκουρεστίου, η Ελληνική πνευματική επιρροή θα ενταθεί ακόμα περισσότερο, όταν το 1679 ιδρύεται από τον Ελληνορουμάνο **Σέρμπαν Καντακουζηνό** η Ελληνική Ακαδημία του Βουκουρεστίου. Το εκπαιδευτικό αυτό οίκημα στεγάστηκε στο χώρο του μοναστηριού του Αγίου Σάββα⁹, όπως απέδειξε η ιστορικός **Αριάδνη Camariano - Cioran**¹⁰. Η Ελληνική Ακαδημία ήταν ο πυρήνας όπου συγκεντρώθηκαν σημαντικά πνεύματα της εποχής διδάσκοντας αρχαίους συγγραφείς και εκκλησιαστικά κείμενα. Συγκεκριμένα, ο Έλληνας σοφός θεολόγος Μητροπολίτης Νύσσης **Γερμανός Αιτωλός ή Λοκρός**, μαθητής του **Θεόφιλου Κορυδαλλέα** (1574-1646) δίδαξε στο Βουκουρέστι για πρώτη φορά τον νεοαριστοτελισμό κατά την ίδρυση της Ακαδημίας, της οποίας η γλώσσα διδασκαλίας ήταν η κλασική ελληνική. Στην Ακαδημία ενεργό ρόλο διαδραμάτισε ο Έλληνας λόγιος και συγγραφέας **Σεβαστός Κυμινήτης** (1689-1702) για τον οποίο πηγές αναφέρουν πως του ανατέθηκε η διεύθυνση του εκεί σχολαρχείου το οποίο μαζί με τις σχολές της Κωνσταντινούπολης αποτελούσαν τα σημαντικότερα κέντρα ανώτερης παιδείας για τους ορθόδοξους λαούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο ίδιος ο Μητροπολίτης Νύσσης μετέφρασε την Αγία Γραφή στη ρουμανική γλώσσα κατόπιν αναθέσεως από τον ηγεμόνα της Βλαχίας Σέρμπαν Καντακουζηνό.

⁸ Βασ. Παπούλια, *Από την Αυτοκρατορία στο Εθνικό Κράτος*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 154 – 155

⁹ Ρωξ. Αργυροπούλου, «Οι Ελληνικές Ακαδημίες του Βουκουρεστίου και του Ιασίου», *Ενθετο Περιοδικό «Ιστορικά» της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία»*, 5 Ιουλίου 2001, σ. 26-28

¹⁰ Αξίζει να αναφερθεί ότι η Σχολή του Βουκουρεστίου, επειδή βρισκόταν μέσα στο μοναστήρι του Αγίου Σάββα, που ήταν στη δικαιοδοσία του Παναγίου Τάφου, τελούσε υπό την προστασία των Πατριαρχών Ιεροσολύμων, για τον λόγο αυτό και ανετέθη στον Χρύσανθο, ο οποίος από το 1707 είχε αναρρηθεί στο θρόνο των Ιεροσολύμων, να συντάξει υπόμνημα, σχετικό με το πρόγραμμα διδασκαλίας, το οποίο υπέβαλε υπό τον τίτλο Περί των διδασκάλων της εν Βουκουρεστίω σχολής και τι έκαστος αυτών οφείλει διδάσκειν. Βλ. σχετικά Α. Σκαρβέλη - Νικολοπούλου, *Μαθηματάρια των ελληνικών σχολείων κατά την Τουρκοκρατία*, διδακτορική διατριβή, Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων, Αθήνα 1994, σ. 195-197

Από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα και ειδικά από το 1711 η πνευματική κίνηση στο Βουκουρέστι αυξάνεται και αυτό έχει επιπτώσεις και στην Ακαδημία. Το έτος 1711 ένα ισχυρότερο ρεύμα Ελλήνων Λογίων ακολούθησε τους Φαναριώτες Ηγεμόνες, εκτός από τους συγγενείς και φίλους τους. Εδώ πρέπει να επισημανθεί πως πολλοί Φαναριώτες Ηγεμόνες όπως ο **Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος** και ο **Αλέξανδρος Γκίκας** καθώς και ο **Αλέξανδρος Υψηλάντης** και ο **Ιωάννης Καρατζάς** έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στη διαμόρφωση του προγράμματος σπουδών της Ακαδημίας¹¹. Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας στις ρουμανικές χώρες, στη διαμόρφωση πολιτικών και πνευματικών εξελίξεων που σημειώθηκαν σ' αυτές κατά την προ-φαναριωτική περίοδο (1670-1714) και στη δημιουργία ενός φιλελεύθερου πνεύματος που οδήγησε στο νεοελληνικό διαφωτισμό έπαιξαν και οι υπότροφοι της βλαχικής αυλής στην Ευρώπη, οι εκκλησιαστικοί ουμανιστές και οι αυλικοί λόγιοι, οι έμποροι και οι γιατροί, οι αποκαλούμενοι ιατροφιλόσοφοι, οι artisti σύμφωνα με την δυτική ορολογία¹². Ξεχωριστή είναι η περίπτωση του Δημήτριου Γεωργούλη-Νοταρά ο οποίος ανήκει στην τάξη των ιατροφιλοσόφων οι οποίοι από το τέλος του 17ου αιώνα αποτελούν τμήμα της τάξης των λογίων και υπηρετούν στη βλαχική αυλή¹³.

Μετά τη συνθήκη του **Κιουτσούκ – Καϊναρτζή (1774)** ξεκινά μία περίοδος πολιτιστικής ανόδου, ενώ οι αναδιοργανώσεις της Ακαδημίας από τους ηγεμόνες με σκοπό την άρτια λειτουργία της συνεχίζονται. Συγκεκριμένα, αυτός που φρόντισε για την αναδιοργάνωση της Ακαδημίας ήταν ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, ο αποκαλούμενος από τον Ιόργκα «φιλόσοφος» ηγεμόνας και «ευεργέτης» των ρουμανικών χωρών. Το χρυσόβουλλο του Ιανουαρίου 1776 απέβλεπε στην ανακαίνιση της σχολής του Βουκουρεστίου και στην ίδρυση άλλων κατώτερων στην Κραϊόβα και στο Buzeu στις οποίες δίδαξαν ως επί το πλείστον Έλληνες διδάσκαλοι. Όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, η σχολή στεγάστηκε σε οικοδόμημα μέσα στη μονή του Αγίου Σάββα το οποίο οικοδόμημα τελείωσε μόλις το 1779. Το 1792 μεταφέρθηκε η Ακαδημία από τη μονή του Αγίου Σάββα στα κελιά της μονής Doamna Balasa και το 1803 στα κελιά της εκκλησίας Magureanu¹⁴ και γενικότερα στη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα η Ακαδημία του Βουκουρεστίου (όπως και του Ιασίου) υπήρξε ο χώρος όπου εμφανίστηκαν η φιλοσοφία και οι επιστήμες του Διαφωτισμού. Επίσης, δημιουργήθηκε μια πλούσια Ρουμανική λογοτεχνία μέσω μεταφράσεων από τα ελληνικά και ξεκίνησε σταδιακά να χρησιμοποιείται η ρουμανική γλώσσα και

¹¹ Φλ. Μαρινέσκου, *ό.π.*, σ. 109 - 111

¹² Αθανασία Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, «Δημήτριος Νοταράς και Emanuele Tesauro: Μια ανέκδοτη μετάφραση αριστοτελικής ηθικής και ο ρόλος των διανοουμένων της Διασποράς στη διακίνηση των ιδεών», *Πρακτικά Γ' Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών στο Βουκουρέστι, 2 – 4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Α', επιμέλεια έκδοσης Κωνσταντίνος Α. Δημάδης, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα 2007, σ. 379 – 392*

¹³ Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Οι Έλληνες λόγιοι στη Βλαχία (1670-1714), Συμβολή στη μελέτη της ελληνικής πνευματικής κίνησης στις παραδουνάβιες ηγεμονίες κατά την προφαναριωτική περίοδο*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, 1982, σ. 23

¹⁴ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΑ', επιμέλεια έκδοσης Ανδρέας Μπάγιας, Αθήνα 1975, σ. 243.*

να καλλιεργείται μία εθνική συνείδηση μέσα από μοντέρνες μεθόδους που εφάρμοζαν στη διδασκαλία μερικοί από τους πιο λαμπρούς εκπροσώπους της Ελληνικής διανόησης της εποχής του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Ωστόσο, στον φθίνοντα 18^ο αιώνα η Ακαδημία του Βουκουρεστίου εκτός όλων των άλλων που αναφέραμε, υπήρξε και το επίκεντρο διαμάχης ανάμεσα στους οπαδούς της αρχαϊζουσας ελληνικής γλώσσας και της δημώδους γλώσσας. Το γλωσσικό ζήτημα των Ελλήνων μεταφέρθηκε και στο Βουκουρέστι.

Φυσικά, στη διάδοση των Ελληνικών γραμμάτων αναγκαίο ρόλο έπαιξαν τα τυπογραφεία. Μάλιστα, το πρώτο ελληνικό τυπογραφείο λειτούργησε το 1690 στην Μητρόπολη του Βουκουρεστίου. Ο ηγεμόνας **Κωνσταντίνος Μπραγκοβεάνου** αναδιοργανώνει το ελληνικό τυπογραφείο του Βουκουρεστίου και πολλοί Ρουμάνοι βογιάροι συγγράφουν βιβλία στα ελληνικά και γίνονται συνδρομητές ελληνικών βιβλίων ή τα τυπώνουν με δικά τους έξοδα¹⁵.

Για την περαιτέρω κατανόηση της δραστηριότητας των Ελλήνων των Ηγεμονιών, θα ήταν αναγκαία η σύντομη αναφορά μας σε δυο προσωπικότητες που δραστηριοποιήθηκαν έντονα τον 18^ο αιώνα. Δυο προσωπικότητες που ετοίμασαν το έδαφος σε πολιτικό και πνευματικό επίπεδο και στην πόλη του Βουκουρεστίου. Ο λόγος για τον **Ρήγα Βελεστινλή** και τον **Ιώσηπο Μοισιόδακα**.

Ο Ρήγας Βελεστινλής θεωρείται από τις μεγαλύτερες προεπαναστατικές μορφές του 18^{ου} αιώνα. Μπορεί να μην έζησε τον 19^ο αιώνα, αλλά οι δραστηριότητές του, πολιτικά και συγγραφικά, αποτέλεσαν τη ζωντανή συνέχεια του στις αρχές του συγκεκριμένου αιώνα. Ο Ρήγας που γεννήθηκε το 1757 στο Βελεστίνο εμφανίζεται στη Βλαχία για πρώτη φορά το 1788, ίσως όμως και νωρίτερα. Γνωρίστηκε με τους Μοισιόδακα, **Δημήτριο Καταρτζή**, **Δανιήλ Φιλιππίδη** και **Γρηγόριο Κωνσταντά**. Για ένα διάστημα ταξιδεύει στη Βιέννη και με την επιστροφή του στο Βουκουρέστι εκδηλώνει εντονότερα και μαχητικότερα τα πολιτικά του ενδιαφέροντα. Φυσικά, το συγγραφικό του έργο ήταν πλούσιο. Το Βουκουρέστι θα γίνει ο τόπος όπου ξεκίνησαν δύο πολύ σημαντικά έργα του. Πρόκειται για το *Σχολείον των ντελικάτων εραστών* και το *Φυσικής απάνθισμα δια τους αγχίνους και φιλομαθείς Έλληνας*. Τα δύο αυτά έργα των οποίων τα χειρόγραφα πρέπει να έφερε μαζί του στη Βιέννη από το Βουκουρέστι, είναι απολύτως ενδεικτικά των ενδιαφερόντων του και της ιδεολογικής του ταυτότητας που προφανώς είχε σφυρηλατηθεί από την επαφή του με το Διαφωτισμό στους λόγιους κύκλους του Βουκουρεστίου. Ξεχωρίζουμε επίσης την *Γενική Χάρτα της Μολδαβίας* και τη *Νέα Χάρτα της Βλαχίας* (1796-97, Βιέννη) με αφιερώσεις στους Φαναριώτες ηγεμόνες των δύο παρίστριων χωρών. Γενικώς το Βουκουρέστι υπήρξε χώρος έντονης επαναστατικής δραστηριότητας για τον Ρήγα. Υπάρχει η άποψη πως ο Ρήγας μνήθηκε στον ιακωβινισμό από τον **Emile Gaudin**, πρόξενο της επαναστατικής Γαλλίας στο Βουκουρέστι. Ο Ρήγας πρόλαβε να δραστηριοποιηθεί σε πολλά επίπεδα και

¹⁵ Το συγκεκριμένο τυπογραφείο ανασυγκροτήθηκε το 1767, επί ηγεμόνος Αλεξάνδρου Γκίκα.

σημαντικό βαθμό παρά το γεγονός πως ο θάνατος τον βρήκε με το τέλος του 18^{ου} αιώνα. Οι επαναστατικές του διακηρύξεις (Θούριος) ήταν φυσικό να κινήσουν εναντίον του τόσο τις αυστριακές όσο και τις οθωμανικές αρχές. Μαζί με τους συντρόφους του συλλαμβάνεται από τις αυστριακές αρχές και εκτελείται από τις οθωμανικές αρχές στις 24 Ιουνίου 1798¹⁶.

Από τον Ρήγα περνάμε σε μία σημαντική επίσης προσωπικότητα, τον Ιώσηπο Μοισιόδακα¹⁷. Έναν από τους βασικούς εκπροσώπους του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Η περίπτωση του παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Γαλουχημένος με τις παραδόσεις της εκκλησιαστικής παιδείας της ορθόδοξης Ανατολής αλλά και μέτοχος των ανανεωτικών πολιτισμικών αναζητήσεων των φαναριώτικων κύκλων της Μολδοβλαχίας, ο Μοισιόδακας στα πρώτα συγγραφικά του βήματα φαίνεται πως είναι εκφραστής της πολιτικής ιδεολογίας της φωτισμένης απολυταρχίας. Επιπλέον, συνεργάστηκε με μεταρρυθμιστές Φαναριώτες όπως ο Αλέξανδρος Υψηλάντης της Βλαχίας και ο Γρηγόριος Γκίκας της Μολδαβίας. Στην πορεία της ζωής του θα αλλάξει κάποια σημεία έως αρκετά της πολιτικής του κοσμοθεωρίας και σημαντική σ' αυτή την αλλαγή ήταν και η επίδραση των ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης. Η αλλαγή αυτή δεν χαρακτηρίζει μόνο τον Μοισιόδακα. Και αρκετοί άλλοι πνευματικοί άνδρες του Νεοελληνικού Διαφωτισμού άλλαξαν τρόπο σκέψης και έκφρασης. Η Γαλλική Επανάσταση ήταν γεγονός που επηρέασε συμπεριφορές και ιδεολογίες πολλών ανθρώπων στην Ευρώπη.

Παράλληλα ο Μοισιόδακας θα δείξει ενδιαφέρον και για το χώρο της εκπαίδευσης και ιδιαίτερα για τα θέματα αγωγής, τα οποία αναλύει σε διάφορα κείμενα του. Αναφερόμαστε στην ίδια περίοδο περίπου που ο Δημήτριος Καταρτζής με το σύγγραμμά του *Σχέδιο της αγωγής των παιδιών Ρωμηών και Βλάχων* θα καταθέσει τις δικές του προτάσεις για την εκπαίδευση¹⁸.

Πρέπει να τονιστεί στο σημείο αυτό πως και ο Ρήγας και ο Μοισιόδακας, καθώς και πολλοί ακόμα πνευματικοί άνδρες της περιόδου του Νεοελληνικού Διαφωτισμού έζησαν χρονικά σε μια περίοδο που στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες χαρακτηρίζεται ως εποχή των Φαναριωτών. Και φυσιολογικά, όταν αναφερόμαστε στη δραστηριότητα του ελληνισμού του Βουκουρεστίου είναι απαραίτητο να προσεγγίζουμε την περίοδο διακυβέρνησης των Παρίστριων Ηγεμονιών από τους Φαναριώτες.

Η συγκεκριμένη τάξη των Φαναριωτών αποτελούνταν από αρχοντικές οικογένειες της μεταβυζαντινής κοινωνίας (έμποροι και επαγγελματίες) με έδρα το Φανάρι της Κωνσταντινούπολης. Το γεγονός που οδήγησε την Πύλη να τους αναθέσει τη διοίκηση των Παραδουναβίων Ηγεμονιών έλαβε χώρα το 1711

¹⁶ Για τον Ρήγα βλ. Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1^{ος} τόμος, επιμέλεια έκδοσης Βασ. Παναγιωτόπουλος, Διον. Τζάκης, Τ. Σακελλαρόπουλος, Αθήνα 2003, σ. 215 - 227

¹⁷ Π. Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, Αθήνα 1996, σ. 498.

¹⁸ Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 2^{ος} τόμος, επιμέλεια έκδοσης Β. Παναγιωτόπουλος, Δ. Τζάκης, Τ. Σακελλαρόπουλος, Αθήνα 2003, σ. 29 - 31 και 83 - 85.

όταν και ο ηγεμόνας της Μολδαβίας, **Δημήτριος Καντεμίρ** σύναψε συνθήκη ειρήνης με τον **Μέγα Πέτρο**. Με την ήττα του συγκεκριμένου συνασπισμού στο Στανιλέστι από τους Οθωμανούς, ο σουλτάνος προχώρησε στο διορισμό διοικητών σε Βλαχία και Μολδαβία από τη συγκεκριμένη τάξη των Φαναριωτών. Το 1711 ξεκινά και το 1821 κλείνει μία περίοδος για το Βουκουρέστι και το Ιάσιο κατά την οποία διαμορφώθηκαν νέα δεδομένα και ενισχύθηκε το ελληνικό στοιχείο της περιοχής. Οι Φαναριώτες έφεραν μαζί τους όταν ήρθαν, μια πομπή προστατευόμενων. Δημιουργήθηκε, έτσι, ένας κοινωνικός "μικροκόσμος" που αποτελούνταν από γιατρούς, παπάδες, νομομαθείς, αξιωματούχους, ένας κόσμος πολύ μορφωμένος, ο οποίος οργάνωσε την ζωή του στις Ρουμανικές πρωτεύουσες¹⁹ και σε λίγο χρονικό διάστημα κατάφερε να δημιουργήσει διαφορετικές συνθήκες ζωής σε σχέση με τα υπόλοιπα μέρη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Η θέση των Φαναριωτών στην τουρκική διοίκηση με το χρόνο θα σταθεροποιηθεί περισσότερο. Με τη γνώση που έχουν για τα πράγματα της Ευρώπης δίνουν στο αξίωμα του Δραγουμάνου της Πύλης σπουδαιότητα ίση με αυτό του υπουργού εξωτερικών της Αυτοκρατορίας. Ήταν πλέον μια προνομιούχος ομάδα, καλά συγκροτημένη, αναγνωρισμένη νομικά από την Πύλη.

Κατά τη Φαναριώτικη περίοδο, η ελληνική πολιτιστική επιρροή ενισχύθηκε περισσότερο, ενώ οι ιδέες του Διαφωτισμού χάρη στην ελληνική παρουσία μεταφυτεύθηκαν στο Βουκουρέστι και το Ιάσιο. Οι Φαναριώτες έδειξαν δραστηριότητα και στα θέματα της δικαιοσύνης, όπως θα διαπιστώσουμε και στη συνέχεια, ενώ αποτέλεσαν και παράγοντα ανάσχεσης της σλαβικής επίδρασης στις Ηγεμονίες.

Οι Φαναριώτες απέβλεπαν στη δημιουργία παράλληλων δομών εξουσίας των ορθόδοξων πληθυσμών μέσα στο πλαίσιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπου θα διατηρούσαν τη δική τους ηγετική θέση. Πολλές προσωπικότητες πέρασαν από το θρόνο της Βλαχίας και της Μολδαβίας. Μια ιδιαίτερη αναφορά για τους Μαυροκορδάτους κάνει ο **Ζακ Μπουσάρ**, καθηγητής του Πανεπιστημίου του Μόντρεαλ²⁰ και συγκεκριμένα στον Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο για τον οποίον γράφει πως το πιο σημαντικό είναι ότι σχεδίασε και πραγματοποίησε το πρώτο σύνταγμα της Μολδοβλαχίας (1742) και κατήργησε στη Βλαχία (1746) και στη Μολδαβία (1748) την δουλοπαροικία, ενώ δέκα φορές πέρασε από το θρόνο της Βλαχίας στο θρόνο της Μολδαβίας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά στον πατέρα του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, τον **Νικόλαο**. Αυτός συνέγραψε κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας του ένα μυθιστόρημα στα 1718, το πρώτο της νεοελληνικής λογοτεχνίας με τίτλο *Φιλοθέου Πάρεργα*. Σ' αυτό το έργο ο πρωτοποριακός Νικόλαος αναφωνεί «ως γένος μεν ημίν των άγαν Ελλήνων». Τα *Φιλοθέου*

¹⁹ Α. Ταμπάκη, *ό.π.*, σ. 15.

²⁰ Ζακ Μπουσάρ, «Οι Μαυροκορδάτοι και η Ρουμανία», *Ένθετο περιοδικό «Ιστορικά» της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία»*, 5 Ιουλίου 2001, σ. 32.

Πάρεργα του Μαυροκορδάτου ήταν μια πρώτη απόπειρα μυθιστορηματικού λόγου σε αρχαία ελληνική γλώσσα και βρήκε το 1800 το δρόμο προς την τυπογραφία²¹.

Και ο Κωνσταντίνος Μαυροκορδάτος δεν έμεινε πίσω στον τομέα των Τεχνών. Υπήρξε μεγάλος λάτρης και προστάτης του πολιτισμού και άνοιξε τις πύλες των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών προς τη δυτική επίδραση. Μεταμόρφωσε τις Ρουμανικές Ηγεμονίες σ' ένα γνήσιο κέντρο ακτινοβολίας του Διαφωτισμού. Στην αυλή του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου βρήκαν φιλοξενία και προστασία επιφανείς λόγιοι, οι οποίοι όχι μόνο ανταποκρίθηκαν στις προσωπικές ανάγκες του ηγέτη, αλλά και συνέπραξαν στην υλοποίηση των πολιτιστικών του σχεδίων. Μεταξύ αυτών απαριθμούνται, παραδείγματος χάριν, ο Γενουάτης ζωγράφος Liotard, ο μεγαλύτερος Έλληνας ποιητής της εποχής Κωνσταντίνος (Καισάριος) Δαπόντες, ο μελλοντικός μητροπολίτης της Ουγγροβλαχίας Νεόφυτος ο Κρης, ο γεωγράφος Μάρκος Κατσαΐτης και ο τυπογράφος Δούκας Σωτήριοβιτς από τη Θάσο. Πολύ πιο συνδεδεμένος απ' όλους αυτούς με το Φαναριώτη ηγεμόνα, κοντά στον οποίο παραβρέθηκε τόσο σε δύσκολες όσο και σε καλές στιγμές, ήταν ο Πέτρος Δεπάστας, Έλληνας, που καταγόταν από το Μοριά της Πελοποννήσου²².

Ωστόσο παρά τη δραστηριότητα αρκετών Φαναριωτών Ηγεμόνων υπήρξαν κρίσεις γι' αυτούς και γενικά για την διοίκηση της περιοχής ότι αποσκοπούσε στον εξελληνισμό του ρουμανικού λαού. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε σύμφωνα με κάποιες ρουμανικές απόψεις (την περίοδο δημιουργίας του ρουμανικού κράτους με το πνεύμα του ρομαντισμού να κυριαρχεί) ως περίοδος οικονομικής εκμετάλλευσης και πνευματικής καθίζησης των Ρουμάνων. Απέναντι στις κρίσεις ο μεγάλος Ρουμάνος ιστορικός Iorga υπογραμμίζει: *«Αλλ' ουδεμίαν διεπιστώσαμεν απόπειραν εξελληνισμού. Υπό τον Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο η θεία λειτουργία μετεφράσθη εις τη ρουμανικήν. Άπαντα τα έγγραφα εγράφοντο εις την ρουμανικήν. Ρουμανιστί συνετάσσοντο και τα πάνδημα προνόμια δια τους ιερούς τόπους. Εις τινά υπάλληλον εκ Σορόκας ο Μαυροκορδάτος έκαμε παρατηρήσεις, διότι του έγγραφεν ελληνιστί αντί ρουμανιστί»*. Επιπλέον ο μεγάλος Ρουμάνος ιστορικός αναφερόμενος στην ελληνική παρουσία και επίδραση αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Οι αλλοδαποί ούτοι (περί Ελλήνων ο λόγος) είναι εκείνοι οίτινες ενεταφίασαν τον Σλαβισμόν»*²³. Ο Iorga (1872-1940), που σε μια διάλεξη του 1898 έκανε σπουδαίο βήμα προς την αντικατάσταση της εικόνας των Φαναριωτών, έβλεπε το έθνος σαν ένα ζωντανό οργανισμό, που έχει ανάγκη να αναζωογονείται και να εμπλουτίζεται διαρκώς με «θετικά» και «πολιτισμένα» ξένα στοιχεία. Τέλος

²¹ Το εξέδωσε ο Γρηγόριος Κωνσταντάς

²² T. Dinu, «Η εικόνα του ηγεμόνος στο Βίο του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου του Πέτρου Δεπάστα του Πελοποννησίου», *Πρακτικά Γ' Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών στο Βουκουρέστι, 2 – 4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Α', ό.π., σ. 115 - 125*

²³ Σπ. Φωκά, *Οι Έλληνες εις την ποταμοπολίαν του Κάτω Δουνάβεως*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη, 1975, σ. 40.

καταθέτουμε και την άποψη του Ρουμάνου καθηγητού C. Giurescu, οποίος υποστήριξε ότι οι Φαναριώτες συνέβαλαν στην ένωση των δυο ηγεμονιών (Μολδαβίας και Βλαχίας)²⁴.

Ο **Κ. Θ. Δημαράς** χαρακτηρίζει τον 18^ο « αιώνα των Φαναριωτών » και προσθέτει:

«Εμποτισμένοι ωστόσο από τα διδάγματα του αιώνα του Διαφωτισμού, με ευχαρίστηση έπαιζαν το ρόλο του μαικήνα. Ευνόησαν την ανάπτυξη των γραμμάτων και των τεχνών. Οι αυλές τους μιμήθηκαν τις αυλές των φωτισμένων Ευρωπαίων Ηγεμόνων»²⁵.

Τη σημαντικότητα της συγκεκριμένης περιόδου στην περιοχή των Παραδουναβίων Ηγεμονιών επισημαίνει και η Βασιλική Δ. Παπούλια στο σύγγραμμα της *«Από την Αυτοκρατορία στο Εθνικό Κράτος»*:

«Το γεγονός επίσης ότι αυτές οι ηγεμονίες μπόρεσαν να διαφυλάξουν την αυτονομία τους κάτω από την Οθωμανική επικυριαρχία συνέβαλε να παραμείνει εκεί ζωντανή η βυζαντινή παράδοση, μια παράδοση που βάθυνε περισσότερο εξαιτίας της εγκατάστασης πολλών Ελλήνων πριν και μετά την φαναριωτική εποχή. Αυτό επίσης είναι το νόημα της επιγραμματικής έκφρασης « Byzance après Byzance » του Nicolai Iorga, που κι αυτός καταγόταν από την ανώτερη ελληνορουμανική τάξη»²⁶.

Όσον αφορά στην περιοχή της Βλαχίας (Βουκουρέστι) που εξετάζουμε, έχουμε να παραθέσουμε την περίπτωση του **Στέφανου Ρακοβίτσα** ενός από τους λίγους Ρουμάνους που ανήλθαν στο αξίωμα του Ηγεμόνα της περιοχής. Ο Ρακοβίτσα ανέθεσε στον Χιώτη **Μιχαήλ Φωτεινόπουλο** να καταρτίσει συλλογή νομικών και εκκλησιαστικών διατάξεων που είναι γνωστή ως *«Νομικόν Πρόχειρον εξενεχθέν υπό πάντων των καθολικών νομίμων, εκκλησιαστικών τε και βασιλικών (1765)»*.

Δέκα χρόνια αργότερα, ο ηγεμόνας της Βλαχίας, Αλέξανδρος Υψηλάντης, παππούς του ομώνυμου αρχηγού της Φιλικής Εταιρείας, έδειξε ενδιαφέρον για την αναμόρφωση της δικαιοσύνης. Με ενέργειές του το 1775 συντάχθηκε *«το Συνταγμάτιον Νομικόν περί ευταξίας και καθήκοντος»*, που εκδόθηκε το 1780 από το τυπογραφείο της Μητρόπολης Ουγγροβλαχίας σε ελληνική και ρουμανική γλώσσα. Κατά την επικρατέστερη άποψη, τη σύνταξή του είχε αναθέσει ο Υψηλάντης σε ομάδα Ελλήνων λογίων και πηγή του υπήρξε το Νομικόν Πρόχειρον με προσθήκη διατάξεων που στηρίζονταν στο εθιμικό δίκαιο. Με την αναφορά των 2 συγκεκριμένων περιπτώσεων, μπορούμε να κατανοήσουμε την δραστηριότητα στο νομικό τομέα των ηγεμόνων τα αμέσως επόμενα χρόνια (από το 1800 και έπειτα).

Μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα περίπτωση Φαναριώτη οσποδάρου της Βλαχίας ήταν και ο Νικόλαος Μαυρογένης. Το χρίσμα του ηγεμόνα της Βλαχίας το λαμβάνει το 1786. Προηγουμένως υπήρξε δραγουμάνος του στόλου της Πύλης.

²⁴ Εφημερίδα Μακεδονία – Θεσσαλονίκη, ό. π.

²⁵ Α. Ταμπάκη, ό.π., σ. 8 – 49

²⁶ Β. Παπούλια, ό.π., σ. 218.

Μάλιστα φέρεται ως ο μόνος δραγουμάνος του στόλου που αναρριχήθηκε απευθείας στο αξίωμα του οσποδάρου στο πριγκιπάτο της Βλαχίας²⁷.

Εισερχόμενοι στον 19^ο αιώνα που εξετάζουμε όσον αφορά στην περίοδο των Φαναριωτών, συναντούμε τον δραστήριο ηγεμόνα της Βλαχίας Ιωάννη Καρατζά (1812-1818). Κατά την περίοδο της ηγεμονίας του συντάχθηκε ο Βλαχικός κώδιξ, νομοθετικό έργο που στηρίχθηκε στο βυζαντινό δίκαιο, στο Σύνταγμα του Υψηλάντη, αλλά και στο Γαλλικό Δίκαιο και η σύνταξη του είχε ανατεθεί στο λόγιο-ποιητή **Αθανάσιο Χριστόπουλο** (τον οποίο θα συναντήσουμε και παρακάτω). Μεταφράσθηκε στα ρουμανικά και τυπώθηκε στη Βιέννη το 1818 με τίτλο «*Νομοθεσία του Υψηλοτάτου και ευσεβεστάτου αυθέντου και ηγεμόνος κυρίου Ιωάννου Γεωργίου Καρατζά*». Ο **Ιωάννης Καρατζάς** ήταν και αυτός που το 1812 ενδιαφέρθηκε για τα ρουμανικά σχολεία αναδιοργανώνοντας τα παλαιά ή ιδρύοντας νέα. Για την χρήση των σχολείων αυτών μεταφράσθηκαν βιβλία βοηθητικά, όπως π.χ η «*Λογαριαστική*» του **Μανουήλ Γλυζουνίου**²⁸.

Κλείνοντας αυτή τη σύντομη αναφορά στη Φαναριωτική περίοδο και ειδικότερα όσον αφορά στην περιοχή της Βλαχίας (Βουκουρέστι), μπορούμε να αναφέρουμε κάποια αριθμητικά στοιχεία για τους ηγεμόνες της περιοχής. Συγκεκριμένα, το χρονικό διάστημα από το 1715 έως το 1821, ο τίτλος του ηγεμόνα της Βλαχίας παραχωρήθηκε σε 39 πρόσωπα – ανάμεσά τους και κάποιοι που επανήλθαν στο ίδιο αξίωμα περισσότερες από μία φορές.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΗΓΕΜΟΝΩΝ ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΑΣ ΤΟΝ 19^Ο ΑΙΩΝΑ ΜΕ ΕΔΡΑ ΤΟ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ²⁹

1799-1801 **Αλέξανδρος Μουρούζης**
 1801-1802 **Μιχαήλ Σούτσος**
     -1802 **Αλέξανδρος Σούτσος**
 1802-1806 **Κωνσταντίνος Υψηλάντης**
     -1806 **Αλέξανδρος Σούτσος**
     -1806 **Κωνσταντίνος Υψηλάντης**
 1806-1812 **Ρωσική κατοχή**
 1812-1818 **Ιωάννης Καρατζάς**
 1818-1821 **Αλέξανδρος Σούτσος**
     -1821 **Σκαρλάτος Καλλιμάχης**

Συμπερασματικά, οφείλουμε να σημειώσουμε πως η φαναριωτική περίοδος στην περιοχή της μετέπειτα ενιαίας Ρουμανίας είναι αναπόσπαστο κομμάτι της καταγραφής της δραστηριότητας του Ελληνισμού της περιοχής και κυρίως όσον αφορά στην περίοδο που εξετάζουμε, τον 19^ο αιώνα δηλαδή. Το καθεστώς της

²⁷ Μ. Θεοδοσοπούλου, «Στην καρδιά της αυτοκρατορίας. Η άνοδος και η πτώση του δαιμόνιου Φαναριώτη Νικολάου Μαυρογένη», *εφημερίδα ΤοΒΗΜΑ*, 16 Ιουλίου 2006

²⁸ Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 2^{ος} τόμος, *ό.π.*, σ. 301

²⁹ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΑ', *ό.π.*, σ. 122.

αυτονομίας των Ηγεμονιών και η εγκατάσταση βυζαντινών οικογενειών στην περιοχή, ίσως είναι οι βασικοί παράγοντες παρουσίας δραστήριου ελληνικού πληθυσμού τον επόμενο αιώνα. Ακόμα και η αντίθεση που αναπτύχθηκε εναντίον των Φαναριωτικών κύκλων, δεν μπορεί να διαφοροποιήσει την πραγματική εικόνα των Φαναριωτών. Έχει ήδη αναγνωρισθεί ότι αυτή η κυρίαρχη τάξη αποτελούσε ένα σημαντικό τμήμα της διανοήσης και έπαιξε σημαντικό ρόλο για την ανάπτυξη των παραδουναβίων χωρών – δεν ήταν μόνο οι υποστηρικτές της δημόσιας εκπαίδευσης αλλά και οι μεσολαβητές για την διάδοση των δυτικών ιδεών και των πνευματικών ρευμάτων. Όσον αφορά τους τιμητές της Φαναριωτικής τάξης, δεν πρέπει να λησμονούμε πως αυτή η τάξη άσκησε την εξουσία στο όνομα μιας ξένης δύναμης με σοβαρές επιπτώσεις σε πολλές πλευρές του κοινωνικού αλλά κυρίως του οικονομικού βίου.

Αυτή όμως η αντίθεση προς την τάξη των Φαναριωτών (η οποία εν πολλοίς ήταν μια μικτή τάξη από εξελληνισθέντες Ρουμάνους και εκρουμανισθέντες Έλληνες) δεν σήμαινε και περισσότερο θετικές τάσεις αντιμετώπισης των κοινωνικών προβλημάτων που κυρίως αφορούσαν το καυτό πρόβλημα των ακτημόνων χωρικών που είχαν περιέλθει στην κατάσταση των δουλοπαροίκων. Αντίθετα, ορισμένοι Φαναριώτες ηγεμόνες, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα τον Κωνσταντίνο Μαυροκορδάτο (αναφερθήκαμε και νωρίτερα) και τον Κωνσταντίνο Υψηλάντη, είχαν λάβει διάφορα μέτρα που βελτίωναν την θέση των χωρικών, όπως η κατάργηση της δουλοπαροικίας και κωδικοποίηση του δικαίου, μέτρα που βασίζονταν τόσο στην επίδραση του βυζαντινού δικαίου, που γνώρισε μια άνθηση κατά την περίοδο αυτή, όσο και στην επίδραση των νέων ιδεών που προέρχονταν από τους κύκλους της πεφωτισμένης μοναρχίας.

Με την περίοδο, λοιπόν, 1780-1821, που συμπίπτει με την κορύφωση του πνεύματος του Διαφωτισμού που ξεσηκώνει συνειδήσεις, κλείνουμε τον 18^ο αιώνα, τον αιώνα των Φαναριωτών, και εισερχόμαστε, στον 19^ο, στον οποίο το επαναστατικό κλίμα είναι έντονο και δεν ξεφεύγει απ' αυτή την κατάσταση ούτε το Βουκουρέστι.

Ο μεγάλος Ρουμάνος ιστορικός Nicolae Iorga (1871-1940)

Γ) Περίοδος, 1800 – 1821, Το προεπαναστατικό κλίμα στο Βουκουρέστι.

- Η Γραικοδακική Εταιρεία, η Ακαδημία και οι προσωπικότητες της εποχής.

Η περίοδος που ανοίγεται μπροστά μας ως το έτος 1821, το έτος της Ελληνικής επανάστασης, είναι περίοδος ανήσυχη για τους Έλληνες της Ρουμανίας και, κυρίως, του Βουκουρεστίου. Σε πνευματικό επίπεδο, η κοιτίδα του Ελληνισμού του Βουκουρεστίου, η Ακαδημία αναδιοργανώνεται την πρώτη δεκαετία του 19ου αιώνα σύμφωνα με τις παιδαγωγικές ιδέες του Διαφωτισμού. Την εποχή αυτή η λειτουργία της Ακαδημίας έφτασε στο απόγειό της. Αριθμούσε δώδεκα καθηγητές και 400 μαθητές, οι οποίοι προέρχονταν απ' όλες τις κοινωνικές τάξεις, πολλοί από τους οποίους ήσαν υπότροφοι. Η Αυθεντική Ακαδημία είναι εκείνη πλέον την περίοδο γνωστή και ως **Λύκειο** του Βουκουρεστίου και εκσυγχρονίζεται το 1810.

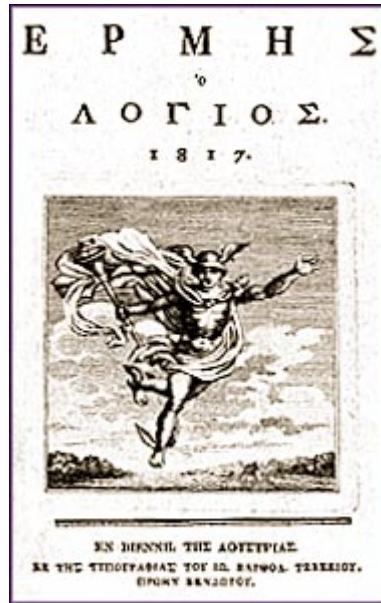
Για την υποστήριξη του έργου της Ακαδημίας και όχι μόνο, ιδρύεται από τον μητροπολίτη **Ιγνάτιο Ουγγροβλαχίας** η «Ελληνοδακική Εταιρεία»³⁰ στο Βουκουρέστι το 1811 (ή 1810). Σε άλλα συγγράμματα αναφέρεται ως «Φιλολογική Εταιρεία» ή Γραικοδακική με έτος ίδρύσεως το 1810. Λόγω της χρονικής σύμπτωσης και του γεγονότος ότι ιδρυτής αναφέρεται ο Ιγνάτιος, πρέπει να υποθέσουμε πως με την ονομασία Φιλολογική και Ελληνοδακική ή Γραικοδακική αναφερόμαστε στην ίδια εταιρεία. Πρώτος πρόεδρος της ήταν ο κυβερνήτης **Γκριγκόρε Μπρανκοβεάνου**³¹, μαθητής του **Νεόφυτου Δούκα**, που βοήθησε και στην βελτίωση του προγράμματος της Ακαδημίας. Μέλη της Εταιρείας ήταν λόγιοι Έλληνες και Ρουμάνοι, ενώ η Εταιρεία διατηρούσε επαφές με προσωπικότητες όπως ο **Αδαμάντιος Κοραής** και ο **Άνθιμος Γαζής** ο οποίος υπήρξε μέλος της Εταιρείας και φίλος και συνεργάτης του Ιγνατίου. Μάλιστα με τους δύο τελευταίους ο μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας είχε επαφές ώστε να ξεκινήσει η έκδοση του περιοδικού «Ερμής Λόγιος», του πρώτου ελληνικού φιλολογικού περιοδικού που εκδόθηκε στη Βιέννη τον Ιανουάριο του 1811. Γι' αυτό το σκοπό οι πηγές³² αναφέρουν πως ο Ιγνάτιος σε συνέλευση της Γραικοδακικής (φιλολογικής) εταιρείας του Βουκουρεστίου, κατόρθωσε να εξασφαλίσει μαζί με την συναίνεση της εταιρείας, την οικονομική δαπάνη για την έκδοση του περιοδικού και την ανάθεση της ευθύνης του στον Άνθιμο Γαζή. Μάλιστα το περιοδικό ανέστειλε την έκδοσή του (κυκλοφόρησε για 10 χρόνια) όταν η Εταιρεία και ο Ιγνάτιος δεν μπορούσαν να το στηρίξουν πλέον οικονομικά.

³⁰ Κων. Άμαντος, «Οι Έλληνες εις Ρουμανίαν προ του 1821», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών 19, συνεδρία της 6ης Απριλίου 1944*, σ. 413 – 534 και Αθ. Καραθανάσης, *ο Ελληνισμός της Τρανσυλβανίας, Η πνευματική, εθνική και εκκλησιαστική ζωή των δύο ελληνικών εμπορικών κοινοτήτων του Σιμπίου και του Μπρασόβου, 18^{ος} – 19^{ος} αιώνας*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 180

³¹ Ο Μπρανκοβεάνου αναφέρεται και ως Γρηγόρης Βασσαράβας. Μάλιστα μεταξύ των πρωτοβουλιών του για την αναδιοργάνωση της Ακαδημίας του Βουκουρεστίου γίνεται αναφορά και στη συνεργασία του με εκπροσώπους της «πεφωτισμένης δεσποτείας» της εποχής.

βλ. Αθ. Καραθανάσης, *ο Ελληνισμός της Τρανσυλβανίας, ό.π.*, σ. 178 - 180.

³² Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 2^{ος} τόμος, *ό.π.*, σ. 116

Το περιοδικό « Λόγιος Ερμής »

Πριν συνεχίσουμε την αναφορά μας στην Εταιρεία και την Ακαδημία αλλά και τους πνευματικούς ανθρώπους και εκπροσώπους του Ελληνισμού της περιοχής, οφείλουμε μια σύντομη αναφορά στον Ιγνάτιο Ουγγροβλαχίας. Η σχέση του με το Βουκουρέστι ξεκινά το 1810. Γεννήθηκε το 1765 στη Μυτιλήνη και αφού έλαβε τις στοιχειώδεις σπουδές στη Κωνσταντινούπολη, αποφοίτησε από τη Μεγάλη του Γένους Σχολή και χειροτονήθηκε ιεροδιάκονος. Στην αρχή της καριέρας του συνδυάζει τον πολιτικό του προσανατολισμό προς τη Ρωσία με την υποταγή στα κελεύσματα του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Αυτή η στάση τον κάνει εκπρόσωπο της συμβατικής παιδείας και ιδεολογίας³³. Στη διάρκεια των ετών που ακολούθησαν ανήλθε τα σκαλιά της ιερωσύνης και το Μάιο του 1810 χειροτονείται μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας με έδρα το Βουκουρέστι. Εδώ, σ' αυτό το κέντρο του ελληνισμού των Παραδουνάβιων ηγεμονιών, ο Ιγνάτιος αναπτύσσει παράλληλα με τα κληρικά του καθήκοντα, μεγάλη εκπαιδευτική δραστηριότητα υπέρ των Ελλήνων αλλά και του ντόπιου πληθυσμού.

Με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου στις 28 Μαΐου 1812 η Ρωσία επιστρέφει τις Παραδουνάβιες ηγεμονίες στην Τουρκία και ο Ιγνάτιος εγκαταλείπει τη μητροπολιτική έδρα του Βουκουρεστίου χωρίς να παραιτηθεί από το αξίωμά του και μεταβαίνει στη Βιέννη όπου το 1814 πρωτοστατεί μαζί με τον Καποδίστρια στην ίδρυση της Φιλόμουσου Εταιρείας. Φαίνεται πως εξαιτίας κάποιων αλλαγών στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Λυκείου ήρθε σε σύγκρουση με τον Νεόφυτο Δούκα. Φαίνεται πως ο Ιγνάτιος περιόρισε τις ώρες διδασκαλίας των κλασικών σπουδών στο Λύκειο Βουκουρεστίου και εισήγαγε στη θέση τους μαθήματα θετικών επιστημών. Αυτός ήταν ο λόγος που ο Νεόφυτος Δούκας ήρθε σε ανοιχτή διαφωνία μαζί του. Πρέπει να τονίσουμε

³³ Π. Κιτρομηλίδης, *ό.π.*, σ. 498.

πως γενικότερα όλη η πνευματική ομάδα του Βουκουρεστίου (και φυσικά και τα μέλη της Γραικοδακικής εταιρείας) δεν έμεινε εκτός των εξελίξεων που διαδραματίζονταν στην Ευρώπη σε επίπεδο πνευματικό και πολιτικό.

Το κλίμα ριζοσπαστισμού σ' όλη την Ευρώπη επηρέασε και την εταιρεία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι εκείνο του **Νικολάου Πίκκολου**, παλαιού δασκάλου της γαλλικής στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου και κατοπινού συνεργάτη του Κοραή. Ο Πίκκολος το 1811 προσφέρεται να μεταφράσει έργα του **Rousseau** στα ελληνικά και στα ρουμανικά υπό την αιγίδα της εταιρείας. Ίσως αυτό το ενδιαφέρον αποτελεί συμβολική έκφραση των γενικότερων ιδεολογικών προδιαθέσεων της εποχής³⁴. Όταν αναφερόμαστε στον Νικόλαο Πίκκολο μιλάμε για ένα πνευματικό άνθρωπο του Βουκουρεστίου που πραγματοποίησε τις βασικές σπουδές του στο ελληνικό Λύκειο Βουκουρεστίου με δασκάλους τον Λάμπρο Φωτιάδη και τον Κωνσταντίνο Βαρδαλάχο (τους συναντάμε παρακάτω). Μετείχε στη Φιλολογική Εταιρεία του Βουκουρεστίου του Ιγνάτιου Ουγγροβλαχίας, ενώ μετά από ταξίδια στην Ευρώπη προεπαναστατικά και μετά το 1821, τον ξανασυναντάμε στο Βουκουρέστι το 1830. Στην πορεία της έρευνας βρίσκουμε και το όνομα του Πετράκη Ρητορίδη, ως μέλους της λογοτεχνικής ελληνο-ρουμανικής Εταιρείας. Γενικά το επίθετο Ρητορίδης φαίνεται πως ήταν γνωστό στους ευρύτερους κύκλους της ελληνικής παροικίας. Τον ίδιο χρόνο συναντάμε το γιατρό Γεώργιο Ρητορίδη να παίρνει δάνειο από τους εμπόρους του Μπρασόβ για κάποιο χρέος του στο Βουκουρέστι. Αρκετά χρόνια μετά, τους χρόνους 1838 και 1853, στο Βουκουρέστι, κάποιος Αλέξανδρος Ρητορίδης αναφέρεται σαν κερδοσκόπος³⁵.

Εισερχόμενοι σε κάποια πιο λειτουργικά θέματα της Ακαδημίας ή του Λυκείου του Βουκουρεστίου (ο Ιγνάτιος μετονομάζει τη σχολή του Βουκουρεστίου σε «Λύκειο»), πρέπει να τονιστεί πως το πρόγραμμα διδασκαλίας της περιελάμβανε φιλολογικά μαθήματα, φυσικές επιστήμες, μαθηματικά, λατινικά, ρώσικα, γαλλικά και γερμανικά. Ο **Βενιαμίν Λέσβιος** σε εναρκτήριο λόγο του το 1818, τάσσεται υπέρ μιας παιδείας που να ακολουθεί τα γαλλικά πρότυπα³⁶. Την εποχή αυτή φαίνεται πως η λειτουργία της Ακαδημίας έφτασε στο απόγειό της. Αριθμούσε 12 καθηγητές και 400 μαθητές, οι οποίοι προέρχονταν απ' όλες τις κοινωνικές τάξεις, πολλοί εκ των οποίων ήταν υπότροφοι.

Η Ακαδημία αυτή διέθετε πλούσια βιβλιοθήκη, όπως επίσης και αίθουσες για πειράματα στη φυσική και τη χημεία. Τα μαθήματα που διδάσκονταν ήταν η γραμματική, η κλασική γραμματεία, οι χρηστοθήθειες, οι Εγκυκλοπαίδειες, η ποιητική, η επιστολογραφία, η ρητορική, η φιλοσοφία, η λογική, η ηθική, η κοσμογραφία, η φυσική, η αστρονομία, τα μαθηματικά, η χημεία, η ιστορία, η γεωγραφία.

³⁴ Π. Κιτρομηλίδης, *Η Γαλλική Επανάσταση και η ΝΑ Ευρώπη*, Αθήνα 1990, σ. 121

³⁵ Ruxandra Nazare, «Ένα ελληνικό χειρόγραφο από τη Βλαχία του 19ου αιώνα», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ'*, επιμέλεια έκδοσης Κων. Α. Δημάδης, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα 2007, σ. 105

³⁶ Ρωξ. Αργυροπούλου, *ό.π.*, σ. 26 – 29

Χωρίς απαραίτητα να σχετίζεται με την Ακαδημία, μας είναι γνωστός ένας πίνακας του χρονικού διαστήματος 1801 – 1820, όπου γίνεται αναφορά στην παραγωγή του ελληνικού βιβλίου κατά πόλεις ευρωπαϊκές που ανάμεσά τους περιλαμβάνεται και το Βουκουρέστι. Όσον αφορά τους τίτλους βιβλίων ο αριθμός που δίνεται είναι 12, ενώ όσον αφορά τους τόμους δίνεται ο αριθμός 13. Τα μεγαλύτερα ποσοστά στα είδη των βιβλίων τα λαμβάνουν τα θρησκευτικά βιβλία, ενώ ακολουθούν τα σχολικά, τα λογοτεχνικά, της αρχαιογνωσίας, της επιστήμης, της ιστορίας, λεξικά, γραμματικές, χρηστοθήκες και σε πολύ μικρό ποσοστό φιλοσοφικά συγγράμματα³⁷.

Για υπάρξουν όμως βιβλία για την Ακαδημία, αλλά και να κυκλοφορούν διάφορα άλλα συγγράμματα στην πόλη του Βουκουρεστίου, απαραίτητη προϋπόθεση ήταν η ύπαρξη τυπογραφείων στα οποία ήδη αναφερθήκαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, κυρίως κατά την περίοδο του 18^{ου} αιώνα. Το τυπογραφείο που έγινε πραγματικότητα τα επόμενα χρόνια χάρη στις ενέργειες του ηγεμόνα Αλέξανδρου Γκίκα, αναδιοργανώθηκε τα επόμενα χρόνια. Εκεί εργάζονταν οι αδελφοί **Νικόλαος και Λάζαρης** από τα Ιωάννινα στους οποίους αργότερα ο Αλέξανδρος Υψηλάντης χορήγησε άδεια για τη δημιουργία εργοστάσιου χαρτιού και οι οποίοι αργότερα θα εργαστούν στο τυπογραφείο ελληνικού βιβλίου στη «Μονή Ζωοδόχου Πηγής». Όπως αναφέρει η ομογενειακή εφημερίδα «*Ελπίς*» εκεί εκτυπώθηκαν μέχρι το 1830 διάφορα λαϊκά και εκκλησιαστικά βιβλία, τόσο στη ρουμανική όσο και στην ελληνική γλώσσα. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται οι τραγωδίες «*Βρούτος*» του Βολταίρου, «*Φίλιππος*» και «*Ορέστης*» του Αλφιέρι και «*Μερόπις*», σε μετάφραση. Η λειτουργία του τυπογραφείου σταμάτησε το 1830, διότι οι έφοροι, υπό την επίβλεψη των οποίων βρισκόταν, το πούλησαν στον επιμελητή **Ν. Ραντουλέσκου** και τον εγγονό του, **Ελιάντε**, ο οποίος εξέδωσε αργότερα στην ελληνική έργα Ελλήνων κλασικών και στη σύγχρονη ιστορία του ελληνικού λαού.

Επιπλέον πρέπει να τονιστεί πως στο Λύκειο του Βουκουρεστίου εφαρμόστηκαν κάποια μέτρα που καθιερώθηκαν έπειτα στην παιδεία. Εκεί, λοιπόν, θεσμοθετείται για πρώτη φορά η διάρκεια του σχολικού έτους. Σύμφωνα με τον κανονισμό του Λυκείου, το σχολικό έτος αρχίζει την πρώτη Σεπτεμβρίου και λήγει στο τέλος Ιουνίου, την παραμονή της εορτής των Αγίων Αποστόλων, οπότε αρχίζουν οι δίμηνες θερινές διακοπές. Στον ίδιο κανονισμό καθορίζονται και οι αργίες. Τα μαθήματα διακόπτονται τις Κυριακές, τις δεσποτικές και θεομητορικές εορτές, τις «επισημότερες» εορτές αγίων, τα Χριστούγεννα, το Πάσχα, της Τυροφάγου και την πρώτη εβδομάδα της Τεσσαρακοστής. Το καινούριο που φέρνουν οι ρυθμίσεις αυτές είναι οι θερινές διακοπές, αφού αργίες σε ημέρες θρησκευτικών εορτών υπήρχαν και πριν³⁸.

Για αρκετά απ' αυτά τα δεδομένα που αναφέρουμε για το Λύκειο του Βουκουρεστίου βασικός υπεύθυνος ήταν ο Νεόφυτος Δούκας. Όπως

³⁷ Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 2^{ος} Τόμος, *ό.π.*, σ. 14

³⁸ Αυτόθι, σ. 95

προαναφέραμε, ο Δούκας ήρθε σε ανοικτή σύγκρουση με τον Ιγνάτιο για θέματα σπουδών του Λυκείου. Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζει η δραστηριότητά του στη διάρκεια που ήταν ο σχολάρχης του Λυκείου. Ο Νεόφυτος Δούκας ήταν μία από τις πιο επιφανείς προσωπικότητες του Ελληνισμού του Βουκουρεστίου. Ως διευθυντής του Λυκείου (Σεπτέμβριος 1815 – Ιανουάριος 1818) έδωσε μεγάλη βαρύτητα στη διδασκαλία της φιλοσοφίας συγγράφοντας δικά του δοκίμια γι' αυτόν το σκοπό. Μάλιστα κατά την παραμονή του στο Βουκουρέστι ο Δούκας μελετούσε Ευρωπαίους φιλοσόφους όπως τον Ιταλό Antonio Genovesi, μέσω μεταφράσεων του Βούλγαρη³⁹.

Πρέπει να τονίσουμε πως το 1817 έγινε απόπειρα δολοφονίας του και τον Ιανουάριο του 1818 παραιτήθηκε από το Λύκειο του Βουκουρεστίου. Ασχολήθηκε στην πορεία της ζωής με τη μελέτη αρχαίων Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων, καθώς και Βυζαντινών και νεότερων Ελλήνων φιλοσόφων, ενώ τον απασχόλησαν θέματα της Ηθικής, της Μεταφυσικής, της Λογικής. Μάλιστα το 1818 ασχολήθηκε με την τελική επεξεργασία των χειρόγραφων φιλοσοφικών δοκιμίων και παραδόσεών του στους 3 τομείς που προαναφέραμε. Περίπου διακόσιοι μαθητές του στο Λύκειο αναμένονταν να προχωρήσουν από τα εγκύκλια μαθήματα στα φιλοσοφικά, χωρίς να συμβεί τελικά κάτι τέτοιο. Στα έργα του μιλά για συγγραφείς και ποιητές, όπως ο Όμηρος, ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης αλλά τον απασχόλησαν σε σημαντικό βαθμό και θεολογικά θέματα. Το 1834 εκδόθηκε το βιβλίο του με τον τίτλο *Τετρακτύς* στο οποίο ο Νεόφυτος Δούκας συμπεριέλαβε και τις χειρόγραφες σημειώσεις, τις οποίες χρησιμοποιούσε όταν δίδασκε κατά το παρελθόν στο Λύκειο του Βουκουρεστίου.

Εν τέλει η δραστηριότητα του Δούκα στο φιλοσοφικό τομέα και η σύνδεση των φιλοσοφικών του απόψεων με κάποιες παιδαγωγικές αντιλήψεις, όπως τις εφάρμοσε όταν ήταν στο Λύκειο του Βουκουρεστίου, τον καθιστούν ως ένα από τους βασικούς εκπροσώπους του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και φυσικά έναν πνευματικό άνθρωπο του παροικιακού ελληνισμού.

Στη πνευματική δραστηριότητα της εποχής και ειδικότερα της Σχολής του Βουκουρεστίου, σημαντικό ρόλο έπαιξε και μία προσωπικότητα της προεπαναστατικής κυρίως εποχής, ο **Γεώργιος Γεννάδιος**. Στη Σχολή του Βουκουρεστίου που σχολαρχούσε ο **Νεόφυτος Δούκας** δίδαξε ο Γεννάδιος, ο οποίος το 1814-15 είχε επιστρέψει στο Βουκουρέστι εργαζόμενος στην αρχή ως οικοδιδάσκαλος. Στην ευρύτερη περιοχή της Δακίας βρέθηκε το 1809 για να σπουδάσει ιατρική, γρήγορα όμως τον κέρδισε η φιλολογία.

³⁹ Νεόφυτος Χαριλάου, *Ο Νεόφυτος Δούκας και η συμβολή του στο νεοελληνικό Διαφωτισμό*, Αθήνα 2002, σ. 34.

Ο Γεώργιος Γεννάδιος

Το 1820 επιστρέφει στο Βουκουρέστι μετά από μία τρίχρονη παρουσία στην Εμπορική Σχολή της Οδησού. Στην πρωτεύουσα της Βλαχίας μνημένος ήδη στη Φιλική Εταιρεία συμμετέχει στις διαδικασίες ετοιμασίας της επαναστατικής δραστηριότητας. Ο Γεννάδιος ήταν από της προσωπικότητες που άφησαν το στίγμα τους στον ελληνισμό του Βουκουρεστίου προεπαναστατικά και ειδικότερα στα εκπαιδευτικά πράγματα της περιοχής.

Θα ήταν παράλειψη να μιλήσουμε για την πνευματική κίνηση στο Βουκουρέστι προεπαναστατικά και να μην αναφερθούμε στην περίπτωση του **Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου**⁴⁰. Πνευματικός άνθρωπος της εποχής, ήταν θιασώτης της διδασκαλίας των φυσικών επιστημών και συγγραφέας πλήθους διδακτικών εγχειριδίων, ενώ συνέτεινε στην αναμόρφωση των εκπαιδευτικών πραγμάτων σύμφωνα με το πνεύμα του Διαφωτισμού. Γεννήθηκε το 1755 στα Κύθηρα, ενώ στο Βουκουρέστι τον συναντούμε το 1800, όταν και ολοκλήρωσε τις σπουδές του στα φυσικομαθηματικά και την ιατρική στην Ιταλία. Σκοπός του ήταν να διδάξει στην ακμάζουσα τότε σχολή του Έλληνα σοφού **Λάμπρου Φωτιάδη** με τον οποίο συνεργάστηκε για 5 χρόνια. Μετά το θάνατο του τελευταίου τον διαδέχθηκε -έπειτα από επίμονη αίτηση των μαθητών του- στη θέση του σχολάρχη. Από εκεί δίδαξε τα λεγόμενα εγκύκλια μαθήματα: φιλοσοφία, μαθηματικά, πειραματική φυσική, ενώ τον ελεύθερο χρόνο του συνέτασσε συγγράμματα. Ένα απ' αυτά είναι και η «Φυσική», μία πραγματεία με θέματα φυσικής. Ο Βαρδαλάχος συνεργάστηκε και με τον Ιγνάτιο Ουγγροβλαχίας και στα πλαίσια αυτής της συνεργασίας αποφασίστηκε η μετατροπή της Παλαιάς Σχολής του Βουκουρεστίου σε Λύκειο, παράλληλα με την ίδρυση της Φιλοσοφικής Εταιρίας του Βουκουρεστίου το 1810. Η τελευταία είχε συνταχθεί από μια πλειάδα μορφωμένων ανδρών και σκόπευε στη διάδοση των επιστημών και την καλλιέργεια της ελληνικής γλώσσας.

Αναφορικά με την αναδιοργάνωση της σχολής ο Βαρδαλάχος με τον Ιγνάτιο επέφεραν -πλην της μετονομασίας της- σημαντικές τροποποιήσεις στο

⁴⁰ Ελένη Κούκκου, *Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος, (1755-1830)*, Αθήνα 1964, σ. 137 - 140 και Γ. Πριντζίπας, «Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος, ένας πρωτοπόρος δάσκαλος του Γένους», *Θεολογία* 55 (1984), σ. 1144-1179.

πρόγραμμα της διδακτέας ύλης στο οποίο κεντρική θέση μέχρι τότε κατείχε η διδασκαλία της θεολογίας και των αρχαίων Ελλήνων ποιητών και πεζογράφων, ενώ μετά τις αλλαγές σημαντική θέση κατέλαβαν οι θετικές επιστήμες και οι πρακτικές γνώσεις, ενώ τα ειδικά τμήματα της σχολής εμπλουτίστηκαν με όργανα φυσικής και χημείας. Επιπλέον, συστάθηκε πλούσια βιβλιοθήκη κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Η όλη ανανεωτική κίνηση ενθαρρύνθηκε από το νέο ηγεμόνα της Βλαχίας (1812) και επιφανή Έλληνα Ιωάννη Καρατζά, ο οποίος συνεργάστηκε με τους πρωτεργάτες της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης⁴¹.

Μετά από μια σύντομη παρουσία του σε Χίο και Οδησσό επιστρέφει το 1820 στο Βουκουρέστι όπου και αναλαμβάνει για δεύτερη φορά την διεύθυνση της Σχολής και φιλοδοξεί να επιφέρει σημαντικές τροποποιήσεις και να βελτιώσει τις μεθόδους διδασκαλίας, αλλά τα σχέδια του ανατράπηκαν με την έκρηξη της επανάστασης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες που διέσεισε και τη Βλαχία.

Ένας ακόμη σημαντικός άνθρωπος της εποχής, ένας Έλληνας που άφησε κι αυτός το στίγμα του στον πνευματικό κύκλο του Βουκουρεστίου (και που τον συναντούμε και παρακάτω) ήταν ο **Στέφανος Κανέλλος**. Γιατρός, ποιητής και συγγραφέας πολλών επιστημονικών και φιλολογικών εργασιών, ο Στ. Κανέλος διετέλεσε συνεργάτης του *Ερμή του Λόγιου* και μέλος της Φιλικής Εταιρείας. Ασχολήθηκε με την εξάσκηση της ιατρικής, τη διδασκαλία, ενώ συμμετείχε και στην Ελληνική Επανάσταση σε οργανωτικό, πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο. Γεννήθηκε στις 9 Μαρτίου του 1792 στην Κωνσταντινούπολη ενώ στο Βουκουρέστι τον συναντούμε το 1820. Στα 1819 και έχοντας ολοκληρώσει την περιήγησή του στα δυτικά πανεπιστήμια θα επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη με σκοπό να εργαστεί ως γιατρός, ενώ τον επόμενο χρόνο θα βρεθεί στην πρωτεύουσα της Βλαχίας. Εκεί αναλαμβάνει τη διδασκαλία της φυσικής ιστορίας στο ελληνικό Λύκειο, όπου εργάζονταν επίσης οι Κ. Βαρδαλάχος και Γ. Γεννάδιος. Όντας οπαδός της καθομιλουμένης γλώσσας δεν διστάζει να προβεί σε καινοτομίες εισάγοντάς την από κοινού με το πείραμα και άλλα εποπτικά μέσα στη διδασκαλία. Ο ίδιος θεωρεί την πνευματική καλλιέργεια των μαθητών και την ανάπτυξη των ευγενών φρονημάτων τους ως κύριο σκοπό της εκπαίδευσης. Θα παραμείνει στο Βουκουρέστι έως και το 1821, διάστημα στο οποίο μυείται στη Φιλική Εταιρεία. Κάποιες πηγές, ωστόσο, τον φέρουν να έχει γίνει Φιλικός ένα χρόνο νωρίτερα, κατά τη διάρκεια δηλαδή της παραμονής του στην Κωνσταντινούπολη.

---

⁴¹ Ελένη Κούκου, *ό.π.*, σ. 137 - 140

Ο Στέφανος Κανέλλος

Με την έναρξη της επανάστασης στη Βλαχία θα προσχωρήσει στο στρατό του Υψηλάντη και σύντομα θα αναλάβει την παράδοση επιστολών καθώς και την προφορική παρουσίαση των θέσεων του κινήματος στους μονάρχες της Ρωσίας και της Γερμανίας⁴². Μετά την καταστολή της επανάστασης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες θα συνθέσει το *Παράπονα και εντολές στον ποταμό Ιζάρ*, ενώ αργότερα θα γράψει ποιήματα υπέρ της ελληνικής επανάστασης⁴³. Τέλος δύο ακόμη ονόματα διδασκάλων που φαίνεται πως ήταν στην Ακαδημία και τα συναντάμε είναι του **Κωνσταντίνου Ψωμάκη** και του **Γεωργίου Ιωάννου**⁴⁴.

Θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούμε στον άνθρωπο που είναι ο βασικός υπεύθυνος για το όνομα της χώρας τον ελληνισμό της οποίας εξετάζουμε. Ο λόγος για τον **Δανιήλ Φιλιππίδη** ο οποίος με το έργο του⁴⁵ για την Ιστορία της Ρουμανίας (ή Ρουμουνίας) άφησε έντονο το στίγμα του στην ιστορία της περιοχής. Ένας Έλληνας κατέγραψε τη Ρουμανική ιστορία για πρώτη φορά με

⁴² Κ. Άμαντος, *Τα γράμματα εις την Χίον κατά την Τουρκοκρατίαν, 1566-1822 (Σχολεία και λόγιοι)*, Πειραιάς 1946, σ. 173

⁴³ Ν.Βλάχος, «Στέφανος Κανέλλος (1792-1823)», *Παρνασσός* 17(1975), σ. 257-276 και Αθ. Γκιαλάς, «Χίοι ιατροί κατά την εθνεγερσίαν του 1821», *Χιακή Επιθεώρησις* 13(1975,) σ. 111-121

⁴⁴ Αθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Ο Ελληνισμός της Τρανσυλβανίας, ό.π.*, σ. 138

⁴⁵ Ιδιαίτερη αναφορά στο παράθεμα της εργασίας

το συγκεκριμένο όνομα. Ο Δημήτριος Φιλιππίδης γεννήθηκε περί το 1755 στις Μηλιές, κοντά στην αρχαία Δημητριάδα (από όπου προέρχεται και το όνομα Δημητριάδης με το οποίο, μαζί με τον **Γρηγόριο Κωνσταντά**, υπογράφει την *Γεωγραφία Νεωτερική*). Ο Φιλιππίδης χειροτονείται ιερομόναχος το 1779 και παίρνει το όνομα Δανιήλ. Σπούδασε σε σημαντικά εκπαιδευτικά κέντρα της εποχής: Άγιον Όρος, Χίος, Κωνσταντινούπολη. Ταξίδεψε στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, στην Αυστρία και στην Γαλλία και αργότερα στη Λειψία όπου και δημοσίευσε το 1816 το δίτομο έργο του για τη «Ρουμανία»⁴⁶. Σε απόσταση 25 χρόνων από τη *Γεωγραφία Νεωτερική*, περίοδο κατά την οποία ο Δανιήλ Φιλιππίδης ανέπτυξε μεταξύ άλλων διδακτική και μεταφραστική δραστηριότητα και διαμένει για μεγάλα χρονικά διαστήματα στη Μολδαβία, δημοσιεύεται στη Λειψία το δίτομο έργο του για την ιστορία και γεωγραφία της «Ρουμανίας».

Ο Φιλιππίδης γενικά είναι πολυταξιδεμένος. Μπορεί να μην το συναντούμε πολύ συχνά στο Βουκουρέστι, περιοχή του ενδιαφέροντός μας αλλά σίγουρα το έργο του για τη Ρουμανία προκαλεί το ενδιαφέρον όλων. Πρέπει τέλος να τονιστεί πως στο έργο του οι Έλληνες αναφέρονται στο Γεωγραφικόν ως «Γραικοί» ενώ στην *Γεωγραφία Νεωτερική* χρησιμοποιείται ο «παραδοσιακός» όρος «Ρωμαίος». Μαζί με τον Κωνσταντά με τα πρώτα κείμενά τους στη *Γεωγραφία* έφεραν μια τάση ριζοσπαστισμού στα πολιτικά πράγματα της εποχής. Οι αξίες του πολιτειακού ριζοσπαστισμού που είχαν εκφραστεί από τον Ιώσηπο Μοισιόδακα, εμφανίζονται και στα συγγράμματα των Φιλιππίδη – Κωνσταντά.

Συμπερασματικά, αυτό που μπορεί να κρατήσει κανείς όσον αφορά την προεπαναστατική συνεισφορά της Ακαδημίας, της Γραικοδακικής εταιρείας αλλά και των σημαντικών προσωπικοτήτων όπως οι πνευματικοί άνδρες που αναφέρθηκαν (Γεννάδιος, Βαρδαλάχος), είναι ότι οι ιδέες του πατριωτισμού και των δικαιωμάτων του ανθρώπου (Διαφωτισμός) αποτέλεσαν αντικείμενο διδασκαλίας και συζητήσεων μέσα στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

- Το Ελληνικό θέατρο στο Βουκουρέστι

Το Βουκουρέστι (όπως και το Ιάσιο) αποτελεί, επιπλέον, κατά την προεπαναστατική περίοδο εστία αναβίωσης του Νεοελληνικού θεάτρου, ιδωμένου, μάλιστα μέσα από το πρίσμα της εθνικής αφύπνισης⁴⁷. Το θέατρο στο Βουκουρέστι είχε παρελθόν. Σύμφωνα με μαρτυρία Γερμανού περιηγητή που παραθέτει ο Ρουμάνος ιστορικός Ν. Ιόργκα, στην αυλή του Ηγεμόνα της Βλαχίας, Μιχαήλ Σούτσου, το 1784 παίζονταν ιταλικές κωμωδίες⁴⁸.

⁴⁶ Δ. Οικονομίδης, «Δανιήλ Φιλιππίδης. Βίος και έργον 1750-1832», *Μνημοσύνη* 7 (1978-1979), σ. 200-290.

⁴⁷ Άννα Ταμπάκη, *ό.π.*, σ. 8

⁴⁸ Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 2^{ος} τόμος, *ό.π.*, σ. 203.

Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα πραγματοποιούνται οι πρώτες θεατρικές παραστάσεις ελληνικών έργων ή έργων μεταφρασμένων από την γαλλική και την ιταλική γλώσσα, με Έλληνες ερασιτέχνες ηθοποιούς. Σύμφωνα με αναφορά του έργου «ο Ελληνισμός εις το εξωτερικόν»⁴⁹ ο **Γ. Βαλέτας** βεβαιώνει ότι δόθηκε το 1805 στο Βουκουρέστι θεατρική παράσταση με το έργο του Α. Χριστόπουλου «*Αχιλλέας*», πράγμα όμως που δεν αναφέρει, απ' ότι ξέρουμε, καμιά ρουμανική πηγή. Οι ρουμανικές πηγές αναφέρουν πως ο «*Αχιλλέας*» του Χριστόπουλου παίχθηκε αρκετές φορές την περίοδο αυτή στο Ιάσιο. Ο Ν. Ι. Λάσκαρης αναφέρει πάλι ότι η πρώτη ελληνική παράσταση δόθηκε στο Βουκουρέστι, στις 7 Γενάρη του 1810, γεγονός που αμφισβητούν επιστρατεύοντας σοβαρά επιχειρήματα τόσο η Αριάδνη Καμαριανού όσο και ο **Δ. Οικονομίδης**. Φαίνεται πάντως πως ο Χριστόπουλος έγραψε τον «*Αχιλλέα*» κατόπιν απαίτησης του ηγεμόνος **Αλέξανδρου Μουρούζη**. Η δραστηριότητα πολλών ανθρώπων γύρω από το θέατρο εκείνη την περίοδο ήταν έντονη. Οι πηγές αναφέρουν πολλά ονόματα ανθρώπων που συσχετίστηκαν με αυτό τον πνευματικό χώρο. Έλληνες και Ρουμάνοι λόγιοι είχαν επιδοθεί στη συγγραφή και την μετάφραση έργων που προορίζονταν για το θέατρο. Ο **Γεώργιος Λασσάνης**, ο **Ρουμάνος Δ. Φιλιπέσκος** και ο **Νικόλαος Πίκκολος** ήταν ορισμένοι απ' αυτούς.

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στις θεατρικές βραδιές που οργάνωνε στο Βουκουρέστι και η **Ραλλού**, κόρη του ηγεμόνα Ιωάννη Καρατζά το 1817 όπου παίχτηκαν αποσπάσματα από τον Βρούτο του Βολταίρου και από τον Ορέστη του Αλφιέρι ενώ το ίδιο έτος ανέβασε με δική της διδασκαλία την «*Εκάβη*» του Ευριπίδη. Με πρωτοβουλία της Ραλλούς Καρατζά, το Βουκουρέστι απέκτησε θεατρική αίθουσα η οποία εγκαινιάστηκε από γερμανικό θίασο τον Σεπτέμβριο του 1818⁵⁰.

Από τις αρχές του 1819 όμως το αυλικό και σχολικό θέατρο της Αυθεντικής Ακαδημίας υπό την καθοδήγηση της Ραλλούς Καρατζά μετατράπηκε γρήγορα σε επαναστατική σκηνή, γιατί τόσο στο εποπτικό συμβούλιο όσο και στον ίδιο το θίασο συμμετείχαν σχεδόν αποκλειστικά μέλη της Φιλικής Εταιρίας.

Τη διετία όμως 1819 – 1820 το ελληνικό θέατρο στην πρωτεύουσα της Βλαχίας έζησε την ακμή του. Ειδικά το 1820 στο θέατρο Βουκουρεστίου ανέβηκαν αρκετές παραστάσεις τραγωδιών. Τις μεταφράσεις επιμελήθηκαν άνθρωποι του πνεύματος, όπως ο **Μιχαήλ Χρησταρής**, ιατρός εξ Ιταλίας, ο **Ιάκωβος Ρίζος Νερούλος** στη Βιέννη, ενώ ο **Γεώργιος Λασσάνης** προετοίμασε 2 έργα. Όταν μιλάμε για την περίοδο 1819 – 1820 και για ελληνικό θέατρο στο Βουκουρέστι, θα ήταν παράλειψη να μη μιλήσουμε για έναν ελληνικό θίασο.

Μια σύντομη αναφορά για τους Μιχαήλ Χρησταρή και Γεώργιο Λασσάνη είναι επιβεβλημένη καθώς μέσα από αναφορές σ' αυτά τα δύο πρόσωπα, μπορούμε

⁴⁹ Γεώργιος Ζωΐδης, «Το θέατρο της Φιλικής Εταιρείας. Ο ρόλος του στην ιδεολογική προετοιμασία του 1821. Η επίδραση του στην εξέλιξη του ελληνικού και του ρουμανικού θεάτρου», *Ο Ελληνισμός εις το εξωτερικόν*, επιμέλεια έκδοσης *Irmsher J. και Mineemi M.*, Berlin, 1968, σ. 401

⁵⁰ Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 2^{ος} τόμος, ό.π., σ. 203, 215,

να παρακολουθήσουμε τις εξελίξεις στην περιοχή του Βουκουρεστίου από πλευράς Ελλήνων στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα.

Ο Μιχαήλ Χρησταρής σπούδασε το επάγγελμα του ιατρού στην Ιταλία (Πάδοβα) και στο Βουκουρέστι τον συναντούμε γύρω στα 1810. Εκεί φέρεται να διητέλεσε να διητέλεσε προσωπικός γιατρός του ηγεμόνα Ιωάννη Καρατζά (1812-1818). Ακόμη, ήταν ανάμεσα στα πρώτα μέλη της Φιλομούσου Εταιρείας, η οποία -με υπεύθυνο τον μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας Ιγνάτιο (1810-1812) αποσκοπούσε στην πνευματική πρόοδο των ομογενών της ελληνικής παροικίας⁵¹. Από το 1814 φαίνεται ότι συνεργαζόταν από κοινού με τον Κ. Βαρδαλάχο για το περιοδικό *Ερμής ο Λόγιος* σε θέματα φιλολογικού περιεχομένου⁵².

Στις 30 Αυγούστου 1818 μνήθηκε στην Φιλική Εταιρεία από τον **Κωνσταντίνο Πεντεδέκα** λαμβάνοντας το ψευδώνυμο «*ψευδομάντης*». Πολύ γρήγορα εξελίχθηκε σε σημαντικό στέλεχος της οργάνωσης και αναλάμβανε να εκτελεί αποστολές. Κατά τη διαμονή του στο Βουκουρέστι ασχολήθηκε με την μετάφραση γαλλικών και ιταλικών τραγωδιών, που παρουσίαζε στο τοπικό θέατρο όπως αναφέρθηκε και παραπάνω. Έτσι μετά την άνοδο του Αλέξανδρου Σούτσου στο θρόνο της ηγεμονίας (1818) θα ανεβάσει με επιτυχία το *Βρούτο* του Βολταίρου, που πρόκειται να επαναληφθεί μερικές μέρες αργότερα καθώς και στα 1820. Θα ακολουθήσουν οι παραστάσεις *Θεμιστοκλής* και *Μερόπη* σε έμμετρη δική του απόδοση με εξίσου θετική την αντίδραση του κοινού.

Σημαντική κρίνεται και η δραστηριότητα του Γεωργίου Λασσάνη στον πνευματικό τομέα και όχι μόνο. Ο Λασσάνης γεννήθηκε το 1793 στη Κοζάνη και σε ηλικία 20 χρονών τον συναντάμε στο Βουκουρέστι. Μετά από μία πεντάχρονη παρουσία του στη Λειψία επιστρέφει στο Βουκουρέστι και αρχίζει να εντάσσεται στους μηχανισμούς της προεπαναστατικής ετοιμασίας. Ήδη το 1818 μνείται απ' ότι φαίνεται στους κόλπους της Φιλικής Εταιρείας και το 1820 η δράση του εστιάζεται στην περιοχή της Βλαχίας. Τον Απρίλιο του ίδιου χρόνου έρχεται σε επαφή με το **Θεόδωρο Νέγρη**, ενώ μετά την επιστροφή του στην Οδησό τον συναντάμε να παραδίδει μαθήματα αμισθί στην ελληνοεμπορική σχολή. Προσπαθεί στα χρόνια αυτά να συνδυάσει κοινωνική, πολιτιστική και πολεμική δραστηριότητα. Όσον αφορά την συγγραφική του δραστηριότητα έχει να παρουσιάσει – όχι μόνος – κάποιες σημαντικές δουλειές. Μαζί με το φίλο και συνάδελφό του στην ελληνοεμπορική σχολή, Γ. Γεννάδιο, απέδωσαν στην απλοελληνική διάφορα αποσπάσματα από γερμανικά διδακτικά βιβλία, ενώ συνέθεσαν και μια εξάτομη Στοιχειώδη Εγκυκλοπαίδεια, που εκδόθηκε στη Μόσχα κατά το διάστημα 1819-1821. Το έργο αυτό, που εισήγαγε ο Γεννάδιος στην Ακαδημία του Βουκουρεστίου, συγκέντρωνε το σύνολο των εγκυκλίων μαθημάτων που διδάσκονταν στη δεύτερη τάξη⁵³. Είναι από τους

⁵¹ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια Π. Δρανδάκη, 2η έκδοση, τόμος 24, Αθήνα 1926, σ. 254

⁵² Για τις αναφορές στον Χρησταρή βλ. Στ. Μπέττης, «Μιχαήλ Χρησταρής, ο διαπρεπής Γιαννιώτης ιατροφιλόσοφος και φιλικός (ο ανώνυμος Έλληνας της νομαρχίας)», *Ηπειρωτική Εστία* 21(1972), σ. 1-32.

⁵³ Α. Καμαριανού-Τσιοράν, «Ο επιφανής φιλικός Γεώργιος Λασσάνης», *Επιθεώρηση Τέχνης* 21(1965), σ. 139

πρωταγωνιστές της προσπάθειας του ελληνικού θεάτρου στο Βουκουρέστι. Επιλέγει τα θέματά του από την αρχαία Ελλάδα και έτσι επιτυγχάνει να επηρεάζει το κοινό προβάλλοντας τις ιδεολογικές του πεποιθήσεις υπέρ μιας ελληνικής επανάστασης. Τέλος, ο Γ. Λασσάνης ήταν ο συντάκτης πολλών ημερησίων διαταγών και προκηρύξεων του Υψηλάντη, καθώς και της έκκλησης των επαναστατών της Μολδοβλαχίας προς τον τσάρο της Ρωσίας Αλέξανδρο Α΄. Φυσικά πρωταγωνίστησε στα γεγονότα του 1821 και μάλιστα πρωτοστάτησε, ακόμη, στην ίδρυση του Ιερού Λόχου, του επίλεκτου στρατιωτικού σώματος των Φιλικών, που φαίνεται ότι οργάνωσε και διεύθυνε μαζί με τον Δρακούλη⁵⁴.

Στην πρωτεύουσα της Βλαχίας υπήρξαν ευνοϊκές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της θεατρικής πρωτοβουλίας. Σημαντική ήταν η συμβολή του **Κωνσταντίνου Ιατρόπουλου**, δασκάλου στο σχολείο του Βουκουρεστίου, ο οποίος δίδαξε όλα τα έργα, καθώς και ταλαντούχων ερασιτεχνών όπως ο Κωνσταντίνος Κυριακός Αριστίας (για τον οποίον κάνουμε λόγο παρακάτω), ο Θεόδωρος Αλκαίος κ.α. Η θεατρική ομάδα που δημιουργήθηκε από τους Ραγκαβή, Χριστόπουλο, Σκουφά και Γεωργάκη Ολύμπιο διέθετε και γυναίκες ηθοποιούς, Ελληνίδες ή ελληνικής παιδείας, όπως η **Μαριγώ Αλκαίου**, η **Μαρία Παππά – Ιωάννου**, η **Μαριόρα Μπογδανέσκου** κ.α. Σημαντικό πολιτιστικό γεγονός αυτό, γιατί χωρίς τη συμμετοχή των γυναικείων στελεχών η θεατρική ομάδα του Βουκουρεστίου δεν θα μπορούσε να παρουσιάσει με επιτυχία έργα όπως η Πολυξένη του Νερουλού καθώς και κάποια άλλα στα οποία οι γυναικείες μορφές είναι κυρίαρχες⁵⁵. Και δεν είναι χωρίς σημασία να υπογραμμίσουμε πως η ομάδα δε βρήκε έτοιμες τις γυναίκες – ηθοποιούς αλλά τις δημιούργησε με τη δράση της. Χρονικά η συγκεκριμένη κίνηση δημιουργίας θιάσου τοποθετείται όταν ηγεμόνας ανέλαβε ο Αλέξανδρος Σούτσος ο οποίος και ανέθεσε τη σχετική ευθύνη σε μια επιτροπή αποτελούμενη από το **Ρίζο Ραγκαβή, τον Α. Χριστόπουλο, το Ν. Σκουφά και το Γεωργάκη Ολύμπιο**. Η κίνηση όμως αυτή σταμάτησε με το θάνατο του Σούτσου που συνέπεσε με την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης του 1821.

Είναι σαφές – λόγω και του έντονα φορτισμένου προεπαναστατικού κλίματος που επικρατούσε στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες – πως ο θιάσος του Βουκουρεστίου, για ευνόητους λόγους, δεν μπορούσε να ανεβάσει έργα με έντονες αναφορές στην κατάσταση και στις προσδοκίες του ελληνισμού. Η κατάσταση που επικρατούσε στα Βαλκάνια, τον κυρίως ελλαδικό χώρο και φυσικά σε Βλαχία και Μολδαβία δεν επέτρεπε τόσο ξεκάθαρα την έκφραση των πόθων του ελληνισμού, όπου κι αν αυτός βρισκόταν.

Και άλλοι Έλληνες ασχολήθηκαν στο Βουκουρέστι με την ανάπτυξη του θεάτρου, ανάμεσά τους ο **Κωνσταντίνος Κυριακός Αριστίας (1800-1880)**. Ο

⁵⁴ Αυτόθι, σ. 144

⁵⁵ Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 2^{ος} τόμος, ό.π., σ. 219 - 220

συγκεκριμένος αποτελεί μία ωραία περίπτωση συγκερασμού και συμμετοχής και στις 2 παιδείες –ελληνική και ρουμανική⁵⁶.

Γεννήθηκε το 1800 στην Κωνσταντινούπολη από Έλληνες γονείς που εγκαταστάθηκαν στο Βουκουρέστι και μαθήτευσε στην εκεί Σχολή. Ιερολοχίτης, έλαβε ενεργά μέρος στα πολιτικά γεγονότα της Ρουμανίας στη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Ο Ρουμάνος ιστορικός **Ιονέσκου** τον περιγράφει ως ένα από τους ήρωες του αρχαίου θεάτρου. Ο Αριστίας προσπάθησε για τη δημιουργία ενός κλίματος σταθερής φιλίας ανάμεσα στους Έλληνες και τους Ρουμάνους. Στο Βουκουρέστι παρακολούθησε τα μαθήματα της Αυθεντικής Σχολής του Βουκουρεστίου, ενώ υπήρξε και μαθητής του μεγάλου δασκάλου Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου. Μετά την καταστολή της Επανάστασης κατέφυγε στην Ιταλία και στην Κέρκυρα. Επέστρεψε στο Βουκουρέστι το 1827. Έλαβε μέρος στα γεγονότα της ρουμανικής επανάστασης του 1848 και εξορίστηκε από τους Οθωμανούς. Στο σύνολο του έργου του ο Αριστίας ενσάρκωσε τις φιλελεύθερες ιδέες και τις παιδευτικές αντιλήψεις του Διαφωτισμού.

Ο Κωνσταντίνος Κυριακός - Αριστίας

Η καλλιτεχνική του δραστηριότητα εντοπίζεται προεπαναστατικά στο Βουκουρέστι όπου και ως εμπνευστής του ελληνικού θιάσου της πόλης πρωταγωνίστησε στα έργα *Βρούτος* του Βολταίρου, *Τιμολέων* του Ιωάννου Ζαμπέλιου, *Φίλιππος Β΄* του Αλφιέρι κ.α. Μάλιστα η Ραλλού Καρατζά τον έστειλε με δικά της έξοδα στη Γαλλία για να σπουδάσει την υποκριτική. Το 1825 (κατά την περίοδο που είχε εγκαταλείψει τις Ηγεμονίες) εμφανίστηκε στην Κέρκυρα σε παραστάσεις που οργανώθηκαν από την Ιόνιο Ακαδημία και το 1840 έδωσε παραστάσεις στην Αθήνα. Σίγουρα ήταν μια σημαντική προσωπικότητα της εποχής. Η προσέγγιση που θα επιχειρήσουμε προς το πρόσωπο του Αριστία, μας δίνει την δυνατότητα να κατανοήσουμε πως είναι μια προσωπικότητα ιδιαίτερη. Η περίπτωση του είναι χαρακτηριστική⁵⁷.

Ο Κωνσταντίνος Αριστίας είναι ένα πρόσωπο στο οποίο αξίζει να σταθεί ο ιστορικός. Είναι μια ξεχωριστή, μα όχι και ακραία περίπτωση. Ασφαλώς όχι μοναδική. Μιλάμε για μια προσωπικότητα όπου συναντούνται οι 2 συνειδήσεις, το πλέγμα της ελληνικής παιδείας και της καταγωγής από τη μια και της ένταξης από την άλλη στην εθνική ρουμανική ζωή και πραγματικότητα, κάτι που επαναλήφθηκε συχνά στο μέλλον και με τα μέλη των παλαιών ηγεμονικών οικογενειών, τα οποία εντάχθηκαν οργανικά στη ρουμανική κοινωνία και

⁵⁶ Α. Ταμπάκη, *ό.π.*, σ. 14 και Μαρία Μαρινέσκου – Χύμου, *Ελληνορουμανικές πνευματικές σχέσεις*, Αθήνα 1995, σ. 45

⁵⁷ Α. Ταμπάκη, *ό.π.*, σ. 14.

συμμετείχαν στις πολιτικές διεργασίες του 19^{ου} αιώνα καταλαμβάνοντας υψηλά αξιώματα. Είναι μια σύγχρονη – για την εποχή του – προσωπικότητα αλλά ταυτόχρονα με μια αύρα του ιστορικού παρελθόντος της περιοχής των Παραδουναβίων Ηγεμονιών. Στον ΙΓ' τόμο της Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους γίνεται αναφορά για τον Αριστία (και για τον Αλκαίο):

«Δύο ηθοποιοί του Βουκουρεστίου, ο Θ. Αλκαίος (περ. 1780 – 1834) και ο Κ. Κυριακός Αριστίας (1800 – 1880)1, εμφανίζονται και αυτοί, αλλά με μέτρια αποτελέσματα, ως θεατρικοί συγγραφείς»⁵⁸. Τέλος ο ρουμάνος συγγραφέας Νικολάε Φιλιμόν γράφει για τον Αριστία:

«Εκείνος που θέλει να μάθει αν αυτά τα έργα πέτυχαν το σκοπό τους ας ρωτήσει την πεδιάδα του Δραγατσανίου, της Ρουμανίας και την σκλαβωμένη τότε Ελλάδα, που θα του απαντήσουν» με σαφή αναφορά στο έργο του⁵⁹.

Συμπερασματικά όλη αυτή η θεατρική κίνηση από πλευράς Ελλήνων στο Βουκουρέστι συνέβαλε στην ιδεολογική προετοιμασία του Αγώνα, αλλά υπήρξε και γεγονός μεγάλης πολιτιστικής σημασίας. Μέσω της θεατρικής κίνησης προετοιμάστηκε το έδαφος, ενώ δημιουργήθηκε και μια παρακαταθήκη, ένα μικρό κεφάλαιο που θα αξιοποιηθεί μετέπειτα για την ανάπτυξη του θεάτρου στο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος. Στα επόμενα χρόνια (1840) μερικοί από τους πρωταγωνιστές τους οποίους αναφέραμε, δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα για την ίδρυση θεάτρου. Ο Γ. Γεννάδιος, ο Ιακ. Νερουλός, ο Παναγ. Σούτσος, ο Αλεξ. Ραγκαβής και άλλοι άνθρωποι των γραμμάτων υπογράφουν το φυλλάδιο με τίτλο *«Πρόσκλησις περί Ελληνικού Θεάτρου»* με ημερομηνία 25 Σεπτεμβρίου 1840. Το φυλλάδιο αυτό αποτελεί την προγραμματική διακήρυξη της Φιλοδραματικής Εταιρείας που συγκροτήθηκε για να στηρίξει την προσπάθεια του Κωνσταντίνου Κυριακού Αριστίας για δημιουργία θεάτρου στην πρωτεύουσα. Στο κείμενο της διακήρυξης ο Αριστίας χαρακτηρίζεται «νέος Θέσπις της Ελλάδος» και μεταξύ άλλων, πρώτη φορά προτείνεται να καθιερωθεί ο όρος «ηθοποιός» για τους καλλιτέχνες της σκηνής⁶⁰.

- Οι εξελίξεις σε πολιτικό επίπεδο

Στην αυγή του 19^{ου} αιώνα το Βουκουρέστι πολιτικά συνεχίζει να ζει στους ρυθμούς της διοίκησης των Φαναριωτών. Είναι οι δύο τελευταίες δεκαετίες της συγκεκριμένης περιόδου των Φαναριωτών. Το επαναστατικό πνεύμα της εποχής που θα οδηγήσει στην έκρηξη του 1821 κυρίως αναπτύχθηκε στη Βλαχία και τη Μολδαβία. Η ελληνική πολιτιστική επιρροή είχε ενισχυθεί τον αιώνα των Φαναριωτών (1711-1821), ενώ οι ιδέες του Διαφωτισμού χάρη στην ελληνική παρουσία μεταφουτεύθηκαν σε Βουκουρέστι και Ιάσι.

⁵⁸ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΓ', επιμέλεια έκδοσης Ανδ. Μπάγιας, Αθήνα 1977, σ. 493

⁵⁹ Μ. Μαρινέσκου – Χύμου, *ό.π.*, σ. 45

⁶⁰ Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 4^{ος} τόμος, επιμέλεια έκδοσης Β. Παναγιωτόπουλος, Δ. Τζάκης, Τ. Σακελλαρόπουλος, Αθήνα 2003, σ. 219

Το Βουκουρέστι προεπαναστατικά ήταν ένας από τους χώρους όπου – σε μικρό ή σε μεγάλο βαθμό – τα πρώτα σημάδια της επαναστατικής διάθεσης των Ελλήνων είναι εμφανή. Ένα περιστατικό της πρώτης δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα στο Βουκουρέστι, ίσως είναι ενδεικτικό του κλίματος που επικρατούσε. Το 1807 ελληνικό εκστρατευτικό σώμα που συγκροτήθηκε στο ρωσοκρατούμενο τότε Βουκουρέστι για να συμβάλει σε μια παμβαλκανική εξέγερση και είχε έμβλημά του τον ροπαλοφόρο Ηρακλή και την Αθηνά, τυπώνει προκηρύξεις «*εκ μέρους του Ελληνικού Γένους και της μητρός μας Ελλάδος*».

Πρέπει όμως να σημειωθεί πως τις δύο πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα άρχισαν να εμφανίζονται οι πρώτες αντιδράσεις κάποιων Ρουμάνων πνευματικών ανθρώπων απέναντι στην ελληνική επιρροή. Φαίνεται πως η διαφωτιστική ενέργεια των ελληνικών σχολείων εξήγειρε την εθνική συνείδηση των Ρουμάνων αν και είναι πρόωρο να μιλάμε από την περίοδο αυτή (αρχές 19^{ου} αιώνα) για κάτι τέτοιο.

Είναι οι πρώτες αντιδράσεις των ντόπιων Ρουμάνων που θα συνεχιστούν μετά την κατάλυση της κυριαρχίας των Φαναριωτών και θα κορυφωθούν στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, όταν και θα πραγματοποιηθεί η ένωση της Μολδαβίας και Βλαχίας σε ένα ενιαίο κράτος με το όνομα Ρουμανία. Είναι η λεγόμενη στροφή προς την «εθνική ιστοριογραφία»⁶¹. Και φυσικά οι Ρουμάνοι δεν αποτελούν κάποια εξαίρεση στον κανόνα την εποχή εκείνη. Είναι χαρακτηριστικό όλων των βαλκανικών λαών να επικεντρώνονται στη μελέτη της εθνικής τους ιστορίας. Είναι η ρομαντική περίοδος της Βαλκανικής ιστοριογραφίας επηρεασμένης από τα γεγονότα της εποχής. Στη Ρουμανία αυτή την τάση αντιπροσωπεύει μέσα στον 19^ο αιώνα ο Alexandre Xenopol (1847 – 1920) ο οποίος αναφέρθηκε και προηγουμένως.

Το Βουκουρέστι θα γίνει το επίκεντρο ίσως της πιο σημαντικής – ή μία από τις πιο σημαντικές – συμφωνίας διεθνώς τουλάχιστον όσον αφορά τις δύο πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα. Αφετηρία των εξελίξεων ο ρωσοτουρκικός πόλεμος που άρχισε ουσιαστικά το 1806. Στο παιχνίδι μπαίνει και η Γαλλία και όταν το 1811 το ενδεχόμενο ρωσογαλλικού πολέμου εμφανίστηκε περισσότερο συγκεκριμένο, η Ρωσία επεδίωξε γρήγορη λύση στα νότια σύνορά της. Η επιτυχής εκστρατεία του στρατάρχη **Μ.Ι. Κουτούζοφ** το 1811-12 υποχρέωσε την Τουρκία, με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Μαΐου 1812), να παραχωρήσει στη Ρωσία τη Βεσσαραβία. Στο διάστημα από το 1806 έως το 1812, όπως διαπιστώσαμε μέσα από τον πίνακα των ηγεμόνων της Βλαχίας, στις Ηγεμονίες επικρατούσε η ρωσική κατοχή. Με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου, η Ρωσία, σε αντάλλαγμα για τη Βεσσαραβία, επιστρέφει τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες στην Πύλη με το γνωστό καθεστώς των Φαναριωτών Ηγεμόνων. Τέλος με την ίδια συνθήκη ορίστηκε η κοινή ναυσιπλοΐα για τα σκάφη των δυο κρατών (Ρωσίας – Οθωμανικής Αυτοκρατορίας).

⁶¹ Μ. Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου, *ό.π.*, σ. 215.

Κάπως έτσι διαμορφώνεται η προεπαναστατική περίοδος για τον Ελληνισμό του Βουκουρεστίου, κυρίως σε επίπεδο πνευματικό, αλλά και η κατάσταση στην ευρύτερη περιοχή των Ηγεμονιών. Από' δω και πέρα η πορεία των γεγονότων είναι αναπόφευκτη και το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης θα δρομολογήσει εξελίξεις, που θα επηρεάσουν και τους Έλληνες της περιοχής που εξετάζουμε.

ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

A) Περίοδος, 1821-29, Τα γεγονότα της Επανάστασης. Η φυγή των Ελλήνων.

Ο Ελληνισμός της Ρουμανίας συνέβαλε ποικιλοτρόπως στα γεγονότα της Επανάστασης. Υπάρχει κατάλογος Φιλικών με ονόματα Ελλήνων από διάφορες πόλεις, όπως του Βουκουρεστίου, Ιασίου, Γαλατσίου, Ισμαηλίας.

Μετά το 1812 οι εξελίξεις στις Ηγεμονίες επιταχύνονται. Ύστερα από την συνθήκη του Βουκουρεστίου την ίδια χρονιά, στο θρόνο της Βλαχίας, (στο Βουκουρέστι) ανέβηκε ο Ιωάννης Καρατζάς και στο θρόνο της Μολδαβίας ο Σκαρλάτος Καλλιμάχης.

Τα κρίσιμα χρόνια ήταν από το 1812 και έπειτα⁶². Το 1814 η ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας οδήγησε σε πιο οργανωμένες κινήσεις και οι Παραδουνάβιες Ηγεμονίες λόγω και του ιδιότυπου καθεστώτος (καθεστώς αυτονομίας με ουσιαστικό «προστάτη» τη Ρωσία) αποτελούσαν έδαφος κατάλληλο για προεπαναστατικές διεργασίες.

Με ενέργειες Φιλικών, όπως ο Αναγνωστόπουλος, ιδρύθηκαν σε Βλαχία και Μολδαβία εφορείες που φαινομενικά έκαναν εράνους για σχολεία στην Πελοπόννησο, αλλά στην πραγματικότητα τα χρήματα προορίζονταν για άλλους σκοπούς (ταμίας σε μία από τις επιτροπές ήταν και ο Μιχαήλ Χρησταρής). Ο ίδιος ο **Αναγνωστόπουλος**, όταν έφθασε στο Γαλάτσι (η πόλη που ήταν ένα από τα μεγαλύτερα λιμάνια των Ηγεμονιών) το 1819, παρατήρησε μεγάλο ερεθισμό στα πνεύματα των εκεί Ελλήνων, τον οποίον όμως τότε χαρακτήρισε σαν πρόωρο και επίφοβο. Το Βουκουρέστι ήταν από τα βασικά κέντρα δραστηριοποίησης των μελών της Φιλικής Εταιρείας και μαθαίνουμε πως το 1819 προστέθηκε στην Αρχή της Εταιρείας ο **Γεώργιος Λεβέντης**, ένας Πελοποννήσιος που εργαζόταν τότε στο ρωσικό προξενείο του Βουκουρεστίου⁶³. Η συγκεκριμένη επώνυμη περίπτωση είναι μία ανάμεσα στις δεκάδες περιπτώσεις Ελλήνων του Βουκουρεστίου που μνήθηκαν στην Φιλική Εταιρεία. Ορισμένα στατιστικά στοιχεία μας βοηθούν καθώς αποδεικνύουν πως αρκετοί απ' αυτούς μνήσαν και μνήθηκαν στην Φιλική Εταιρεία προέρχονταν από την ευρύτερη περιοχή του Βουκουρεστίου (Βλαχία).

Σύμφωνα με έναν κατάλογο του συνόλου των μελών της Εταιρείας, 425 (41%) από τους 1027 που είχαν δηλώσει τον τόπο μνήσεώς τους στην Εταιρεία είχαν μνηθεί στις παραδουνάβιες ηγεμονίες και στη νοτιοδυτική Ρωσία (**55 στη Βλαχία**, 189 στη Μολδαβία και 181 στη Ν. Δ Ρωσία – 122 στην Οδησό)⁶⁴. Οι περισσότεροι απ' αυτούς που μνήθηκαν στις παραπάνω χώρες είχαν δηλώσει

⁶² Σημαντική ήταν στην περιοχή του Βουκουρεστίου και η παρουσία του Ιωάννη Καποδίστρια που το 1812 τοποθετείται ως διευθυντής του διπλωματικού γραφείου του ρωσικού στρατού στο Δούναβη, θέση που τον έφερε σε άμεση με τα οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα των λαών της περιοχής.

⁶³ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΒ', επιμέλεια έκδοσης Ανδ. Μπάγιας, Αθήνα 1975, σ. 13

⁶⁴ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΑ', ό.π., σ. 425

ότι ήταν έμποροι (**Βλαχία 62%**, Μολδαβία 69%, και Ρωσία 85%). Ακολούθησαν οι ελεύθεροι επαγγελματίες (**Βλαχία 18%**, Μολδαβία 14% και Ρωσία 4,3%).

Τελικώς η Βλαχία και η Μολδαβία αποτελούσαν μια «δεύτερη Ελλάδα» εξαιτίας των Ελλήνων που είχαν ταξιδέψει και παραμένει εκεί με σκοπό να προσφέρουν εκτός των άλλων και χρηματικά ποσά για την επανάσταση.

Τελικώς, οι επαναστατικές ζυμώσεις των Ελλήνων της περιοχής κατέληξαν στην εξέγερση του **Αλέξανδρου Υψηλάντη**. Αυτή προετοιμάστηκε στα τέλη Φεβρουαρίου 1821 και στο Φοξάνι (ή Φωξάνι) συγκροτήθηκε ο περίφημος Ιερός Λόχος (500 ή 700), ο οποίος έπεσε στη μάχη του Δραγατσανίου στις 8 Ιουνίου 1821. Προηγουμένως όμως όταν παίρνονταν οι αποφάσεις σε Ισμαήλ και Κισινάου (Οκτώβριος 1820), ο Υψηλάντης θεώρησε ως κατάλληλα σημεία για την έναρξη της Επανάστασης το Ιάσιο στις 15 Νοεμβρίου, όπου ο ίδιος θα έμπαινε επικεφαλής και στο Βουκουρέστι την ίδια μέρα με επικεφαλής τους Σάββα Φωκιανό και Γεώργιο Ολύμπιο. Ο τελευταίος μαζί με τον Φαρμάκη ήταν οι δύο πρωτεργάτες του ξεσηκωμού των Ελλήνων του Βουκουρεστίου. Μάλιστα και οι δύο τον Δεκέμβριο έστειλαν επιστολή από την πρωτεύουσα της Βλαχίας προς την ηγετική ομάδα της Φιλικής Εταιρείας εκφράζοντας την αδημονία τους για την έναρξη του Αγώνα και το επείγον της έναρξης του.

Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης

Ταυτόχρονα, το Βουκουρέστι γίνεται επίκεντρο των δραστηριοτήτων του **Tudor Vladimirescu**, ο οποίος εκτός των κοινωνικών του διακηρύξεων κατά του κατεστημένου των βογιάρων, στρέφεται κατά των Φαναριωτών, δημιουργώντας ανθελληνικό κλίμα.

Για τον Υψηλάντη και τον Vladimirescu πολύ ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά σε κάποιο από τα αποσπάσματα του Ioan Solomon (Ρουμάνος αγωνιστής): *«Και καθώς καθόμασταν στο τραπέζι όλοι μαζί, προτού φύγω εγώ, ήρθε από το Βουκουρέστι ένας έμπορος και μεταξύ άλλων είπε και αυτό: ότι ήρθε ο Υψηλάντης στο Βουκουρέστι. Κι ο Tudor (Vladimirescu) ακούγοντας αυτή την είδηση είπε με το ίδιο του το στόμα ότι είναι πολύ ωμός (ο Υψηλάντης) και για τι πράγμα ήρθε»*⁶⁵.

⁶⁵ Κων. Χατζόπουλος, «Τα επαναστατικά γεγονότα του 1821 στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες όπως τα είδε ένας Ρουμάνος αγωνιστής (Απόσπασμα από τα απομνημονεύματα του Ioan Solomon)», *Βαλκανικά Σύμμεικτα, τόμος 1, Θεσσαλονίκη 1981*, σ. 35.

Ο Tudor Vladimirescu

Ας δούμε όμως τα γεγονότα αναλυτικότερα. Γεγονότα που είχαν επίκεντρο την πόλη που εξετάζουμε, το Βουκουρέστι.

Το σχέδιο αρχικά του Υψηλάντη τον έφερε αρχικά στη Μολδαβία. Στις 24 Φεβρουαρίου 1821 εκδίδει την επαναστατική προκήρυξη «ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ» και καλεί «Άνδρες Γραικούς» όσοι βρίσκονταν σε Βλαχία και Μολδαβία να δώσουν το παρόν στο επαναστατικό κάλεσμα. Ήδη ο Υψηλάντης είχε ήδη αρχίσει να στρατολογεί κατοίκους των περιοχών για τη δημιουργία του «Ιερού Λόχου» με επίκεντρο το Φοξάνι. Σύμφωνα με ένα σχέδιο που μαθαίνουμε ο Υψηλάντης έπρεπε να κινηθεί με ταχύτητα για να βρεθεί σε πλεονεκτική θέση έναντι των οθωμανικών στρατευμάτων. Έπρεπε να διαθέσει 2 έως 3 μέρες στο Ιάσιο και άλλες 2 στο Βουκουρέστι.

Την ίδια εποχή (Ιανουάριος 1821) το κίνημα του Βλαδιμηρέσκου ήταν σε εξέλιξη στο Βουκουρέστι. Ο Ρουμάνος ηγέτης του κινήματος συνεργαζόταν με Έλληνες του Βουκουρεστίου ενώ ως τα μέσα Μαρτίου στηριζόταν αλλά και επηρεαζόταν καθώς φαίνεται από τη Φιλική Εταιρεία και ειδικότερα από τον **Γεωργάκη Ολύμπιο**. Ο Μάρτιος αποδεικνύεται κρίσιμος μήνας. Ο Βλαδιμηρέσκου οδεύει από τη Σλάτινα στο Βουκουρέστι ενώ ο Υψηλάντης οδεύει και αυτός από το Φοξάνι προς την πρωτεύουσα της Βλαχίας. Μέχρι και αυτή τη χρονική περίοδο οι κινήσεις Υψηλάντη – Φιλικών και Βλαδιμηρέσκου γίνονται συντονισμένα και στα πλαίσια αυτής της άτυπης συνεργασίας. Μάλιστα στις 18 Μαρτίου ο Βλαδιμηρέσκου εισέρχεται στο Βουκουρέστι. Οι άρχοντες της πόλης είχαν εγκαταλείψει το Βουκουρέστι τις προηγούμενες ημέρες κατατρομαγμένοι από την επερχόμενη εισβολή Υψηλάντη και Βλαδιμηρέσκου. Υπεύθυνος για την ασφάλεια του Βουκουρεστίου ανέλαβε ο **Σάββας Φωκιανός**.

Τα δεδομένα πλέον επέτρεπαν αισιοδοξία στο στρατόπεδο της Φιλικής Εταιρείας. Ο Σάββας Φωκιανός, τοπικός άρχοντας στην πόλη του Βουκουρεστίου, ο Βλαδιμηρέσκου κύριος της εξουσίας στο μεγαλύτερο μέρος της Βλαχίας και ο Υψηλάντης σε πορεία προς το Βουκουρέστι ύστερα από την επικράτησή του στη Μολδαβία και πλέον τα δεδομένα έδειχναν πως οι δυνάμεις που εξαπέλυσε η Φιλική Εταιρεία είχαν καταλάβει την εξουσία στις δύο ηγεμονίες.

Η πρώτη όμως αυτή επιτυχία υπονομευόταν από το γεγονός, ότι η όλη επιχείρηση είχε στηριχθεί και στη διαβεβαίωση για ρωσική βοήθεια, που αυτή κυρίως είχε πείσει πολλούς να προσχωρήσουν στην Εταιρεία και που ήδη αποδεικνυόταν ξένη προς την αλήθεια. Βλαδιμηρέσκου πιο εμφανώς και Φωκιανός λιγότερα φανερά αρχίζουν να απομακρύνονται από τους αρχικούς

σκοπούς της Εταιρείας. Το ότι Υψηλάντης και Βλαδιμηρέσκου δεν συνεργάστηκαν τελικά, ίσως αυτό να οφείλεται και στις διεθνείς εξελίξεις που δεν ήρθαν όπως τα υπολόγιζε ο Ρουμάνος. Ο ρωσο-τουρκικός πόλεμος που αρκετοί περίμεναν δεν ξέσπασε και έτσι ανατράπηκαν τα αρχικά δεδομένα της συμφωνίας των δύο ανδρών που προέβλεπε συμμαχία και σύγκρουση από κοινού απέναντι στους Οθωμανούς. Ο Βλαδιμηρέσκου για να αποτρέψει τον κίνδυνο να πυρποληθεί το Βουκουρέστι βγάζει προς τα έξω μια διαφορετική εικόνα για τον αγώνα που έχει ξεκινήσει. Ο αγώνας της πλευράς Βλαδιμηρέσκου γίνεται ενάντια στη φαναριωτική διοίκηση και όχι κατά της οθωμανικής εξουσίας. Είναι σαφές πως ακολούθησε μια επικοινωνιακή μέθοδο για να μην έρθει σε απευθείας σύγκρουση με τους Οθωμανούς.

Ήδη στις 19 Μαρτίου ο Βλαδιμηρέσκου αγνόησε τον Υψηλάντη, που πλησίαζε στο Βουκουρέστι και συγκρότησε Γερουσία από όσους άρχοντες είχαν παραμείνει στην πόλη. Η φιλοδοξία του Ρουμάνου ηγέτη του κινήματος ήταν τέτοια που τον έφερε σε αντιπαλότητα προς τους Έλληνες συναγωνιστές του. Ο Υψηλάντης ενώ προχωρά στο Βουκουρέστι, θα πληροφορηθεί από τον Γεωργάκη Ολύμπιο την ύποπτη δράση του Βλαδιμηρέσκου. Δραστηριοποιείται και εκδίδει νέα προκήρυξη στις 18 Μαρτίου προς τους «ευγενείς κατοίκους του Βουκουρεστίου» καλώντας τους να επιστρέψουν στις εστίες τους. Λόγω της ύποπτης στάσης του Βλαδιμηρέσκου ο Υψηλάντης απέφυγε αρχικά να εισέλθει στο Βουκουρέστι και στρατοπέδευσε στο Πλοέστι. Εκεί θα υποδεχτεί μερικούς άρχοντες του Βουκουρεστίου απ' αυτούς που είχαν μείνει στην πόλη και υποκρίθηκαν φίλια, αποκρύπτοντας τις πραγματικές τους προθέσεις. Τότε έφθασε επιστολή από το Βουκουρέστι του **Ιωάννη Νικολόπουλου** που ανήγγελλε καθαρότερα πως ο Βλαδιμηρέσκου επιβουλευόταν την Επανάσταση.

Τέλη Μαρτίου ο Αλέξανδρος Υψηλάντης και ο στρατός του οδεύουν προς το Βουκουρέστι. Ο Υψηλάντης αποφάσισε να αποδυναμώσει τον Ρουμάνο ηγεμόνα μέσω τακτικής. Έδωσε εντολή στους Έλληνες που στελέχωναν το στρατό του Βλαδιμηρέσκου να τον εγκαταλείψουν και να έρθουν με το πλευρό του. Κάτι ανάλογο έγινε με τους Σέρβους και τους Βούλγαρους. Και δεν φαίνεται να ήταν και πολύ δύσκολο καθώς σύμφωνα με πληροφορίες του Υψηλάντη, στο στρατόπεδο του Βλαδιμηρέσκου υπήρχε μεγάλη δυσαρέσκεια. Έτσι επιτεύχθηκε να μειωθεί η δύναμη του Βλαδιμηρέσκου και να ενισχυθεί ο στρατός του Υψηλάντη.

Η κατάσταση στο Βουκουρέστι ήταν κρίσιμη. Οι ισορροπίες ήταν λεπτές και κανείς από τις δυο πλευρές δεν ήθελε να ρισκάρει κάποια κίνηση. Μάλιστα είναι χαρακτηριστικό πως στο Βουκουρέστι στις 27 Μαρτίου, ημέρα Κυριακή, πανηγυρική εορτή υψώσεως της επαναστατικής σημαίας δεν υπήρξε η επισημότητα του Ιασίου. Δεν παραβρέθηκαν εκεί ούτε μητροπολίτης ούτε άρχοντες ούτε επίσημοι ή γνωστοί Έλληνες, από φόβο μήπως εκτεθούν. Φυσικά ούτε ο Σάββας Φωκιανός βρέθηκε ούτε ο Τούντορ Βλαδιμηρέσκου. Ιερούργησαν απλώς στην κατοικία του Φαρμάκη ο Έλληνας αρχιμανδρίτης **Παπαβασιλείου**, φίλος του Ολύμπιου, και άλλοι δυο ιερείς. Επακολούθησε

είδος λιτανείας και παρελάσεως μαζί στους γύρω δρόμους, με θρησκευτικούς ψαλμούς και άσματα πατριωτικά του Ρήγα και με ευχές «και εις τα πύλας του Βυζαντίου». Νέοι εθελοντές τότε κατατάχτηκαν τότε στο στρατό του Υψηλάντη⁶⁶.

Οι συγκεκριμένες κινήσεις του Υψηλάντη και φυσικά οι επαναστατικές του προκηρύξεις προκάλεσαν την αντίδραση των Δυνάμεων. Η πλευρά φυσικά της Πύλης ήταν εξοργισμένη και ετοιμάζε αντίποινα. Η ευρωπαϊκή Ιερή Συμμαχία καταδικάζει την επαναστατική κίνηση του Υψηλάντη. Η Ρωσία όμως στην πορεία θα ακολουθήσει μια πολιτική ουδετερότητας. Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης προσπαθεί να προσεγγίσει τη ρωσική πλευρά. Για να μπορέσει να έχει μία ευμενή αντιμετώπιση του θέματος του από τη Ρωσία, πρέπει να τηρήσει μια μετριοπαθή στάση και να συμμορφωθεί σε κάποιες προτάσεις του τσάρου και των συμβούλων του. Η κύρια ιδέα πάνω στην οποία κινούνταν ο Υψηλάντης ήταν να κερδίσει χρόνο, ωστόσο προφθάσει να εκδηλωθεί η ρωσική μεσολάβηση και ωστόσο να φθάσουν οι ειδήσεις στην Ελλάδα. Έτσι στις διαπραγματεύσεις με το σουλτάνο η θέση του θα ήταν ενισχυμένη. Ωστόσο ο Υψηλάντης είχε μέσα στο Βουκουρέστι έναν αντίπαλο. Ο μητροπολίτης Βουκουρεστίου Διονύσιος Λούπος προσπάθησε να χρησιμοποιήσει τους αφορισμούς των επαναστατών από τον πατριάρχη και την Ιερά Σύνοδο και να διαβάλει στους ντόπιους τον Υψηλάντη και τον στρατό του.

Για όλους τους παραπάνω «διπλωματικούς» λόγους, αλλά και για την αποφυγή της ευθύνης και της φθοράς από την άθλια κατάσταση στο Βουκουρέστι, όπου με την παρακίνηση και των εχθρικά διακειμένων αρχόντων και του μητροπολίτη οι αταξίες και οι λεηλασίες είχαν αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό, ο Υψηλάντης εγκατέλειψε την 1^η Απριλίου την πρωτεύουσα της Βλαχίας και μετακινήθηκε με όλο του το στρατό προς την ορεινή κωμόπολη Τιργοβίστι. Σίγουρα όμως η αποχώρηση από το Βουκουρέστι σήμαινε απώλεια της πρωτοβουλίας της πλευράς Υψηλάντη.

Τα γεγονότα εξελίσσονται ραγδαία. Τέλη Απριλίου ο σουλτάνος εισέρχεται με στρατεύματα στις ηγεμονίες. Ήταν θέμα χρόνου να πλησιάσει το Βουκουρέστι. Αμφίβολη παρέμενε η στάση των Βλαδιμηρέσκου και Σάββα Φωκιανού που είχαν παραμείνει στην περιοχή του Βουκουρεστίου και αυτό το γεγονός προβλημάτιζε τον Υψηλάντη. Πλέον και ο Σάββας με τον Βλαδιμηρέσκου έχασαν την εμπιστοσύνη ο ένας στον άλλο. Τελικώς η είδηση του ερχομού των Οθωμανών οδηγεί πρώτα τον Βλαδιμηρέσκου (15 Μαΐου) και έπειτα τον Φωκιανό (16 Μαΐου) να αποχωρήσουν από την περιοχή της πρωτεύουσας της Βλαχίας. Οι Οθωμανοί εισέρχονται στο Βουκουρέστι την 16^η Μαΐου και όσοι από τους κατοίκους είχαν μείνει στην πόλη, έσπευσαν να προϋπαντήσουν τον αρχηγό του οθωμανικού στρατεύματος, Κεχαγιά βεγή **Χατζή Καρά Αχμέτ**. Ωστόσο ο οθωμανός επικεφαλής ήθελε να επιβάλλει την τάξη και την

⁶⁶ Για την αναφορά στα γεγονότα βλ. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΒ', ό.π., σ. 28 – 31

οθωμανική διοίκηση. Δε δίστασε να προβεί ακόμα και σε θανατώσεις Ελλήνων του Βουκουρεστίου.

Εν τω μεταξύ οι Φιλικοί προδομένοι από την στάση του Βλαδιμηρέσκου, οργάνωσαν τη δολοφονία του την οποία και έκαναν πράξη την 23^η Μαΐου. Οι ψυχρές ανάγκες του πολέμου επέβαλαν μία τέτοια κίνηση από τους Φιλικούς.

Στην ουσία το κεφάλαιο της Επανάστασης στις Ηγεμονίες κλείνει με την περίφημη μάχη του Δραγατσάνιου και την ολοκληρωτική καταστροφή του Ιερού Λόχου. Ο Ολύμπιος με τον Φαρμάκη έμεναν να μάχονται μέχρι τελικής πτώσης στην περιοχή. Στην πόλη του Βουκουρεστίου εκτυλίχθηκαν και κάποια ακόμα επεισόδια μέχρι την κατάπαυση του πυρός.

Τις τελευταίες μέρες της επανάστασης εξαπολύθηκαν διωγμοί και συλλήψεις Ελλήνων, Σέρβων, Βουλγάρων και Βλάχων που είχαν μετάσχει στην Επανάσταση, αλλά και πολλών ξένων προς αυτή. Στο δεσμωτήριο του Βουκουρεστίου είχε δημιουργηθεί το αδιαχώρητο και έτσι οι σημαντικότεροι από τους κρατούμενους στέλνονταν στη Σιλίστρια. Οι ασημότεροι θανατώνονταν κατά δεκάδες στους δρόμους και στις πλατείες του Βουκουρεστίου.

Οι Οθωμανοί αποφάσισαν να απαλλαγούν και από τον Σάββα Φωκιανό αθετώντας τις υποσχέσεις τους. Κι αυτό γιατί ο Φωκιανός είχε προσφέρει κάποιες υπηρεσίες στην οθωμανική διοίκηση της Βλαχίας και έτσι χαρακτηρίστηκε και ως προδότης από τον Υψηλάντη. Ωστόσο για τους Οθωμανούς ο Σάββας ήταν ο χριστιανός υπήκοος που συνωμότησε εναντίον τους, μετέχοντας στη Φιλική Εταιρεία. Έτσι λοιπόν οι Οθωμανοί κατέστρωσαν σχέδιο για να τον παγιδεύσουν. Ο Κεχαγιά βεγής διέταξε τους Οθωμανούς να επιστρέψουν στο Βουκουρέστι μαζί με τον Σάββα ο οποίος και στις 6 Αυγούστου βρέθηκε στο Βουκουρέστι, αλλά στις 7 Αυγούστου δολοφονήθηκε μαζί με τους υπαρχηγούς του. Εκείνη τη μέρα σκοτώθηκαν και πάρα πολλοί χριστιανοί, κάτοικοι του Βουκουρεστίου. Αυτά τα γεγονότα δημιούργησαν ένταση στη ζωή των κατοίκων του Βουκουρεστίου. Ο Κεχαγιά βεγής για να πετύχει την επάνοδο της κανονικής ζωής στο Βουκουρέστι αλλά και σε όλη τη Βλαχία, παραχώρησε αμνηστία σ' αυτούς που είχαν μετάσχει στην «αποστασία». Έτσι σταμάτησε και ο γενικός διωγμός των χριστιανών, αν και δεν τηρήθηκε ολωσδιόλου, στους αμέσως επόμενους μήνες, η αμνηστία⁶⁷.

Όλα αυτά τα γεγονότα με την παρέμβαση της Πύλης δημιουργούν νέα δεδομένα. Το τέλος του φαναριωτικού συστήματος είναι γεγονός και απομακρύνει πρόσκαιρα τους Έλληνες από τις πηγές εξουσίας.

Πριν κλείσουμε την ενότητα που αφορά την Επανάσταση, τη Φιλική Εταιρεία και όλες τις επαναστατικές διεργασίες πρέπει να τονιστεί πως εξαιτίας μιας σημαντικής προσωπικότητας μπορούμε να πληροφορηθούμε αρκετά στοιχεία

⁶⁷ Αυτόθι, σ. 20 – 66

για την περίοδο. Πρόκειται για τον Εμμανουήλ Ξάνθο, ιδρυτικό μέλος της Φιλικής Εταιρείας που κατέγραψε τα απομνημονεύματά του. Ο ιδρυτής (μαζί με Σκουφά και Τσακάλωφ) της Φιλικής Εταιρείας ήταν ο μόνος, φαίνεται, από τους ιδρυτές της που έγραψε απομνημονεύματα, *Τα Απομνημονεύματα περί της Φιλικής Εταιρείας* που δημοσιεύτηκαν το 1845⁶⁸.

Η έκρυθμη κατάσταση που επικρατούσε πλέον στο Βουκουρέστι επηρέασε περισσότερο τους Έλληνες της περιοχής. Αυτοί ήταν που κατά κύριο λόγο μπήκαν στο «μάτι» της Οθωμανικής διοίκησης πριν και μετά τα γεγονότα στο Δραγατσάνι. Αρκετοί Έλληνες του Βουκουρεστίου για λόγους ασφαλείας κατέφυγαν σε περιοχές της Τρανσυλβανίας καταλαβαίνοντας το αρνητικό κλίμα που είχε δημιουργηθεί. Στο Σιμπίου, για παράδειγμα, κατέφυγαν ως πρόσφυγες, πολλοί από τους αγωνιστές του Ιερού Λόχου του Υψηλάντη, οι περισσότεροι εκ των οποίων ήταν φοιτητές των Αυθεντικών Ακαδημιών του Βουκουρεστίου και του Ιασίου. Ένα έγγραφο, επίσης, των αρχών του Σιμπίου, στις 21 Ιουνίου 1821, ομιλεί για την άφιξη 2 Ελλήνων των οποίων η φήμη ήταν διαδεδομένη μεταξύ των εθνικών και πνευματικών κύκλων της Διασποράς τόσο για την δράση τους τόσο σε πολιτικό επίπεδο όσο και για την πνευματική τους καλλιέργεια. Ο λόγος για τους Στέφανο Κανέλλο και Γεώργιο Γεννάδιο, καθηγητές στην Αυθεντική Ακαδημία του Βουκουρεστίου (τους συναντήσαμε και πρωτύτερα). Επίσης αναφέρεται πως από το Σιμπίου πέρασε και ο καθηγητής της Αυθεντικής Ακαδημίας του Βουκουρεστίου, Κ. Κλωνάρης⁶⁹.

Εκτός από το Σιμπίου και το Μπρασόβ ήταν χώρος καταφυγής προσφύγων. Το όνομα του σοφού διδασκάλου **Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου** (για τον οποίο έγινε λόγος πριν) είναι και αυτό στη λίστα των προσφύγων. Μάλιστα, ο Βαρδαλάχος παραπονούνταν ότι στερούνταν βιβλίων, αφού η πλούσια βιβλιοθήκη του είχε λεηλατηθεί στα γεγονότα του 1821 του Βουκουρεστίου⁷⁰. Στο Μπρασόβ είχαν καταφύγει από τον Μάρτιο του 1821 Έλληνες έμποροι και διανοούμενοι, αυλικοί αξιωματούχοι, αγωνιστές του Ιερού Λόχου του Υψηλάντη και φιλικοί. Μάλιστα σε σχέση με τους αγωνιστές του Ιερού Λόχου υπάρχει η εξής αναφορά:

«Εκτός των βογιάρων στο Μπρασόβ ευρέθησαν, ως ελέχθη και μαθητές του Ιερού Λόχου του Υψηλάντου μετά την μάχη του Δραγατσανίου, που φορούσαν ακόμη την γνωστή επαναστατική στολή τους»⁷¹.

Βάσει επίσημων πηγών υπευθύνου της περιόδου εκείνης στις 28 Ιουλίου 1821 υπάρχει πληροφόρηση πως στο Μπρασόβ και στην περιφέρεια είχαν καταφύγει 7.204 πρόσφυγες, βογιάροι και ξένοι. Μία άλλη πηγή εκτιμούσε, πάντως, ότι οι πρόσφυγες ήταν 4.851⁷². Επίσης σύμφωνα με αναφορά του Α. Καραθανάση, «ο

⁶⁸ Αρκετά στοιχεία για το συγκεκριμένο θέμα βλ. Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 3^{ος} τόμος, επιμέλεια έκδοσης Β. Παναγιωτόπουλος, Δ. Τζάκης, Τ. Σακελλαρόπουλος, Αθήνα 2003, σ. 373

⁶⁹ Αθ. Καραθανάσης, *Ο Ελληνισμός της Τρανσυλβανίας, ό.π.*, σ. 105-107,

⁷⁰ Αυτόθι, σ. 198

⁷¹ *ό.π.*, σ. 205

⁷² *ό.π.*, σ. 204

Κανέλλος ευρισκόταν στο Μπρασόβ περί την 30 Ιουλίου 1821, από όπου έγραφε στον Κοκκινάκη (εκδότης του περιοδικού “Λόγιος Ερμής”) στη Βιέννη».

Τέλος πρέπει να συμπληρώσουμε πως ένας από τους επιφανείς Έλληνες του Βουκουρεστίου που κατέφυγε στο Βουκουρέστι μετά την μάχη του Δραγατσανίου ήταν ο ιατρός Μιχαήλ Χρησταρής για τον οποίον έγινε αναφορά προηγουμένως. Ο Χρησταρής συμμετείχε στη μάχη του Δραγατσανίου. Μετά την αποτυχία της επανάστασης στις Ηγεμονίες, θα διαφύγει αρχικά στην Τρανσυλβανία και έπειτα στην Τεργέστη μέσω Τεμεσβάρ και Ερμανούπολης της Τρανσυλβανίας. Από εκεί θα αναχωρήσει για το Μόναχο.

B) 1829 – 1835, Η επάνοδος των Ελλήνων στις Ηγεμονίες.

Πολλοί θα περίμεναν μετά το κλίμα που δημιουργήθηκε στα Πριγκηπάτα το 1821 και το τέλος του φαναριωτικού συστήματος πως ο Ελληνισμός της περιοχής θα παρήκμαζε. Ωστόσο, ούτε η κοινωνική ζωή των κοινοτήτων μα ούτε και η εμπορική δραστηριότητα των Ελλήνων πλήττονται στο σύνολό τους.

Η περίπτωση των Ελλήνων της περιοχής μετά το 1821 παρουσιάζει ιδιαιτερότητες. Με την επανάσταση του Tudor Vladimirescu το 1821 η Υψηλή Πύλη παραμέρισε τις φαναριωτικές ηγεμονίες, καταργώντας ταυτόχρονα τις Ηγεμονικές Ακαδημίες που τις θεωρούσε ως “αληθινές φωλιές εξεγέρσεως”. Ωστόσο, οι εκδηλώσεις ελληνικού πολιτισμού δεν εξαφανίζονται από την ζωή των Ρουμάνων διανοούμενων. Απεναντίας, αυτές οι εκδηλώσεις που οι γνώστες της ελληνικής γλώσσας από τις Ηγεμονίες τις χρησιμοποιούν για την εξέλιξη του σύγχρονου ρουμανικού πολιτισμού, θα εξακολουθήσουν να επικρατούν ακόμα μερικές δεκαετίες .

Είναι ξεκάθαρο πως με τον διορισμό ντόπιων ηγεμόνων από την Πύλη στην Βλαχία και τη Μολδαβία από το 1821 η ελληνική πολιτιστική επίδραση άρχισε σταδιακά να μειώνεται προς όφελος της γαλλικής κουλτούρας. Η Πύλη διορίζει τον **Γρηγόριο Γκίκα** στη Βλαχία και τον **Αλέξανδρο Στούρτζα** (ντόπιοι και οι δύο) ως ηγεμόνες. Μετά τα γεγονότα του 1821 με τον Υψηλάντη και τον Vladimirescu αλλά και νωρίτερα με τη ρωσική παρεμβατικότητα το 1812, θα περίμενε κανείς οι Ρουμάνοι να αντιδράσουν πολιτικά ως προς το σχέδιο της εθνικής τους ολοκλήρωσης τώρα που οι ηγεμόνες της Βλαχίας και Μολδαβίας ήταν ντόπιοι. Είναι όμως νωρίς να μιλάμε για πολιτικά επαναστατικά προγράμματα των Ρουμάνων. Ακόμα τα πράγματα δεν δείχνουν ώριμα. Ορισμένα προοδευτικά στοιχεία που προέρχονταν από την επίδραση του Διαφωτισμού και του φιλελευθερισμού μέσω των Ελλήνων, είχαν γίνει βέβαια κτήμα της τάξης των Βογιάρων και των μορφωμένων αστών, αλλά αποτελούσαν επιδράσεις εν πολλοίς φιλολογικής και διανοητικής υφής. Δεν διαμόρφωναν την βούληση για βαθιές κοινωνικές αλλαγές, που ήταν απαραίτητη για την συγκρότηση μιας εθνικής πολιτικής.

Κομβικό σημείο στην μετεπαναστατική Ρουμανία είναι η εκπόνηση του **Οργανικού Κανονισμού** (Reglement organique) που ήταν όρος της σύμβασης του Άκκερμαν (1826) μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας. Επρόκειτο στην ουσία για την εφαρμογή ενός καθεστώτος, ρωσικής επίδρασης. Μέχρι να εφαρμοστεί ο συγκεκριμένος κανονισμός, υπήρξε ένα μεταβατικό στάδιο ρωσικής διοίκησης στις Ηγεμονίες που πήρε τη μορφή προστασίας με διοικητή τον Παύλο Κισελέφ. Η εφαρμογή του Κανονισμού συνετέλεσε στην βελτίωση των κοινωνικών συνθηκών, ταυτόχρονα όμως οι σκέψεις για ανεξαρτησία και απελευθέρωση από τον σφιχτό εναγκαλισμό των Ρώσων και την τουρκική εξάρτηση άρχισαν ήδη να αναπτύσσονται στους Ρουμάνους.

Σε οικονομικό όμως επίπεδο η ελληνική εμπορική δραστηριότητα συνεχιζόταν. Σ' αυτό συνετέλεσε και μια συμφωνία – σταθμός για την εποχή. **Η συνθήκη της Αδριανούπολης** (1829) ανοίγει νέους δρόμους εμπορικής ανάπτυξης στους Έλληνες που πάντα διακρίνονταν σ' αυτό τον τομέα. Άλλωστε, είναι χαρακτηριστική η φράση του Ρουμάνου συγγραφέα **Ion Slavici**: «ο ρουμανικός λαός εταύτιζε την λέξιν Grec μετά της λέξεως Έμπορος»⁷³. Συγκεκριμένα, η συνθήκη της Αδριανούπολης διαμόρφωσε νέες οικονομικές συνθήκες στις Ηγεμονίες τις οποίες εκμεταλλεύτηκαν οι Έλληνες. Τα ευνοϊκά μέτρα που προέβλεπε η συγκεκριμένη συνθήκη για την απρόσκοπτη ανάπτυξη των εμπορικών συναλλαγών οδήγησαν νέες ομάδες Ελλήνων να μεταναστεύσουν στη Ρουμανία. Πρωταγωνιστικό ρόλο στην παρούσα φάση παίζουν κάποιες πόλεις στα παράλια του Δούναβη και της Μαύρης Θάλασσας (Βραϊλα, Κωνσταντζα, Γαλάτσι κατά κύριο λόγο). Η δραστηριότητα των Ελλήνων εμπόρων στην περιοχή του Δούναβη από το 1829 και έπειτα σχετίζεται εκτός των άλλων και με την σύγκρουση συμφερόντων στην περιοχή μεταξύ των χωρών που δραστηριοποιούνταν στο εμπόριο και τη ναυτιλία (Ρωσία, Οθωμανική αυτοκρατορία, Αυστρία, Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία).

Η ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυσιπλοΐας, καθώς και η δημιουργία της λεγόμενης ελαφρής βιομηχανίας συνέβαλε στο σχηματισμό της μικροαστικής τάξεως την περίοδο 1829 – 1856. Το ανθρώπινο δυναμικό των γηγενών κατοίκων δεν ήταν αρκετό (αριθμητικά) ώστε να ανταποκριθεί στις νέες απαιτήσεις. Έτσι εξηγείται το νέο ρεύμα προσέλευσης ξένων και κυρίως των Ελλήνων μετά το 1829, σε όλα τα εμπορικά κέντρα των Ηγεμονιών⁷⁴.

Η αυξανόμενη σημασία λοιπόν της ναυσιπλοΐας του Δούναβη μετά την υπογραφή της συνθήκης της Αδριανούπολης προσείλκυσε Έλληνες επιχειρηματίες. Οι πολλαπλές οικονομικές δυνατότητες που προσφέρονταν στην περιοχή λειτούργησαν ως πόλος έλξης για τη δημιουργία ισχυρού μεταναστευτικού ρεύματος από πολλά μέρη του ελληνικού χώρου, κυρίως όμως από την Ήπειρο, τη Μακεδονία και τα Επτάνησα, ιδιαίτερα την Κεφαλονιά και την Ιθάκη. Υπολογίζεται ότι στα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο αριθμός των Ελλήνων που εγκαταστάθηκαν εκεί έφτασε ίσως τα 35-40.00 άτομα.

⁷³ Σπ. Φωκά, *ό.π.*, σ.35

⁷⁴ Αυτόθι, σ. 53

Ανθηρές ελληνικές κοινότητες εξακολουθούσαν να υπάρχουν στις Ηγεμονίες. Βέβαια η συνθήκη της Αδριανούπολης δεν ήταν μόνο ένας σταθμός στην ιστορία του εμπορίου της περιοχής για τους Έλληνες αλλά και μια αφορμή για εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων στην περιοχή του Δούναβη. Οι Έλληνες μπορεί όντως να κατάφεραν εμπορικά να προοδεύσουν αλλά αυτό έγινε έπειτα από σκληρό ανταγωνισμό με τα ευρωπαϊκά εμπορικά συμφέροντα. Η παρουσία των προξενείων των Μεγάλων Δυνάμεων άρχισε να γίνεται εμπόδιο στη δράση των Ελλήνων τον πρώτο καιρό μετά τη συνθήκη. Οι Ρώσοι, οι Ιταλοί, το Βασίλειο της Σαρδηνίας ήταν αρχικά οι κύριοι αντίπαλοι των Ελλήνων. Όπως τονίζει και ο καθηγητής **Bodin** «Προ παντός οι Έλληνες δεν έβλεπαν με καθόλου καλό μάτι την επικράτηση των σαρδηνικών εταιρειών στις ρουμανικές αγορές, στις οποίες άλλοτε ήταν αυτοί κυρίαρχοι»⁷⁵.

Εκτός όμως των παραπάνω χωρών, στις Ηγεμονίες εμφανίστηκε και ο αυστριακός παράγοντας με επίκεντρο το Βουκουρέστι. Στο έργο του Σπυρίδωνος Φωκά αναφέρεται το εξής⁷⁶:

«Αι Ρουμανικαί Ηγεμονίαι, όντας σπουδαία αγορά για τα αυστριακά προϊόντα όπως και πλούσιες πηγές πρώτων υλών, ανάγκασαν την Αυστρία να ιδρύσει προξενία στο Βουκουρέστι και Ιάσιο καθώς και σε άλλα παραδουνάβια λιμάνια». Οι Έλληνες αρχίζουν να διαπιστώνουν πως πρέπει να συνεργαστούν. Η ρωσική πλευρά είναι αυτή με την οποία θα συνεργαστούν πιο έντονα ενώ απ' ότι φαίνεται το ελληνικό στοιχείο δε συνάντησε ανταγωνισμό εκ μέρους των Οθωμανών. Τα επόμενα χρόνια ένας σοβαρός αντίπαλος που θα προκύψει θα είναι η αγγλική πλευρά. Οι Έλληνες έμποροι όμως χάρη στην πείρα που διέθεταν και τις κατάλληλες συνεργασίες που πέτυχαν κατάφεραν να διατηρηθούν στις υψηλές θέσεις του εμπορίου της περιοχής των Ηγεμονιών. Σημαντικό ρόλο θα παίξει και το γεγονός ότι το 1835 ιδρύεται στο Βουκουρέστι ελληνικό προξενείο (όπως και στο Ιάσιο). Μάλιστα, στο βαθμό του προξένου, οι έμποροι της ελληνικής παροικίας ανακάλυψαν το συνδυασμό της εμπορικής δραστηριότητας με την εθνική διπλωματική εκπροσώπηση. Το κύριο κίνητρο εκτός από το όφελος των προξενικών δικαιωμάτων ήταν η απόκτηση κύρους, εξουσίας και προνομιακής πρόσβασης σ' ένα σύστημα πληροφοριών. Η ανάληψη της προξενικής θέσης συνεπαγόταν και προνομιακά οφέλη και στην ιδιωτική εμπορική δραστηριότητα σε κάποιες περιπτώσεις. Πρέπει να τονιστεί πως οι Έλληνες κατάφεραν να σταθούν και να πετύχουν χάρη σε κάποια συγκεκριμένα στοιχεία.

Συγκεκριμένα, οι Έλληνες είχαν μικρά πλοία και περνούσαν εύκολα τα αβαθή νερά του Δούναβη, ενώ οι Αυστριακοί είχαν πλοία μεγάλης χωρητικότητας και συναντούσαν ακόμη και τα εμπόδια των Ρώσων. Την περίοδο αυτή το 60% της εξαγωγής των ρουμανικών σιτηρών γίνονταν με ελληνικά σκάφη. Βέβαια, οι Έλληνες για να ανταπεξέλθουν στον ανταγωνισμό των δυτικοευρωπαϊκών δυνάμεων συμφωνούσαν ναυλώσεις με ελαττωμένες τιμές. Έτσι, ανταπεξήλθαν

⁷⁵ ό.π., σ. 59

⁷⁶ ό.π., σ. 64

στον ανταγωνισμό με τους Ιταλούς πριν από το 1829 και συνέχισαν με τους Αυστριακούς μετά το 1829. Με τους Ρώσους οι Έλληνες δε συνάντησαν δυσκολίες και διότι η ρωσο-τουρκική συνθήκη του Κιουτσούκ - Καϊναρτζή του 1774 υποχρέωσε την Τουρκία να χορηγήσει περισσότερες ευκολίες στη Μαύρη Θάλασσα. Γενικά, η ανάπτυξη της ποταμοπλοΐας στο Δούναβη από το 1829 μέχρι το 1856 συνέβαλε στην οικονομική ευημερία των παραδουναβίων ηγεμονιών και στη δημιουργία της μικροαστικής τάξεως. Επιπλέον, μπορούμε να αναφέρουμε ακόμη ότι το 50% των πλοίων με τουρκική σημαία εκείνη την εποχή στη Μαύρη Θάλασσα και στο Δούναβη ήταν ελληνικής ιδιοκτησίας.

Τέλος, οφείλουμε να καταγράψουμε και ένα σημαντικό στοιχείο, ίσως απόρροια των ευνοϊκών συνθηκών που επικράτησαν στις Ηγεμονίες μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1820. Από το 1820 σε μικρό βαθμό και μέχρι το 1840, παρατηρείται ένας αριθμός Ελλήνων του Πόντου που μεταναστεύει στις Ηγεμονίες για να αναζητήσει καλύτερες συνθήκες. Σίγουρα δεν είναι οι μόνοι Έλληνες που το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα έφτασαν στην Μολδοβλαχία. Κεφαλλονιά, Ιθάκη, Χίος, Μυτιλήνη, Πελοπόννησος ήταν μερικά από τα κυριότερα ελληνικά μέρη που τροφοδότησαν με μετανάστες τις περιοχές του Βουκουρεστίου, του Ιασίου και των κυριοτέρων λιμανιών (Γαλάτσι, Βραΐλα, Κωνσταντζα).

Από'δω και πέρα η ελληνική παροικία θα αναπτυχθεί και θα προοδεύσει σε πολλούς τομείς, κυρίως σε πνευματικό επίπεδο, αλλά και σε εμπορικό. Με αναλυτικά στοιχεία περαιτέρω μπορούμε να διαπιστώσουμε πως αυτή η πρόοδος έγινε πράξη.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 1835

A) Γενικά στοιχεία της Κοινότητας, 1835 – 1900

Το κομβικό έτος 1835 για τον Ελληνισμό του Βουκουρεστίου σημαίνει θεωρητικά, πάντα, την επίσημη καταγραφή στοιχείων για την εκεί παροικία. Το Ελληνικό προξενείο (1835) συνέβαλε ώστε πολλοί Έλληνες μετανάστες να εγκατασταθούν στη περιοχή της Βλαχίας. Πολλοί βέβαια το είχαν πράξει ήδη αρκετά χρόνια πριν, από το 1829, μετά τη συνθήκη της Αδριανούπολης.

Ελληνικές κοινότητες, όπως φαίνεται από επίσημα στοιχεία υπήρχαν σε 11 πόλεις της Βλαχίας, σε 9 της Μολδαβίας και σε 3 στη Δοβρουτσά καθώς και στην πόλη Ισμαήλ της Βεσσαραβίας. Μία από τις μεγαλύτερες – αν όχι η μεγαλύτερη – ήταν αυτή του Βουκουρεστίου, η οποία γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη, ιδιαίτερα δε από το 1856 και μετά. Το έτος αυτό υπήρξε σημαντική στιγμή για τις ελληνικές κοινότητες των Ηγεμονιών, καθώς η Συνθήκη των Παρισίων δημιούργησε ευνοϊκούς όρους για την εμπορική τους επέκταση και ανάπτυξη. 4 περίπου χρόνια μετά ο ηγεμόνας της Ρουμανίας **Αλέξανδρος Ίον Κούζα** αναγνωρίζει επίσημα τις ελληνικές κοινότητες, που έγιναν «νομικά πρόσωπα» και ήταν υποχρεωμένες να διατηρούν «καταστατικά ίδρυσης και λειτουργίας»⁷⁷.

Οι Έλληνες, που ήταν εγκατεστημένοι στις πόλεις της Ρουμανίας και ιδίως στις Ηγεμονίες, πανηγύρισαν αυτό το σπουδαίο γεγονός που άνοιγε δρόμους για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη τους. Ειδικότερα η δεκαετία που ακολουθούσε ήταν μία περίοδος άνθησης των περιοχών της Ρουμανίας όπου υπήρχε έντονο το ελληνικό στοιχείο.

Ενδεικτική για την ακμή των κοινοτήτων κατά τη δεκαετία 1860 – 1870 ήταν η ανέγερση εκείνη την περίοδο ελληνικών εκκλησιών (3) στις περισσότερες μεγάλες πόλεις. Σε ορισμένες προξενικές εκθέσεις υπάρχουν λεπτομέρειες για τον αριθμό των Ελλήνων χωρίς όμως να αναφέρεται εάν πρόκειται για Έλληνες υπηκόους ή Έλληνες βρετανικής, ρωσικής ή άλλης υπηκοότητας. Ο πληθυσμός ήταν κυρίως αστικός: ιατροί, δικηγόροι, διδάσκαλοι, έμποροι, πλοιοκτήτες, βιομήχανοι, βιοτέχνες, υπάλληλοι, γαιοκτήμονες, αλλά και ναυτικοί, εργαζόμενοι στα λιμάνια του Δούναβη. Το 1852 ζούσαν στη Ρουμανία, σύμφωνα με μια προξενική έκθεση 20.000 Έλληνες⁷⁸. Επίσης ο Σπυρίδων Γ. Φωκάς στο έργο του «*Οι Έλληνες εις την ποταμοπλοϊαν του Κάτω Δουνάβεως*» στο οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω, μας παραθέτει ένα πίνακα του έτους 1865 με τίτλο «*Πίνακας κατοίκων των Ηνωμένων Ρουμανικών Ηγεμονιών*» που παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον. Παραθέτουμε τα στοιχεία ως εξής (οι αναφορές γίνονται σε κατοίκους):

- Με ελληνική υπηκοότητα: 9.545
- Με αγγλική: 2.823 (απ' αυτούς το 70% Έλληνες)

⁷⁷ Μ. Μαρινέσκου – Χύμου, *ό.π.*, σ. 128

⁷⁸ Φλ. Μαρινέσκου, *ό.π.*, σ. 116

- Με τουρκική: 2.631 (απ' αυτούς το 5% Έλληνες)
- Και το 30% όσων έχουν καταγραφεί με ρωσική υπηκοότητα είναι Έλληνες σύμφωνα με τα στοιχεία.

Επίσης υπάρχει και υποσημείωση πως η απογραφή του πληθυσμού του έτους 1865 δεν περιελάμβανε και τους αλλοδαπούς πολίτες της Δοβρουτσάς, ήτοι των λιμένων Κωνσταντζας – Τούλτσης (οι οποίες βρίσκονταν μέχρι το 1877 υπό την οθωμανική κυριαρχία και αποτελούνταν από πάρα πολλούς Έλληνες). Εν τέλει εκτιμάται πως το 1880 ο συνολικός αριθμός των Ελλήνων της περιοχής πρέπει να έφθανε περίπου τους 35.000 – 40.000 κατοίκους. Πρέπει να σημειωθεί εδώ πως στις όποιες αναφορές γίνονται για τα χρόνια μετά το 1861, οφείλουμε να λαμβάνουμε υπόψη πως το Βουκουρέστι, η πόλη δηλαδή που εξετάζουμε στο πλαίσιο αυτής της εργασίας, αποτελεί το κέντρο των εξελίξεων του νεοσύστατου Ρουμανικού κράτους, ως πρωτεύουσα που ήταν. Άρα μιλάμε από το 1861 επισήμως (1859 στην ουσία) για τον Ελληνισμό της πρωτεύουσας της Ρουμανίας⁷⁹.

Προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου}, εποχή της μεγάλης ακμής του ελληνισμού της Ρουμανίας, ο αριθμός του ελληνικού πληθυσμού φαίνεται να φτάνει τις 60.000

Στο 2^ο μισό του 19^{ου} αιώνα αρχίζει να διαμορφώνεται και μία εικόνα της ελληνικής παροικίας του Βουκουρεστίου όσον αφορά τη σύνθεσή της. Τα μέλη της παροικίας, όπως σ' όλες σχεδόν τις παροικίες των Πριγκηπάτων, ήταν έμποροι, οι λεγόμενοι *μπακάληδες*, που προέρχονταν οι περισσότεροι από την Ήπειρο και τα νησιά και στο Βουκουρέστι είχαν ανοίξει μαγαζιά στους κυριώτερους εμπορικούς δρόμους, Κοβάτσι, Σέπκαρυ, Γκραμποβένι, που αποτελούσαν την περίφημη *πιάτσα*. Δεν έλειπαν και οι *φουρνάρηδες* (**Σάπαρης, Σταυρόπουλος, Χελιώτης, Σαπατίνο**), ενώ από τους επιτυχημένους επιχειρηματίες αναφέρουμε τον Ηπειρώτη **Δημήτριο Παπαγιαννόπουλο**, ιδιοκτήτη των θεάτρων «Αλάμπρα» και «Μαξίμ». Επίσης γνωστό μας είναι και το όνομα ενός δικηγόρου⁸⁰. Πρόκειται για τον **Μανωλάκη Μάνο**, πλούσιο δικηγόρο της περιοχής του Βουκουρεστίου, «*συγγενής του Χρυσοβελόνη*». Η οικογένεια Μάνου φαίνεται πως ήρθε στην Ρουμανία το 1876. Επίσης, στον επίσημο διαδικτυακό τόπο του Δήμου Βελβεντού (www.velvento.gr) πληροφορούμαστε πως το 1870 στην περιοχή της Βλαχίας υπήρχε παροικία Βελβεντινών, οι οποίοι είχαν λογικά κέντρο το Βουκουρέστι αφού οι πληροφορίες αναφέρουν πως στη συγκεκριμένη πόλη οργανώθηκαν και τα επόμενα χρόνια (αρχές 20^{ου} αιώνα). Μάλιστα σύμφωνα με τις πληροφορίες που μας παρέχει ο Δήμος Βελβεντού, τον δρόμο της ξενιτιάς οι Βελβεντινοί άρχισαν

⁷⁹ Το όνομα Ρουμανία συναντάται για πρώτη φορά στο σύγγραμμα του Δανιήλ Φιλιππίδη, με τον αναλυτικό τίτλο «*Ιστορία της Ρουμανίας ή Έκθεσις των αξιολογωτέρων μνημονευομένων συμβάντων εν τοις Αριστεροίς κάτω Παριστρίοις από της εσβολής των Αιγυπτίων μέχρι της καταστάσεως των ρουμανικών αρχηγμάτων, του Ρουμανικού αγρού και της Μολδόβας*», Λειψία 1816. Στο παράθεμα της εργασίας γίνεται αναφορά στο έργο του Φιλιππίδη. Ο τίτλος του άλλου συγγράμματος του Φιλιππίδη είναι «*Γεωγραφικόν της Ρουμανίας ες ακριβεστέραν και πληρεστέραν κατάληψιν της ιστορίας αυτής*», Λειψία 1816

⁸⁰ Δημήτρης Ν. Αλεξάνδρου, *Χρυσοπλόοι οι Έλληνες του Δούναβη*, Αθήνα 1999, σ. 99.

να τον παίρνουν ήδη από το β' μισό του 18 ου αι., αρχικά προς την Ανατολική Ευρώπη (Σερβία, Αυστροουγγαρία, Ρουμανία). Κάτοικοι και από το Πάπιγκο της Ηπείρου αναφέρονται μέσα στις πηγές. Ο λόγος για τον Χριστόδουλο Τσιωτίδη (1838 - 1894), πρόξενο της Ελλάδας στο Βουκουρέστι που καταγόταν από τη συγκεκριμένη κοινότητα. Πάντως απ' ό,τι φαίνεται οι Παπιγκιώτες στη πλειοψηφία τους είχαν μια ισχυρή παροικία στο Τούρνου Σεβερίν Ρουμανίας⁸¹.

Γενικές πληροφορίες έχουμε για παρουσία Ηπειρωτών στις Ηγεμονίες. Ειδικότερα, οι Ηπειρώτες φαίνεται πως κάνουν αισθητή την παρουσία τους τον 19^ο αιώνα⁸². Οι δύο ρουμανικές ηγεμονίες της Βλαχίας και της Μολδαβίας, η ένωση των οποίων το 1859 δημιούργησε το κράτος της Ρουμανίας, απετέλεσαν ισχυρό πόλο έλξης για πολλούς Ηπειρώτες που αποφάσιζαν να απομακρυνθούν από την πατρώα, μα τουρκοκρατούμενη γη, επιθυμώντας σε ευνοϊκότερες συνθήκες οικονομική πρόοδο και κοινωνική ανέλιξη, ή απλά ένα καταφύγιο από την οθωμανική αυθαιρεσία.

Όσον αφορά τον χώρο της Ηπείρου, η αποδημία ή – διαφορετικά – η τάση φυγής προς τις ρουμανικές χώρες, αν και εκδηλώνεται ήδη από την εποχή της πρώιμης Τουρκοκρατίας αυξάνεται (ως προς των αριθμό αυτών που ταξίδευαν) κατά τους ΙΗ' και ΙΘ' αιώνα. Μεγάλος είναι ο αριθμός των Ηπειρωτών, και ειδικά των Ζαγορισίων, που διέμεναν τότε – παροδικά ή μόνιμα – σε Βλαχία και Μολδαβία (ακόμη και στο ανατολικό ρωσοκρατούμενο από το 1812 τμήμα της, την Βεσσαραβία). Τα επαγγέλματα, που κυρίως εξασκούσαν εκεί, σχετίζονταν με το εμπόριο ή την παιδεία, ενώ την επαφή ανάμεσα στην Ήπειρο και τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες εξασφάλιζαν σε σταθερή βάση τα περίφημα караβάνια, όπως εκείνο του θρυλικού Ρόβα που αποθανάτισε η δημοτική μούσα. Για πολλούς τότε Ηπειρώτες η εγκατάσταση στην ρουμανική γη αποδείχθηκε ιδιαίτερα κερδοφόρα, είτε σε ατομική βάση είτε ως αντιπρόσωποι επιχειρήσεων ή εμπορικών συνεργασιών. Κάποιοι μάλιστα από αυτούς αναδείχθηκαν σε σημαίνουσες οικονομικές ή ακόμη πολιτικές προσωπικότητες που επιδαψίλευσαν την Ήπειρο, το νέο ελληνικό κράτος, αλλά και τις θετές τους πατρίδες με σημαντικές ευεργεσίες⁸³.

Θα ήταν παράλειψη να μη γίνει λόγος για την έντονη παρουσία στις Ρουμανικές χώρες και δη στο Βουκουρέστι Τουρκόφωνων ορθόδοξων εμπόρων. Το πώς βρέθηκαν από τις αρχές έως και τα μέσα του αιώνα στην περιοχή του Βουκουρεστίου οι λεγόμενοι «Καραμανλήδες»⁸⁴ είναι θέμα που θα μπορούσε

⁸¹ Πάουλα-Λίβια Σκαλκάου, «Η ελληνική παροικία των Παπιγκιωτών στο Τούρνου Σεβερίν Ρουμανίας και οι σχέσεις με τη γενέτειρά τους», *Πρακτικά Γ' Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ', ό.π., σ. 131 – 139*

⁸² Ανδρόνικου Φάλαγκα, *Μορφές Ηπειρωτών στις ρουμανικές χώρες κατά τον ύστερο Βαλκανικό Μεσαίωνα*, Θ' κύκλος διαλέξεων, Οι φίλοι του Βυζαντινού Μουσείου Ιωαννίνων, 8^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Χειμώνας 2000/2001, σ. 1

⁸³ Αυτόθι, σ. 4

⁸⁴ Οι τουρκόφωνοι ορθόδοξοι της Μικράς Ασίας. Η ιστορία της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας ξεκινά το 1256 ιδρύθηκε το εμιράτο του Καραμάν με βάση το όνομα του ιδρυτή του. Αυτό το εμιράτο θα περιλαμβάνει περιοχές όπως: η Λυκαονία, η Παμφυλία, η Ισαυρία και η δυτική Κιλικία. Η πρωτεύουσα του εμιράτου ήταν αρχικά η Λάρανδα και ύστερα το Ικόνιο που αποτέλεσε την πρώτη πρωτεύουσα της Σελτζουκικής

να εξεταστεί σ' ένα ξεχωριστό κεφάλαιο. Άλλωστε δεν αφορά μόνο στην περίπτωση των Ηγεμονιών η επέκταση αυτών των ανθρώπων στη Βαλκανική χερσόνησο. Οι «Καραμανλήδες» είχαν ως έδρα τους την Μικρά Ασία. Ωστόσο, το έδαφος της Μ. Ασίας ήταν πετρώδες και δεν μπορούσε να αξιοποιηθεί γεωργικά. Οι «Καραμανλήδες» μεταναστεύουν σε Σμύρνη και Κωνσταντινούπολη. Θα αναγκαστούν όμως στην πορεία των πραγμάτων να προχωρήσουν και πέρα από την Κωνσταντινούπολη, στη Βαλκανική Χερσόνησο. Στα ρουμανικά εδάφη τους συναντάμε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Στα Εθνικά Αρχεία της Ρουμανίας υπάρχουν 140 περίπου караμανλήδικα έγγραφα. Απ' αυτά, 93 βρισκόμενα στο παράρτημα των Εθνικών Αρχείων του Γαλατσίου και τα υπόλοιπα στο Βουκουρέστι⁸⁵. Όσον αφορά στα караμανλήδικα έγγραφα της Διεύθυνσης Εθνικών Ιστορικών Αρχείων του Βουκουρεστίου, αυτά αποτελούν συστατικό μέρος της συλλογής «Ιστορικών Εγγράφων» και 47 κείμενα στην караμανλήδικη μορφή της περιόδου 1810-1850⁸⁶.

Συνεχίζοντας την αναφορά μας σε σημαίνουσες προσωπικότητες της περιοχής πρέπει να σημειώσουμε πως στην πραγματική πρόοδο της παροικίας του Βουκουρεστίου συνετέλεσε αθόρυβα ο τραπεζίτης **Ανδρέας Λαζαράς** και η εκλεκτή σύζυγός του Αναστασία, το γένος Χάιτα. Κατά την προεδρία του Ανδρέα Λαζαρά, η κοινότητα γνώρισε τη μεγαλύτερη άνθηση⁸⁷.

Προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα βλέπουμε τον πυρήνα της ελληνικής παροικίας του Βουκουρεστίου να βρίσκεται στην περιοχή επί της Λεωφόρου Πίκε (νυν Ρεπούμπλιτσι) όπου είχε ανεγερθεί και Εκκλησία για την οποία η επιγραφή λέγει τα εξής : «*Βασιλεύοντος των Ελλήνων Γεωργίου του πρώτου των δε Ρουμάνων Καρόλου του πρώτου, ανηγέρθη ο ναός ούτος δαπάναις του φιλογενούς Κεφαλήνος Παναγή Χαροκόπου, εν σωτηρίω έτει 1899*»⁸⁸. Οι τοιχογραφίες ανήκουν στη Σχολή των Ναζαρηνών ζωγράφων και το εξαιρετικό μαρμάρινο τέμπλο έγινε από τον **Θ. Μ. Τόμπρο**⁸⁹. Σήμερα είναι η μόνη ελληνική εκκλησία που λειτουργεί στη Ρουμανία και υπάγεται στην ελληνική

Αυτοκρατορίας. Μεταξύ των σημαντικών πόλεων του εμιράτου ήταν: το Ακ-Σαράι, το Ακ-Σεχίρ, το Ερεγλί, και το Ερμενίκ. Οι κάτοικοι του εμιράτου ονομάστηκαν «Καραμανλήδες», χωρίς διάκριση γλώσσας, φυλής ή θρησκείας. Στην πορεία των χρόνων διαφοροποιήθηκαν σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Έτσι θα εμφανιστεί η караμανλήδικη γραφή, η γραφή δηλαδή στην τουρκική γλώσσα αλλά με ελληνικούς χαρακτήρες. Μάλιστα και το Πατριαρχείο προχώρησε και σε μεταφράσεις των εκκλησιαστικών κειμένων στα τούρκικα αλλά με ελληνικούς χαρακτήρες.

⁸⁵ Claudiu-Victor Turcitu, «Δυο Τουρκόφωνοι Ορθόδοξοι έμποροι από τις Ρουμανικές Χώρες στο διεθνές εμπόριο του 19ου αιώνα», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ', ό.π., σ. 75-82*

⁸⁶ Στα πρακτικά της παραπάνω εισήγησης και συγκεκριμένα στην παραπομπή 48 μαθαίνουμε πως στη ρουμανική ιστοριογραφία ο μεγάλος ιστορικός Nicolae Iorga επισήμανε την παρουσία στις Ρουμανικές Χώρες μεταξύ άλλων εμπόρων και των Καραμανλήδων της Μικράς Ασίας. Βλ. N. Iorga, *Istoria comertului romanesc*, Βουκουρέστι, 1939, σ. 27

⁸⁷ Μ. Μαρινέσκου – Χύμου, *ό.π.*, σ. 131

⁸⁸ Αυτόθι, σ. 132

⁸⁹ Άτλας της Ελληνικής Διασποράς, Η Ιστορία του Αποδήμου Ελληνισμού, Β' Έκδοση, Αύγουστος 2005, τόμος πρώτος, επιμέλεια έκδοσης Βλάσης Αγτζίδης, σ. 275.

πρεσβεία. Σημαίνουσα ελληνική συνοικία φαίνεται πως ήταν η συνοικία Αντίμ (Ανθίμου) από τον ομώνυμο ναό.

Επίσης, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, στο Βουκουρέστι, εκεί που σήμερα υψώνεται το κτίριο της Αστυνομίας, στην οδό «Βικτοριέϊ», βρίσκονταν τα σπίτια του Έλληνα **Ζαφειράκη Δάμαρη**, που αργότερα αγοράστηκαν από το **Στέφανο Μπέλλιο** και τελικά από τον πλούσιο έμπορο **Μεϊντάνη**⁹⁰.

Σχετικά με την ελληνική κοινότητα του Βουκουρεστίου, πρέπει να τονιστεί πως υπάρχουν συγγράμματα που μας παρέχουν αρκετά στοιχεία⁹¹. Συνήθως στα συγγράμματα αυτά χρησιμοποιούνται ως βασικές πηγές ο Τύπος και η Ελληνική εκδοτική δραστηριότητα. Μας διαφωτίζουν για τη συγκρότηση και τον τρόπο λειτουργίας των κοινοτήτων μέσα από τα «κοινά αγαθά» (εκκλησία, σχολεία, περιοδικός τύπος, εκδόσεις, εκπαιδευτική και πολιτιστική δραστηριότητα), καθώς και για τις διασυνδέσεις μεταξύ της ελληνικής πνευματικής ζωής και των δραστηριοτήτων των κοινοτήτων στη Ρουμανία (Βουκουρέστι, Βραϊλα, Κωνσταντζα, Γαλάτσι, Γιούργεβο).

Εξετάζοντας γενικότερα τη συμβολή της ελληνικής παρουσίας στη Ρουμανία, πέρα από τα ιστορικά γεγονότα, διαπιστώνει κανείς ότι κατά τη διάρκεια του 19^{ου}, οι Έλληνες είχαν στα χέρια τους την Εκκλησία, συμβάλλοντας με αυτό τον τρόπο στην εδραίωση της ορθοδοξίας και της εκπαίδευσης. Ήταν από εκείνους που αξιοποίησαν το φυσικό πλούτο της χώρας και ήταν φορείς νέων ιδεών, νέων αναγκών, νέων εμπορευμάτων. Ήταν κατά κύριο λόγο αυτοί που αποτέλεσαν την αστική τάξη της Ρουμανίας. Διακρίνονταν μεταξύ όλων των κατοίκων, γιατί διατηρούσαν τα μεγαλύτερα ναυτιλιακά γραφεία, εργοστάσια, ξενοδοχεία, τράπεζες, εμπορικά καταστήματα και το μεγαλύτερο μέρος του εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου⁹².

Υπάρχουν εκτενείς αναφορές από μελετητές για τους Έλληνες επιχειρηματίες της Ρουμανίας. Μάλιστα μία από τις κύριες πηγές γι' αυτό το θέμα είναι τα Κρατικά Αρχεία Ρουμανίας-Κεντρική Υπηρεσία καθώς και το αρχείο του εμπορικού οίκου του **Ιωάννη Στ. Στάμου** (ελληνοβλάχικης καταγωγής έμπορος). Το συγκεκριμένο αρχείο φαίνεται πως συγκεντρώνει στοιχεία για μία περίοδο πάνω από 150 χρόνια και μας δίνει στοιχεία για να σχηματίσουμε την εικόνα που αντιστοιχεί στο μοντέλο του αστού βαλκάνιου εμπόρου του 19ου αιώνα. Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να αναφέρουμε κάποιες πτυχές της προσέγγισης πάνω στο θέμα των Ελλήνων επιχειρηματιών της Ρουμανίας τον 19^ο αιώνα. Καταρχήν μας δίνεται μια εικόνα για το καθεστώς του ξένου εμπόρου μετά το 1830. Πρέπει να τονιστεί η ημερομηνία του 1830 καθώς βρισκόμαστε ένα χρόνο μετά την ευνοϊκή για τους εμπόρους της περιοχής, συνθήκη της Αδριανούπολης.

⁹⁰ Μ. Μαρινέσκου – Χύμου, *ό.π.*, σ. 129

⁹¹ Κορνηλία Παλακοστέα – Danielopolu, «Οι Ρουμανο – Ελληνικές Πολιτιστικές σχέσεις στους 17^ο – 19^ο αιώνες», *Νέα Εστία, Αφιέρωμα στους Λαούς της Χερσονήσου του Αίμου, Χριστούγεννα 1994*, σ. 284.

⁹² Άτλας της Ελληνικής Διασποράς, *ό.π.*, σ. 272

Προσεγγίζοντας το θέμα από την πλευρά του καθεστώτος, που επικρατούσε για τους ξένους κατοίκους πρέπει να τονιστεί πως ελληνόφωνοι και βλαχόφωνοι ήταν εγκατεστημένοι στις δύο ρουμανικές χώρες ως κάτοικοι των ρουμανικών χωρών, που βρίσκονταν υπό την προστασία του Προξενείου μιας ευρωπαϊκής δύναμης. Το θεσμικό αυτό πλαίσιο παρείχε προστασία και ιδιαίτερα προνόμια στους ξένους «υπηκόους», αλλιώς προστατευόμενους, όπως φοροαπαλλαγές και προξενική εκδίκαση των υποθέσεών τους, ακόμη και των εμπορικών. Αυτά τα προνόμια εν μέρει ρυθμίστηκαν από τον Οργανικό Νόμο και περιορίστηκαν. Έτσι, μετά το 1830 τα δεδομένα αλλάζουν για ξένους (και Έλληνες). Το Εμποροδικείο ήταν ο χώρος επίλυσης των διαφορών και των οικονομικών υποθέσεων τους. Την ίδια στιγμή και οι ντόπιοι έμποροι έμπαιναν σ' ένα καθεστώς νομιμότητας και υποχρεώνονταν να αγοράσουν την πατέντα, ένα είδος άδειας επαγγέλματος⁹³.

Η δραστηριότητα των Ελλήνων επιχειρηματιών στις ρουμανικές χώρες ήταν φυσικό να μην περιοριστεί σε γεωγραφικά πλαίσια. Οι Έλληνες επιχειρηματίες των Ρουμανικών Πριγκιπάτων που ασχολούνταν είτε με χρηματιστικές εργασίες είτε με παραγωγή, μεταποίηση και διάθεση των προϊόντων είτε με εμπόριο και εξαγωγές συμμετείχαν έμμεσα ή άμεσα στο ευρωπαϊκό, επιχειρηματικό κύκλωμα.

Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα, ανάμεσα σε άλλα, της ένταξης του τοπικού επιχειρηματικού δυναμικού στο ευρύτερο, ευρωπαϊκό, επιχειρηματικό κύκλωμα αποτελεί η ελληνική, εμπορική ετερρόρυθμη εταιρεία που ιδρύθηκε το 1867, με έδρα το Γαλάτσι, εις το όνομα των «Σεκιάρη, Ροδοκανάκη και Σία». Αυτή είχε δύο υποκαταστήματα, ένα στο **Βουκουρέστι** εις το όνομα των «Ζερλέντη Δερούσση και Σία» και ένα στη Βραΐλα εις το όνομα των «Ροδοκανάκη, Ζερλέντη και Σία»⁹⁴.

Έντονη ήταν και η δραστηριοποίηση των επιφανών Ελλήνων εμπόρων σε θέματα αγοράς αστικών ακινήτων. Η τοποθέτηση του χρήματος για την αγορά αστικών ακινήτων στις διακεκριμένες περιοχές του Βουκουρεστίου λειτουργεί προς δύο κατευθύνσεις: αυτήν της εξασφάλισης κάποιων αξιόλογων αστικών κατοικιών αντιπροσωπευτικών της κοινωνικής θέσης και αυτήν της καθαρής επένδυσης.

Οι περισσότερες αναφορές είναι για τον Ιωάννη Στάμου και αυτό είναι φυσικό όπως αναφέραμε και νωρίτερα. Η πλειονότητα των εγγράφων αφορούν μεν στον ελληνοβλάχικης καταγωγής έμπορο Ιωάννη Στάμου, ωστόσο μέσα από την αλληλογραφία του με άλλους εμπόρους, εμπορικούς πράκτορες και επιχειρηματίες αντλούμε σημαντικά στοιχεία που συμπληρώνουν ή τουλάχιστον συντελούν στον καθορισμό μίας βασικής αποτύπωσης των χαρακτηριστικών αυτής της κοινωνικής ομάδας. Για παράδειγμα μαθαίνουμε πως ο Στάμου το

⁹³ Μαρία Σοφή, «Αστική εμπορική τάξη στις ρουμανικές χώρες κατά τον 19ο αιώνα – Η περίπτωση των Ελλήνων επιχειρηματιών», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ', ό.π.*, σ. 45 – 53. Η Σοφή κάνει ιδιαίτερο λόγο στο αρχείο του Στάμου.

⁹⁴ Αυτόθι, σ. 48 - 53

1861 αποτελούσε μέλος του Σωματείου των Μισθωτών κτηματικών συγκροτημάτων, ήταν Έλληνας υπήκοος, χωρίς δικαίωμα ιδιοκτησίας, εμπορευόμενος και ότι είχε δικαίωμα και άδεια να εμπορευείται λιανικώς και χονδρικώς τόσο μέσα όσο και έξω από τη χώρα, χωρίς κανένα εμπόδιο. Ο Στάμου ήταν αρχικά έμπορος προϊόντων και χρήματος, αργότερα μισθωτής κτηματικών συγκροτημάτων ευρείας κλίμακας και έμπορος των προϊόντων που παράγονταν σ' αυτά, πραγματοποιώντας παράλληλα και μεταποίηση απλού τύπου για κάποια κτηνοτροφικά κυρίως προϊόντα, έτσι ώστε να απορροφούνται αυτά καλύτερα και ευκολότερα στην αγορά. Σταδιακά, έφτασε να γίνει χρηματιστής-εγγυητής, χορηγούσε δηλαδή τα απαραίτητα χρηματικά ποσά στα πρόσωπα που ήθελαν να μισθώσουν κτηματικά συγκροτήματα, λαμβάνοντας ο ίδιος μέρος στις δημοπρασίες και εγγυώμενος με την ίδια την περιουσία του. Γι' αυτή την δραστηριότητά του τον αποκαλούσαν και «τραπεζίτη». Παράλληλα, συμμετείχε με μετοχές σε ασφαλιστική εταιρεία της Κωνσταντινούπολης, όπως και ο έμπορος **Χατζημόσχου**, ενώ φαίνεται τέλος πως είχε και συναλλαγές και με το θαλάσσιο εμπόριο και είχε τον δικό του ανταποκριτή στο λιμάνι της Βραΐλας, τον έμπορο **Στέργιο Μπότσαρη**.

Επιπλέον μας παρέχεται μία σημαντική πληροφορία όσον αφορά τους Έλληνες της Βλαχίας (Βουκουρέστι) το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα:

«Οι “Έλληνες” που διαβίωναν και δρούσαν επιχειρηματικά στη Βλαχία το πρώτο μισό του 19ου αιώνα προέρχονταν τόσο από περιοχές που ανήκαν στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος όσο και από περιοχές που ανήκαν στην οθωμανική αυτοκρατορία, όπως Θεσσαλία, Ήπειρο, Μακεδονία και επίσης από τα Ιόνια νησιά. Μέσα σ' αυτούς συμπεριλαμβάνουμε και τους ορθόδοξους βλαχόφωνους που προέρχονταν από την Ήπειρο, τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία. Αυτοί μιλούσαν και έγραφαν και τα ελληνικά. Όπως διαπιστώνουμε, στον 19ο αιώνα και ειδικά μετά τη δημιουργία του ελληνικού κράτους, ο όρος “Έλληνας” δεν έχει την ευρεία σημασία που είχε τον 18ο αιώνα, όπως μάλιστα αυτή είχε επικρατήσει και στις δύο εμπορικές κομπανίες των πόλεων Σιμπίου και ιδιαίτερα του Μπρασόβ»⁹⁵.

Αυτό που δεν μπορούμε να παραλείψουμε όσον αφορά τους Έλληνες εμπόρους και επιχειρηματίες της Ρουμανίας είναι πως είχαν λάβει τα απαραίτητα εφόδια για να προχωρήσουν παραπέρα. Από το αρχαικό υλικό επίσης πληροφορούμαστε ότι κάποιοι έμποροι είχαν μαθητεύσει κοντά σε φημισμένους δασκάλους της εποχής, όπως για παράδειγμα ο Ι. Στάμου είχε δάσκαλό του το Νεόφυτο Δούκα, ενώ γενικά ήταν γνώστες της τήρησης εμπορικών βιβλίων και ξένων γλωσσών. Το ενδιαφέρον για τη μόρφωση των παιδιών και γενικότερα των νεότερων μελών της κάθε οικογένειας είναι έντονο: σπουδές στο εξωτερικό, επιμονή στην μελέτη των ελληνικών και γαλλικών. Επιπλέον, η συνδρομή σε πολλές εφημερίδες ελληνικές και ευρωπαϊκές, όπως και η προμήθεια εξειδικευμένων βιβλίων ερμηνεύονται ως προσπάθεια των μελών αυτής της

⁹⁵ ό.π., σ. 48 – 50

ομάδας να βρίσκονται σε συνεχή ενημέρωση τόσο για τα επιχειρησιακά όσο και για τα πολιτικά δρώμενα σε παγκόσμιο επίπεδο. Η συμμετοχή σε Συλλόγους, σε συμβούλια και επιτροπές για την ανάπτυξη της Ρουμανικής χώρας, όπως και σε κοινωφελείς δραστηριότητες καταγράφονται επίσης ως στοιχεία αστισμού⁹⁶.

Συμπερασματικά, οι Έλληνες επιχειρηματίες ανέπτυξαν με τους ντόπιους επαγγελματικές και κοινωνικές σχέσεις και έτσι κατάφεραν και διείσδυσαν στην τοπική κοινωνία και στη διαμόρφωση της εγχώριας νεοσχηματιζόμενης αστικής τάξης των Ρουμανικών χωρών.

Τα πράγματα όμως τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα φαίνεται να αλλάζουν. Οι Έλληνες πάροικοι και ιδιαίτερα οι επιχειρηματίες έχουν να αντιμετωπίσουν τις διεθνείς εξελίξεις. Ο βρετανικός παράγοντας είναι ισχυρός και διαμορφώνει νέα δεδομένα στην Νοτιοανατολική Ευρώπη. Κάτω από την άμεση προστασία του αναπτύσσονται συνεχώς οι ελληνικές παροικίες της μεσογειακής περιφέρειας, καθώς, εγκαταλείποντας βαθμιαία οι Έλληνες πάροικοι τη νότια Ρωσία και τη Ρουμανία, όπου ο ανταγωνισμός των ντόπιων εκκολλαπτόμενων αστικών τάξεων ήταν ολοένα και εντονότερος, στρέφονταν προς την Τουρκία και την Αίγυπτο. Οι Έλληνες της Ρουμανίας είχαν πραγματικά δημιουργήσει μια αξιοσημείωτη οικονομική οντότητα ανάμεσα στην τοπική παραγωγή και στη διεθνή αγορά τα προηγούμενα χρόνια. Οι διεθνείς εξελίξεις και κυρίως η χρόνια κάμψη τους διεθνούς εμπορίου εξαιτίας της ευρωπαϊκής οικονομικής υφέσεως που παρατηρήθηκε το διάστημα από το 1860 μέχρι το 1880 επηρέασαν και τους Έλληνες παροίκους – εμπόρους της ρουμανικής γης. Οι Έλληνες της Ρουμανίας θίχθηκαν από τη συγκεκριμένη κρίση γιατί είχαν συνδέσει τις επιχειρήσεις τους με τις εξαγωγές σιτηρών κατά μεγάλο ποσοστό.

Αντιμέτωποι με αλλαγές θα έρθουν οι Έλληνες και στο τομέα της θάλασσας. Είναι η επόμενη μέρα μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο. Στη διεθνοποίηση της ναυσιπλοΐας του Δούναβη, οι συμπατριώτες μας για να επιζήσουν, έπρεπε να αντιμετωπίσουν ορισμένες αλλαγές. Μετά το 1856 οι Αγγλοι και οι Γάλλοι περιόρισαν τις δραστηριότητες των Ελλήνων στο Δούναβη. Οι Έλληνες δεν κατόρθωσαν να εισχωρήσουν ούτε στην ευρωπαϊκή επιτροπή του Δουνάβεως (Αυστρία, Ρωσία, Τουρκία, Αγγλία, Γαλλία, Σαρδηνία, Ιταλία, η Ρωσία και μετά το 1878 Ρουμανία) ούτε στην επιτροπή παραχθίων κρατών, που αργότερα ονομάστηκε διεθνής επιτροπή του Δουνάβεως (Αυστροουγγαρία, Βαυαρία, Τουρκία, Βυτεμβέργη και Παραδουνάβιες ηγεμονίες με Σερβία, χωρίς ψήφο, αλλά διορισμό αντιπροσώπου από την Τουρκία).

Την ίδια περίοδο τον ελληνισμό των παραδουναβίων ηγεμονιών πλαισίωσαν μετανάστες από πολλές πόλεις της Ελλάδας και από την Κωνσταντινούπολη. Με την ίδρυση του ρουμανικού κράτους και γενικά το ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-1878, όταν η περιοχή απαλλάχτηκε από την τουρκική επικυριαρχία,

⁹⁶ Η Μαρία Σοφή αντλεί τις πηγές της από τα Κρατικά Αρχεία Βουκουρεστίου, *ό.π.*, σ. 53

άρχισε η οικονομική ανάπτυξη, η οποία ονομάστηκε, για τα τέλη του περασμένου με αρχές του σημερινού αιώνα, Χρυσή εποχή.

B) Βουκουρέστι: Πνευματικό κέντρο

- ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΣΧΟΛΕΙΑ

Η πόλη του Βουκουρεστίου σε σχέση με τη δραστηριότητα των Ελλήνων απέκτησε τη φήμη περισσότερο πνευματικού και εκπαιδευτικού κέντρου και όχι τόσο εμπορικού, όπως για παράδειγμα η Κωνσταντζα, η Βραϊλα, το Γαλάτσι που αποτέλεσαν πολύ σημαντικούς σταθμούς για το θαλάσσιο εμπόριο της εποχής. Κάτι τέτοιο καταγράφεται και στο κείμενο του **Δημ. Β. Οικονομίδου** στο περιοδικό Μνημοσύνη με αφορμή την αναφορά του στον Δανιήλ Φιλιππίδη⁹⁷:

«Άλλως τε το Βουκουρέστιον διεκρίνετο πάντοτε δια μεγαλυτέραν πνευματικήν κίνησην, συγκρινόμενον προς άλλας πόλεις της Μολδοβλαχίας».

Το έτος 1821, οπότε και έπαυσαν να λειτουργούν οι ξακουστές Ηγεμονικές Ακαδημίες, δεν αποτέλεσε το τέλος της Ελληνικής εκπαίδευσης στη Μολδοβλαχία. Σ' αυτό το γεγονός συνέβαλαν ιδιαίτερα οι κοινότητες, οι οποίες από το 1829 άρχισαν να αναπτύσσονται ξανά με την ηθική συμπαράσταση των ελληνικών προξενικών αρχών (από το 1835), των τοπικών συλλόγων και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Πριν όμως αναφερθούμε σε στοιχεία και αριθμούς, πρέπει να επισημάνουμε πως τα σχολεία στη Ρουμανία λειτουργούσαν βάσει ορισμένων κανονισμών. Συγκεκριμένα, το νομικό πλαίσιο των σχολείων καθοριζόταν σύμφωνα με άρθρο του Οργανικού Κανονισμού του 1831. Λίγα χρόνια έπειτα δόθηκαν και ορισμένες οδηγίες για τα εκπαιδευτήρια, ενώ το 1864 η ενιαία Ρουμανία καθιέρωσε νόμο για την εκπαίδευση. Προς τα τέλη του αιώνα (1896) δημοσιεύεται και ο Κανονισμός των ιδιωτικών σχολείων. Τέλος οφείλουμε να διευκρινίσουμε πως όταν αναφερόμαστε στα ελληνικά σχολεία της Ρουμανίας, κάνουμε λόγο είτε για σχολεία που ιδρύθηκαν από συλλόγους και κοινότητες είτε για σχολεία ιδιωτικά με την ενίσχυση όμως ορισμένων φορέων είτε για καθαρά ιδιωτικά σχολεία.

Σύμφωνα με ρουμανική στατιστική του 1840⁹⁸, από τα 117 ιδιωτικά σχολεία τα οποία λειτουργούσαν στις παρίστριες ηγεμονίες, τα 28 ήταν ελληνικά (ιδιαίτερα στην περιοχή της Βραϊλας). Στο Βουκουρέστι, μιλώντας με αριθμούς, την περίοδο 1830 – 39 λειτούργησαν 11 ελληνικά σχολεία. Επίσης, συναντούμε και μια αναφορά για μια άλλη στατιστική (πιθανώς η ίδια) που μας δίνει αναλυτικότερα στοιχεία. Σύμφωνα με αυτή, πληροφορούμαστε πως στους νομούς της Βλαχίας, Μεχετίντσι, Ντολζ, Ρομανάτσι, Βίλτσεα και Μπουζέου

⁹⁷ Δ. Οικονομίδης, *ό.π.*, σ. 218.

⁹⁸ Φλ. Μαρινέσκου, *ό.π.*, σ. 117 - 118

λειτουργούσε ένα ιδιωτικό σχολείο στο καθένα. Στους νομούς Ρύμνικου, Σαράτ, Βλάσκα και Τελέορμαν από δυο σχολεία ελληνικά, ενώ στο νομό Πράχοβα 2 ελληνικά σχολεία, στη Βραϊλα και στο νομό Ιλφόβι δώδεκα⁹⁹.

Παρόλ' αυτά, αυτή τη χρονική περίοδο η έντονη παρουσία αρχίζει να τίθεται σε αμφισβήτηση καθώς οι διαθέσεις εκσυγχρονισμού της ρουμανικής κοινωνίας τονίζουν αφ' ενός μεν όλο και περισσότερο τον εθνικό, τοπικό παράγοντα, ενώ από την άλλη η έννοια της προόδου συνυφαίνεται με την απ' ευθείας στροφή προς την Δύση, που ως τότε περνούσε μέσα από τον διάυλο των ελληνικών επιδράσεων. Ίσως και η αφετηρία για την εθνική αφύπνιση και το ξεσηκωμό των Ρουμάνων αυτή την εποχή δημιουργεί τέτοιες συνθήκες¹⁰⁰.

Παρόλο που η ελληνική επιρροή μειώνεται αισθητά, αφού η ελληνική γλώσσα παύει να έχει την πρωτοκαθεδρία, δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε το καθοριστικό γεγονός πως οι πρωτεργάτες της εθνικής ρουμανικής αναγέννησης φοίτησαν συχνά σε Έλληνες δασκάλους και εκπαιδεύτηκαν μέσα σ' ένα πνευματικό κλίμα, όπου κυριαρχούσε η ελληνική παιδεία. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση¹⁰¹ του **Ντασκαλέσκου** που ήταν εχθρός των Φαναριωτών, ο οποίος μαρτυρούσε πως θα ευγνωμονούσε πάντα τον Ηπειρώτη δάσκαλό του Κωνσταντίνο Δασίδα, που του παρέδωσε την Ελληνική με «*άμεμπτο μέθοδο*».

Γενικότερα το διάστημα από το 1821 έως το 1859 διαβάζονται, μεταφράζονται ή τυγχάνουν επεξεργασίας στις εθνικές γλώσσες εγχειρίδια, λεξικά, γραμματικές, οικουμενικές ιστορίες, κείμενα με πατριωτικό και δημοκρατικό περιεχόμενο και λογοτεχνικές αναγνώσεις που ανταποκρίνονται σε μια επιτακτική διδακτική ανάγκη της ρουμανικής παιδείας η οποία αναπτύσσεται τώρα ραγδαίως. Όπως σημειώνει η Κορνηλία Παπακοστέα – Ντανιελοπούλου στο άρθρο της «*Οι Ρουμανο – Ελληνικές πολιτιστικές σχέσεις στους 17^ο – 19^ο αι.*» όλα τα παραπάνω συγγράμματα αποτελούν μέρος της γενικής εκπαίδευσης της γενεάς του 1848 και, κατά μικρότερο βαθμό, της γενεάς που θα ολοκληρώσει την Ένωση των Ηγεμονιών το 1859¹⁰².

Επιστρέφοντας στα Ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα του Βουκουρεστίου, πρέπει να αναφέρουμε πως το πρώτο οργανωμένο σχολείο στο Βουκουρέστι για το οποίο διαθέτουμε αρκετές πληροφορίες είναι του **Θωμά Πασχίδη**. Για τον Θωμά Πασχίδη ξέρουμε πως το 1873 έγραψε ένα βιβλίο στα γαλλικά που περιείχε συλλογή επιστολών. Νωρίτερα, το 1870 εξεφώνησε λόγο στα σχολεία της Παραδουνάβιας πόλης Καλαφάτ. Στο σχολείο που ίδρυσε ο Πασχίδης, εκτός από τα ελληνικά και τα ρουμανικά, διδάσκονταν σύμφωνα με το σχολικό πρόγραμμα της Γενεύης, τα γαλλικά και τα γερμανικά¹⁰³. Για το σχολείο του Θωμά Πασχίδη η εφημερίδα «*Ίρις*» (τη συναντούμε παρακάτω) έγραφε στις 18 Ιουνίου του 1871. Συγκεκριμένα το αποκαλούσε «*εκπαιδευτήριο*» και ότι θα «*χρησιμεύσει ως φυτώριον εγκαθιδρύματος των Ελληνικών Μουσών*».

⁹⁹ Μ. Μαρινέσκου – Χύμου, *ό.π.*, σ. 131

¹⁰⁰ Α. Ταμπάκη, *ό.π.*, σ. 13

¹⁰¹ Μ. Μαρινέσκου – Χύμου, *ό.π.*, σ. 131

¹⁰² Κ. Παπακοστέα – Danielopulu, *ό.π.*, σ. 284 - 289

¹⁰³ Αυτόθι, σ. 133

Παράλληλα με το σχολείο του Θ. Πασχίδη, στο Βουκουρέστι λειτούργησε και ένα σχολείο αρρένων για τη στοιχειώδη εκπαίδευση μετά από προσπάθειες του γενικού προξένου **Κλεόβουλου Ραγκαβή** με χρηματοδότηση της ελληνικής κοινότητας. Σ' αυτό το σχολείο υπηρέτησε ο ιερέας Φαάμπολης βοηθούμενος από 2 δασκάλους. Τα παιδιά μάθαιναν ελληνικά, γαλλικά, ρουμανικά, ιστορία γεωγραφία, ιερά ιστορία και καλλιγραφία. Σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν, το πρώτο εξάμηνο του σχολικού έτους 1875 – 76 οι μαθητές ήταν 16, ενώ στο 2^ο μέρος ανήλθαν στους 35¹⁰⁴.

Από το 1860 συναντάμε στο Βουκουρέστι και τον κύπριο πεζογράφο, Επαμεινώνδα Φραγκούδη, που από το έτος αυτό ως τον θάνατό του, το 1897, ζει εκεί. Διδάσκει ως «...Καθηγητής της Ελληνικής εις το Πανεπιστήριον Βουκουρεστίου, έχον, ως παρ' αυτού έμαθον, 31 καθηγητάς και 350 φοιτητάς...», όπως γράφει ο Α. Ρ. Ραγκαβής το 1874¹⁰⁵.

Την ίδια εποχή επίσης σημαντικός Έλληνας της παροικίας του Βουκουρεστίου ήταν ο **Ιωάννης Κολοκοτίδης**, καθηγητής ελληνικής γλώσσας στο Λύκειο του Αγίου Σάββα.

Ιδιαίτερες αναφορές στις ελληνικές κοινότητες κάνει η Κορνηλία Papacostea - Danielopolu στο έργο της «*Οι ελληνικές κοινότητες της Ρουμανίας στον 19^ο αιώνα*».

Cornelia
Papacostea-
Danielopolu
*Comunitatile
Grecesti din
Romania
in secolul al
XIX-lea*
(Οι ελληνικές
κοινότητες
της Ρουμανίας
στον 19ο αιώνα)
Εκδόσεις Omonia,
Βουκουρέστι,
1996, σελ. 214

Συμπερασματικά, πρέπει να τονιστεί πως τα πράγματα από το 1870 και μετά φαίνεται να αλλάζουν. Οι πρωτοβουλίες των Ελλήνων της περιοχής πληθαίνουν αυτή την εποχή, όταν θα ξεσπάσουν και οι έντονες ενδοβαλκανικές συγκρούσεις. Στο νέο αυτό πλαίσιο, το ζήτημα της αναδιοργάνωσης της ελληνικής εκπαίδευσης θα συνδεθεί άμεσα με την αμυντική αντίδραση του ελληνικού στοιχείου απέναντι στη ρουμανική εθνικιστική και εκπαιδευτική προπαγάνδα σε περιοχές, για τις οποίες οι Έλληνες παραδοσιακά πίστευαν ότι ανήκαν αποκλειστικά στη σφαίρα πολιτισμικής επιρροής της ελληνικής εθνικής κοινότητας. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το ελληνικό κράτος προσπαθεί να

¹⁰⁴ Μ. Μαρινέσκου – Χύμου, *ό.π.*, σ. 135

¹⁰⁵ Μ. Θεοδοσοπούλου, «Έμπλεοι πάθους εθνομάρτυρες. Μια τραγική ιστορία «έρωτος και ανταρσίας» από έναν κύπριο σκαπανέα των νεοελληνικών γραμμάτων», *εφημερίδα «Το ΒΗΜΑ»*, 26/04/2003

ενισχύσει – στο βαθμό που του επιτρέπουν οι εξελίξεις στη Ρουμανία αλλά και διεθνώς – τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες των Ελλήνων της περιοχής.

- **ΕΝΤΥΠΑ, ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ**

Η συμβολή έντυπου εκπαιδευτικού υλικού και εφημερίδων στο άνοιγμα των πνευματικών δρόμων του Ελληνισμού στη Ρουμανία ήταν σημαντική από τη χρονική περίοδο 1830 – κυρίως – και έπειτα. Πολυάριθμα ελληνικά έντυπα, ποικίλης θεματολογίας, τυπώθηκαν τόσο στο Βουκουρέστι όσο και σε άλλες ρουμανικές πόλεις.

Σύμφωνα με όσα δημοσιεύει η Κορνέλια Παπακοστέα – Ντανιελοπούλου, στο χρονικό διάστημα 1830 – 1900 κυκλοφόρησαν στο Βουκουρέστι 72 τίτλοι¹⁰⁶ (λαϊκά αναγνώσματα, αρχαίοι συγγραφείς, χρηστομάθειες, νομικά και εμπορικά εγχειρίδια, λογοτεχνικά έργα), ενώ στην επαρχία άλλοι 104¹⁰⁷. Αναφέρονται σε διάφορες πηγές και περίπου 15 περιοδικά έντυπα σε ελληνική γλώσσα που κυκλοφόρησαν στο Βουκουρέστι και 11 εφημερίδες που εκδόθηκαν σε άλλες πόλεις. Παράλληλα, υπήρξε έντονη δραστηριότητα στο τομέα των μεταφράσεων προς ρουμανικά είτε Ελληνικών είτε Δυτικών εντύπων μέσω των ελληνικών έργων.

Συγκεκριμένα, στη Ρουμανία τυπώνονται εν συνεχεία μεταφράσεις στα ελληνικά από το έργο του Molière φιλοτεχνημένες από τον **Ζαχαρία Μαυρουδή** και τον **Α. Κονδύρη**¹⁰⁸. Το 1846 ο **Γιαννάκης Παπάζογλου** εκδίδει την μετάφραση του **Γρηγορίου Ρωμανίτη** από το έργο του Marmontel *Ηθικοί λόγοι τέσσαρες*. Ο Jon Heliade Radulescu τυπώνει το 1838 τους *Χρησμούς ή τις προφητείες του μακαρίτου Αγαθαγγέλου*. Το 1836 – 37, ο **Μανουήλ Σεργιάδης** τυπώνει στο Βουκουρέστι την μετάφρασή του από το έργο του Le Saye *Ιστορία του Ζιλβλά Σαντιλάν*. Μεταφράζονται από τα νεοελληνικά ή με τη διαμεσολάβηση της ελληνικής γλώσσας έργα του **Ιάκωβου Ρίζου – Νερουλού** (*Πολυζένη*, 1846) και των **Marmontel, Bernardin de Saint – Pierre, Condillac, Voltaire, Sessner, La Fontaine, Soldoni**. Οι μεταφραστές αυτοί είναι Ρουμάνοι λόγιοι που έτσι εγκαινιάζουν τη σταδιοδρομία τους ως μεγάλοι συγγραφείς (**C. Negruzzi, C. Bolliac, Dimicu Golescu, G.Sion**).

Δεν πρέπει να όμως να παραλείψουμε να αναφέρουμε τις απηχήσεις που γνώρισε στη Ρουμανική Λογοτεχνία η Φαναριωτική ποίηση που, χάρη στον **Αθανάσιο Χριστόπουλο**, πρόσφερε αξιομίμητα υποδείγματα στους Ρουμάνους συγγραφείς, όπως είναι η περίπτωση του **B. P. Mumuleanu**.

Ο ρόλος των ελληνικών κοινοτήτων στη συνέχιση του ελληνικού πολιτισμού και του λογοτεχνικού φαινομένου είναι ξεκάθαρος. Μετά την αναγνώρισή τους το 1860 από τον ηγεμόνα Cuza, η τυπογραφική τους δράση (βιβλία και

¹⁰⁶ Φλ. Μαρινέσκου, *ό.π.*, σ.119

¹⁰⁷ λαϊκά αναγνώσματα, αρχαίοι συγγραφείς, χρηστομάθειες, νομικά και εμπορικά εγχειρίδια, λογοτεχνία στην οποία συγκαταλέγονται και αρκετές μεταφράσεις ξένων βιβλίων

¹⁰⁸ Όλα τα στοιχεία που παραθέτονται προέρχονται από το άρθρο της Κορνηλίας Παπακοστέα – Danielopu, «Οι Ρουμανο – Ελληνικές Πολιτιστικές σχέσεις στους 17^ο – 19^ο αιώνα», *ό.π.*, σ. 287 - 288.

περιοδικά) ακμάζει όλο και περισσότερο, αντικαθρεφτίζοντας τόσο τη ζωή των κοινοτήτων όσο και τις σχέσεις τους με τη ρουμανική και την νότιο – ανατολική ευρωπαϊκή κοινωνία. Δεν είναι απλή σύμπτωση το ότι τα δύο πρώτα σύγχρονα νεοελληνικά μυθιστορήματα εκδίδονται στη Βραΐλα στη δεκαετία 1860 – 1870. Πρόκειται για την *Στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι* και την *Πάπισσα Ιωάννα* που στην Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας έχουν περίοπτη θέση. Το 1831 συναντάμε στο Βουκουρέστι το έργο *Κατήχησις των κυριωτέρων κοινωνικών καθηκόντων*. Συγγραφέας του έργου ο γνώριμος ιατρός, Μιχαήλ Χρησταρής.

Αξιόλογος, επίσης, υπήρξε ο ρόλος των ελληνικών εφημερίδων που εκδόθηκαν στο Βουκουρέστι από το 1821 και έπειτα. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη εφημερίδα που εξεδόθη ήταν ο *Ζέφυρος του Ιστρου*, στις 30. 8. 1841 από τον **Γρηγόριο Παπαδόπουλο**, ο οποίος ήταν καθηγητής στο γυμνάσιο του Αγίου Σάββα στο Βουκουρέστι. Επίσης, τον Ιανουάριο του 1849 εκδίδεται η εφημερίδα *Ελληνικός Μηνύτωρ της Βλαχίας* για την οποία όμως δεν έχουμε επαρκή στοιχεία. Την χρονική περίοδο 1865 – 68 εκδίδεται στο Βουκουρέστι η εφημερίδα *Ιρις* από τον **Ζαχαρία Σαρδέλλη** (1830 – 1913), η οποία ήταν η μεγαλύτερης διάρκειας ζωής εφημερίδα απ' όλες τις ελληνικές στη Ρουμανία, 1868 – 1897. Με τη συγκεκριμένη εφημερίδα συνεργάστηκε ο γνωστός λόγιος Θωμάς Πασχίδης, ο οποίος μάλιστα εξέδωσε το 1885 και δικό του φύλλο, το *Ημερολόγιον της Ελλάδος*, καθώς και ο **Ανδρέας Δελλαπόρτας** ο οποίος εργάστηκε αρκετά χρόνια στη Ρουμανία ως προξενικός υπάλληλος. Ο Δελλαπόρτας υπήρξε και ποιητής, θεατρικός συγγραφέας αλλά και δημοσιογράφος συνδέοντας το όνομά του με τις εφημερίδες (εκτός από την προαναφερθείσα) *Ανατολή* στην Αθήνα και *Φωνή του Δουνάβεως στη Βραΐλα*. Η *Ιρις* μεταφέρει στους αναγνώστες της τις πολιτικές ειδήσεις για την Ελλάδα και τη Ρουμανία, ενώ από το 1886 απέκτησε παράρτημα με τίτλο *Ηπειρος* (υπεύθυνοι Αλκιβιάδης Σαρδέλλης – Θωμάς Πασχίδης) και με κυκλοφορία τρεις φορές την εβδομάδα, όπου το ενδιαφέρον εστιαζόταν στα ελληνικά εδάφη της Θράκης και της Μακεδονίας καθώς και στα εσωτερικά προβλήματα της Ελλάδας. Τέλος, από το 1873 έως το 1889 εκδίδονται οι *Σύλλογοι* που το 1891 μετονομάστηκαν σε *Πατρίς* υπό του Σ. Σίμου και το *Έθνος* υπό τον κ. **Κωστομοίρη**¹⁰⁹. Συγκεκριμένες πληροφορίες για τις εφημερίδες που εκδόθηκαν στη Ρουμανία από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και μέχρι την εγκαθίδρυση του κομμουνιστικού καθεστώτος παραθέτει ο ιατρός **Δημοσθένης Γραμματικόπουλος**, ιστορικός και ποιητής, στη μελέτη του για τον ελληνικό τύπο στη Ρουμανία που δημοσιεύθηκε στην Ηπειρωτική Εστία. Για την εφημερίδα *Πατρίς* καθώς και για τον ιδιοκτήτη – διευθυντή της Σπ. Σίμο και τους συντάκτες της **Χ. Παππά** και **Θ. Μοσχόπουλο**, μαθαίνουμε πως ήταν από τους πρώτους που γνώρισαν το ανθελληνικό μένος της περιόδου του 1905, όταν

¹⁰⁹ Για τις ελληνικές εφημερίδες της Ρουμανίας:

α) Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα, Τόμος 52^{ος}, επιμέλεια έκδοσης Ελ. Πουρνάρα, Ν. Μπουγάς, σ. 284,
β) Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, ό.π., σ. 253

με αφορμή το κουτσοβλαχικό ζήτημα που ήταν σε όξυνση, απαγορεύθηκε η έκδοση της εφημερίδας και οι ίδιοι απελάθηκαν.

Πολύ αξιόλογη υπήρξε η μελέτη της γνωστής νεοελληνίστριας **Ολγας Cicanci** για τον ελληνικό τύπο της Ρουμανίας¹¹⁰:

Olga Cicanci
*Presa de limba
 greaca
 din Romania
 in veacul al
 XIX-lea
 (O ελληνικός
 Τύπος
 της Ρουμανίας
 στον 19ο
 αιώνα)*
 Εκδόσεις Ομοπία,
 Βουκουρέστι, 1996,
 σελ. 192

Αναφέρει χαρακτηριστικά για τους Έλληνες της περιοχής¹¹¹:

«Η συγγραφέας διερευνά την απήχηση που έχουν στη συνείδηση των Ελλήνων της Ρουμανίας τα μείζονα πολιτικά ζητήματα που απασχολούν και πυροδοτούν τα πνεύματα στον ευρύτερο χώρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης τον 19ο αιώνα».

Στην πορεία γίνεται λόγος για τις ελληνικές εφημερίδες. Εκτός από τις εφημερίδες που ήδη έχουμε αναφέρει, πληροφορούμαστε και για την έκδοση και ορισμένων άλλων.

Στην εισαγωγή της η Ολγα Cicanci κάνει μια αναφορά στις απαρχές του ελληνικού Τύπου, ένα φαινόμενο που συνδέεται με την κορύφωση του νεοελληνικού Διαφωτισμού και κυρίως με τα προεπαναστατικά χρόνια. Η πρώτη ελληνική εφημερίδα που εκδίδεται σε ρουμανικό έδαφος, ο **Ζέφυρος του Ίστρου**. Εφημερίδα με πολιτικά, εμπορικά και φιλολογικά θέματα (ο τίτλος μάς ανάγει σε μια διαδεδομένη συνήθεια θεματολογικού προσδιορισμού που εγκαινιάζεται με την ελληνική εφημερίδα της Βιέννης **Ο Ελληνικός Τηλέγραφος**, 1812-1836), κυκλοφορεί στο Βουκουρέστι το 1841· συντάκτης της είναι ο **Δ. Αργυριάδης**. Το 1848 εκδίδεται ο **Μηνυτής της Βλαχίας**, με υπεύθυνο τον Μ. Χρηστίδη. Οι παλαιότερες εφημερίδες κυκλοφορούν κατά κύριο λόγο δύο φορές την εβδομάδα, αναπαράγουν ειδήσεις από τα ελληνικά και τα ευρωπαϊκά έντυπα και διακινούνται (υιοθετείται συχνά η μέθοδος της συνδρομής) στο εσωτερικό της χώρας. Ακολουθούν ο **Φωσφόρος του Λαού**, μια εφημερίδα πολιτική και φιλολογική, **Ελευθερία, Ισότητας, Αδελφότητας** (Βουκουρέστι, 1848) με συντάκτη τον Μ. Χρηστίδη. Από τη λειτουργία των Αδελφοτήτων και των φιλανθρωπικών σωματείων απορρέει μία ακόμη μορφή

¹¹⁰ Η Olga Cicanci εργάστηκε για σειρά ετών στο Ινστιτούτο Ιστορίας « Nicolae Iorga » του Βουκουρεστίου.

¹¹¹ Για το έργο της Olga Cicanci βλ. Άννα Ταμπάκη, « Ο “Ίστρος” και η “Μαϊμού”, Η πλούσια εκδοτική δραστηριότητα των ελληνικών κοινοτήτων της Ρουμανίας. Το όραμα της βαλκανικής χριστιανικής δημοκρατικής ομοσπονδίας ελβετικού τύπου, με προεξάρχουσα την ελληνική γλώσσα», *εφημερίδα ΤοΒΗΜΑ*, 09/11/1997

περιοδικού εντύπου· έτσι το 1872 εκδίδεται στη Βραΐλα η **Λογοδοσία** και το 1880 ο **Ερμής**, όργανο του εκεί «φιλανθρωπικού συλλόγου». Κυριαρχούν τα θέματα παιδείας: εκπαιδευτική οργάνωση, διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, μουσική και καλλιτεχνικές εκδηλώσεις. Το **Ημερολόγιον των Ελλήνων** (Βουκουρέστι, 1887) προσεγγίζει ποικίλα θέματα πολιτικής ιστορίας, φιλοσοφίας, θρησκευτικά, περιηγητικά κλπ. Η ιστορική συνέχεια, η αφετηρία των λαών της Βαλκανικής, κυρίως των Ελλήνων και των Ρουμάνων, απασχολούν τις στήλες του.

Ενημερωνόμαστε πως μεταξύ του 1885 και του 1893 κυκλοφορεί στο Βουκουρέστι, στη Βραΐλα και στο Γαλάτσι το έντυπο **Σύλλογοι** (αναφέρθηκε πρωτύτερα) που αφιερώνει τις αναλύσεις του σε οικονομικά, επιστημονικά και πολιτιστικά θέματα, με σαφή προτεραιότητα στην ελληνική παιδεία.

Η *Πατρίς* (Βουκουρέστι, 1890) θέτει ως πρωταρχικό στόχο την έκφραση του ελεύθερου πνεύματος των Ελλήνων από την αρχαιότητα ως τον 19ο αιώνα, ενώ Ο *Ελλην* με υπότιτλο «εφημερίς εμπορική, φιλολογική και των ειδήσεων» επιδιώκει να προσφέρει διπλή ενημέρωση: αφενός μεν ειδήσεις για την οικονομική και πολιτική ζωή της Ελλάδας και αφετέρου για την ελληνική μειονότητα της Ρουμανίας. Το 1897 κάνει την εμφάνισή του στο Βουκουρέστι ένα ημερήσιο φύλλο, *Το Βήμα*, που εκδίδει ο Κεφαλλονίτης **Δ. Σφαέλος**, το οποίο θέτει ως προγραμματικούς στόχους την ανάλυση των ελληνικών εσωτερικών και εξωτερικών θεμάτων σε συνάρτηση με το ευρωπαϊκό πλαίσιο αναφοράς. Η επίσης ημερήσια *Κλειώ* (Βουκουρέστι, 1898) ως «εφημερίς πολιτική και εμπορική» αναδημοσιεύει ανταποκρίσεις εν είδει αλληλογραφίας από την Αθήνα, το Παρίσι και την Κωνσταντινούπολη και εστιάζει το ενδιαφέρον της σε ελληνικά προβλήματα. Ας συγκρατήσουμε έναν τελευταίο τίτλο: το εβδομαδιαίο φύλλο *Δεκέβαλος*· στα αριστερά του τίτλου αναγράφεται το «*Αδελφισμός των λαών της Ανατολής*» και στα δεξιά του «*Μέθεξις του ωραίου φύλου εις τα της πολιτείας*». Ως το τέλος του αιώνα, η συγγραφέας του τόμου καταγράφει 31 περιοδικά έντυπα με τόπους έκδοσης, εκτός από το Βουκουρέστι, όπου καθώς είναι φυσικό τυπώνονται τα περισσότερα, τη Βραΐλα και το Γαλάτσι. Η ύλη τους είναι, όπως είδαμε, κυρίως πολιτική αλλά και ποικίλη. Υπάρχουν βέβαια οι εφημερίδες που είναι ευρύτερα γνωστές σε όσους καταπιάνονται με το συγκεκριμένο θέμα, υπάρχουν όμως και εκδοτικές προσπάθειες που δεν έχουν προβληθεί αναλόγως.

Επιπλέον, εκτός από μια ειδική αναφορά στην εφημερίδα «*Τρις*» που είναι ευρύτερα διαδεδομένη και για την οποία έγινε αναφορά, γίνεται γνωστή και μια ακόμη εφημερίδα που απ' ό,τι φαίνεται πρέπει να είχε τα πρωτεία στον εκδοτικό τομέα. Πρόκειται για τον *Θεατή (Spectatorul)*. Εφημερίδα ρουμανο-ελληνική, η πρώτη που εκδίδεται το 1860 στο Βουκουρέστι, σύμφωνα με τους σύγχρονους κανόνες του ευρωπαϊκού Τύπου. Ως εκδότης στο άρθρο της Άννας Ταμπάκη αναφέρεται ο **Αντ. Ταμπακόπουλος**, καθηγητής των ελληνικών στο Λύκειο του Αγίου Σάββα, ενώ μετέπειτα υπεύθυνος σύνταξης ήταν ο **Σταύρος Αντωνιάδης**. Ως συνεργάτη συναντούμε ξανά εδώ και πάλι τον Θωμά Πασχίδη

που συμπεραίνουμε πως είχε δείξει μεγάλη δραστηριότητα ως αρθρογράφος στον Τύπο της εποχής. Η εφημερίδα εκδίδεται σε δίγλωσση μορφή, ενώ έχει έντονο τον κοινό βαλκανικό προσανατολισμό.

Μέσα από την αναλυτική μελέτη του θέματος μπορούν να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα. Ο ελληνικός Τύπος της Ρουμανίας είχε ποικίλο πολιτικό προσανατολισμό που σχετιζόταν με τις συμπάθειες προς δυνάμεις του εξωτερικού. Άλλα έντυπα ήταν φιλογαλλικά, άλλα φιλοαγγλικά και άλλα φιλωρωσικά, αντανakλώντας κατ' αυτόν τον τρόπο τις στάσεις των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα. Κάποια από τα θέματα που απασχολούν τις εφημερίδες και μάλιστα με μεγάλη συχνότητα είναι κατ' αρχήν ο αγώνας του ρουμανικού έθνους για την πλήρη αυτονομία και ανεξαρτησία του. Ακολουθεί το ζήτημα του «πανελληνισμού» σε συνάρτηση με την ιδεολογία της «Μεγάλης Ιδέας»· επίσης προσεγγίζονται οι έννοιες του «πανσλαβισμού» και του «παγγερμανισμού».

Το λεγόμενο «ανατολικό ζήτημα» ήταν ένα κυρίαρχο θέμα της εποχής και οι εφημερίδες διέθεσαν αρκετό από τον χώρο τους, όπως άλλωστε ήταν φυσικό, αφού ο γεωπολιτικός χώρος της Νοτιοανατολικής Ευρώπης βρισκόταν άμεσα αναμειγμένος. Συχνά στο ερώτημα ποια θα μπορούσε να είναι η λύση του προβλήματος γινόταν αναφορά σε ένα «χριστιανικό καθεστώς, με το Βυζάντιο (Κωνσταντινούπολη) ως έδρα», σχήμα στο οποίο θα εκπροσωπούσαν όλοι οι ανατολικοί, βαλκανικοί λαοί. Σε γενικές γραμμές, τα ελληνικά έντυπα, που διακινήθηκαν επίσης με τη μέθοδο της συνδρομής σε ένα μη ελληνικό κοινό (τα διάβαζαν Ρουμάνοι, Βούλγαροι και Αλβανοί), καλλιέργησαν κλίμα μετριοπάθειας χωρίς να ακολουθούν πολιτικές εντάσεις. Αυτό βοήθησε ασκώντας θετική επίδραση στις ελληνορουμανικές σχέσεις την περίοδο της κρίσης. Άλλο κορυφαίο ζήτημα που απασχόλησε πολύ τον ελληνικό Τύπο ήταν οι θέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στη Ρουμανία (το ζήτημα, π.χ., της Βεσσαραβίας), κυρίως όμως απέναντι στην Ελλάδα. Τέλος, αρκετά απασχόλησε και η δυνατότητα οργάνωσης των χωρών της ΝΑ. Ευρώπης σε μια Βαλκανική Συνομοσπονδία. Τα ελληνικά φύλλα έθεταν ως επί το πλείστον τη λύση του προβλήματος στο πλαίσιο δημιουργίας μιας χριστιανικής δημοκρατικής ομοσπονδίας ελβετικού τύπου με προεξάρχουσα την ελληνική γλώσσα. Μπορούμε να πούμε εν κατακλείδι πως ο τόμος αντανakλά στο σύνολό του μια πολύ ενδιαφέρουσα όψη των ιδεολογικών θέσεων που εκτρέφονται στους κόλπους των ελληνικών κοινοτήτων σε ρουμανικό έδαφος ¹¹².

Η αναλυτική παρουσίαση του συνόλου του ελληνικού τύπου στο Βουκουρέστι, και όχι μόνο, έχει εξήγηση. Πέρα από το γεγονός ότι οι εφημερίδες λειτουργούν πληροφοριακά για τα γεγονότα της εποχής και παίζουν το ρόλο ενός ιδιαίτερου «ιστορικού αρχείου», από την άλλη αποτελούν έναν καθρέφτη όπου

¹¹² Α. Ταμπάκη, «Ο “Ιστρος” και η “Μαϊμού”, Η πλούσια εκδοτική δραστηριότητα των ελληνικών κοινοτήτων της Ρουμανίας. Το όραμα της βαλκανικής χριστιανικής δημοκρατικής ομοσπονδίας ελβετικού τύπου, με προεξάρχουσα την ελληνική γλώσσα», ό.π.

απεικονίζονται οι εντάσεις της στιγμής και καταγράφεται η καθημερινή αλλά και η εξελικτική πορεία των πραγμάτων. Καταγράφεται η πορεία των πραγμάτων για τους Έλληνες του Βουκουρεστίου και γενικότερα της Ρουμανίας. Από το «ανατολικό ζήτημα» που απασχολούσε τους Έλληνες μέχρι τις απλές καθημερινές κοινωνικές εκδηλώσεις, ο Τύπος της εποχής λειτουργεί ως πλούσια πηγή πληροφοριών. Στο θέμα της ελληνικής παροικίας του Βουκουρεστίου που εξετάζουμε, τα έντυπα της εποχής μπορούν να μας βοηθήσουν τα μέγιστα.

Γ) Ελληνορουμανικές Σχέσεις

Οι ελληνορουμανικές σχέσεις – είτε σε επίπεδο κοινότητας είτε σε διακρατικό επίπεδο – τον 19^ο αιώνα κινήθηκαν σε καλό κλίμα. Με μικρές εξαιρέσεις, Έλληνες και Ρουμάνοι συμβίωσαν αρμονικά, ενώ και διπλωματικά δεν είχαμε ιδιαίτερες εντάσεις. Ιδιαίτερα η επίσημη καταγραφή των διπλωματικών σχέσεων των δύο χωρών ξεκινά από το 1861 με την ένωση των 2 Ηγεμονιών, ενώ ειδικότερα από το 1878, μετά το συνέδριο του Βερολίνου, οι επαφές των δύο κρατών εντείνονται. Από ελληνικής πλευράς πρωταγωνιστεί στις επαφές ο πολιτικός που σημάδεψε πολιτικά την Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, ο **Χαρίλαος Τρικούπης**. Φυσικά, η πορεία και οι σχέσεις των δύο κρατών δεν είναι άσχετες με τις διεθνείς εξελίξεις. Το κλίμα ξεσηκωμού στα τέλη της δεκαετίας του 1860 και η κρίση του 1875 θα οδηγήσει τις δύο χώρες σε πολεμικό ξεσηκωμό.

Πριν όμως περάσουμε στο στάδιο των διακρατικών σχέσεων, θα καταγράψουμε την πορεία κάποιων επιφανών Ελλήνων που έκαναν αισθητή την παρουσία τους στη ρουμανική κοινωνία και θα εξετάσουμε και το λεπτό θέμα της ιθαγένειας που προέκυψε στο νεοσύστατο κράτος της Ρουμανίας.

- Οι Έλληνες του Βουκουρεστίου στην πολιτική και κοινωνική ζωή της Ρουμανίας

Όπως και επί Φαναριωτικής περιόδου, έτσι και από το 1835 οι Έλληνες της Ρουμανίας αρχίζουν σιγά – σιγά να δραστηριοποιούνται σε τομείς της κοινωνικής και πολιτικής ζωής της χώρας αυτής.

Η περίπτωση του Κωνσταντίνου Αριστία, στον οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω, είναι χαρακτηριστική. Ο Αριστίας είχε λάβει ενεργά μέρος στα γεγονότα του 1848 στη Ρουμανία, όταν οι κάτοικοι των 2 Ηγεμονιών επηρεασμένοι από τις προοδευτικές ιδέες της Ευρώπης προσπάθησαν να αυτονομηθούν απέναντι στην Πύλη. Επίσης, μαθαίνουμε από τις πηγές και το

όνομα του Μενέλαου Γκερμανή (1834-1899) ο οποίος αναφέρεται ως «ο Έλληνας Υπουργός Οικονομικών της Ρουμανίας»¹¹³.

Πιο έντονη υπήρξε, όμως, η παρουσία Ελλήνων της Ρουμανίας που κατέλαβαν ιδιαίτερα αξιώματα, ενώ είχαν και την οικονομική επιφάνεια να ενισχύουν και την πρώτη πατρίδα τους.

Μία περίπτωση είναι αυτή του **Αποστόλου Αρσάκη** (1792 – 1874) από την Χοταχόβα της Β. Ηπείρου, ανθρώπου με ευρεία και πολύπλευρη μόρφωση. Μαζί με την οικογένειά του βρέθηκε στο Βουκουρέστι στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Ο θείος του, **Γιώργος Αρσάκης** ήταν αυτός που πρώτος ήρθε στο Βουκουρέστι στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Και βοήθησε τον αδελφό του, Κυριάκο, πατέρα του Απόστολου Αρσάκη να έρθει με την οικογένειά του στην πρωτεύουσα της Βλαχίας. Ο Απόστολος Αρσάκης σπούδασε για έξι χρόνια με τον Νεόφυτο Δούκα στην Βιέννη, στο Ελληνικό Γυμνάσιο από το 1804 και μετά, ενώ σε μικρότερη ηλικία παρακολούθησε μαθήματα Ελληνικού Σχολείου στο Βουκουρέστι. Διακρίθηκε ιδιαίτερα στον τομέα της ιατρικής καταθέτοντας επιστημονικές διατριβές. Μόλις επέστρεψε στο Βουκουρέστι, ο γιατρός Απόστολος Αρσάκης εκτιμήθηκε ως ειδικός, αλλά και για τις γνώσεις ξένων γλωσσών¹¹⁴. Αναμίχθηκε στην πολιτική ζωή της Ρουμανίας, όπου ανήλθε σε ανώτατα αξιώματα (διετέλεσε βουλευτής, Υπ. Εξωτερικών, Προσωρινός πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου). Ήταν ένας από τους πρωταγωνιστές στις ενέργειες για την ανάδειξη του Κούζα στην ηγεμονία Βλαχίας και Μολδαβίας. Ο Αρσάκης ήταν φαίνεται από τις ηγετικές μορφές του συντηρητικού χώρου. Και πολύ πιθανόν να επηρέασε και τους υπόλοιπους πολιτικούς άνδρες του ίδιου χώρου. Έτσι, πέτυχε και τον σκοπό του που ήταν η υπερψήφιση του Αλέξανδρου Κούζα¹¹⁵.

Μετά απ' αυτές τις εξελίξεις ήταν φυσικό να βρίσκεται σε κυβερνητικές θέσεις από το 1859 και έπειτα. Μάλιστα, το 1861 ο Αρσάκης πρώτος εισήγαγε στη Μολδοβλαχία το νόμο της απαλλοτριώσεως των μεγάλων κτημάτων παρέχοντας έτσι γη στους ακτήμονες χωρικούς της Ρουμανίας¹¹⁶. Μερικές φορές, οι πολιτικές του ιδέες, τις οποίες τις υποστήριζε με πεποίθηση, έγιναν αντικείμενο κατηγοριών από τους αντιπάλους. Παραδείγματος χάρη, ο **Dimitrie Bolintineanu** έλεγε ότι «πάντα εμπλέκεται στις πολιτικές μηχανορραφίες», ενώ ένας άλλος σύγχρονος του, ο **I. G. Valentineanu**, τον θεωρούσε ξένο και «υπάκουο υπηρέτη της Ρωσίας». Υπήρξαν, όμως, και άνθρωποι που τον σέβονταν. Οι ηγεμόνες της Βλαχίας, οι οποίοι τον εμπιστεύονταν ως προσωπικό γραμματέα και γραμματέα του κράτους, δέχθηκαν ότι ήταν ένας καλός

¹¹³ Δ. Αλεξάνδρου, *ό.π.*, σ. 99.

¹¹⁴ Γνώριζε τις εξής γλώσσες: Γερμανική, Τουρκική, Λατινική, Ρουμανική, Ιταλική και Γαλλική.

¹¹⁵ Δημ. Μιχαλόπουλος, « Πώς δημιουργήθηκε η σύγχρονη Ρουμανία. Ο Δ. Μιχαλόπουλος ιστορεί τον τρόπο με τον οποίο η Βλαχία και η Μολδαβία ενώθηκαν πριν από 140 χρόνια και τις έριδες των μεγάλων δυνάμεων για τις ζώνες επιρροής στο νέο κράτος», *εφημερίδα ΤοΒΗΜΑ, Κυριακή 5 Σεπτεμβρίου 1999*

¹¹⁶ Δ. Οικονομίδης, «Η Ρουμανική ιστοριογραφία δια το κίνημα του Βλαδιμηρέσκου», *Μνημοσύνη* 9(1982-84), σ. 62

μεσολαβητής στις σχέσεις με τους ξένους πρόξενους. Ταυτόχρονα, και οι εκπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης θεωρούσαν ότι ο Αρσάκης ήταν ένας σημαντικός πολιτικός άνθρωπος.

Πολλά σημεία της πολιτικής του ζωής στη Ρουμανία αξίζουν ιδιαίτερης αναφοράς. Για παράδειγμα, το 1834 ο **Alexandru Dimitrie Ghica** (1834 – 1842) διορίζεται ηγεμόνας της Βλαχίας και ένα χρόνο μετά διορίζει τον Αρσάκη γραμματέα ξένων γλωσσών και έπειτα γραμματέα του κράτους. Αυτός ο διορισμός προκάλεσε την δυσαρέσκεια του μεγαλύτερου μέρους της πολιτικής τάξης της Βλαχίας, επειδή η προσωπικότητά του ήταν αμφισβητημένη εξαιτίας αρκετών λόγων, όπως η καταγωγή του και η σχέση του με τον ηγεμόνα (ήταν και ο προσωπικός γραμματέας του). Το 1855, όταν τα μεγάλα κράτη της Ευρώπης συγκεντρώθηκαν στην Βιέννη, σε μια συνδιάσκεψη η οποία έπρεπε να βρει μια λύση για τον πόλεμο που είχε ξεσπάσει το 1853, ο Αρσάκης πήγε σαν αντιπρόσωπος της Βλαχίας. Έπειτα, κατά την ηγεμονία του Cuza, ο Αρσάκης ήταν ένας σημαντικός συνεργάτης του και έφτασε στην ακμή της σταδιοδρομίας του. Στις 30 Απριλίου 1861 διορίστηκε υπουργός των εξωτερικών για την Βλαχία και είχε αυτό το αξίωμα, με κάποιες διακοπές, μέχρι το 1862. Μάλιστα, ως μέλος της κυβέρνησης του **Dimitrie Ghica**, ο Απόστολος Αρσάκης επιφορτίστηκε από τον ηγεμόνα Cuza να πάει στα εγκαίνια των έργων για την διευκόλυνση της ναυτιλίας του Δούναβη. Ο υπουργός πήγε στο Σουλινά αντιπροσωπεύοντας και τις δυο Ρουμανικές χώρες, κατά το ηγεμονικό διάταγμα. Αυτή η απόφαση ήταν μια σημαντική υπογράμμιση κατά τον ισχυρισμόν της ένωσης, πριν να ανακηρυχτεί από τις δυνάμεις της Ευρώπης. Στους πανηγυρισμούς που οργανώθηκαν στις 3 Σεπτεμβρίου, ο Αρσάκης μίλησε σαν «*υπουργός και Ρουμανικός υπήκοος*». Φαίνεται όμως πως ο Αρσάκης δεν δέχθηκε ποτέ την Ρουμανική υπηκοότητα¹¹⁷.

Την περίοδο εκείνη κύρια απασχόληση του ήταν η αναγνώριση της ένωσης των Παραδουναβίων Χώρων. Έπρεπε να αντισταθεί κάποιες φορές στις προειδοποιήσεις της Ευρώπης. Όταν ο Άγγλος πρόξενος του είπε ότι οι Ρουμάνοι δεν μπορούσαν να επιβάλουν την θέληση τους στην Ευρώπη, ο Αρσάκης ανταποκρίθηκε ότι αυτός μπορεί να έχει δίκαιο από την Αγγλική πλευρά, αλλά, από την Ρουμανική πλευρά, η ένωση ήταν υπόθεση ζωής ή θανάτου και θα πραγματοποιηθεί οπωσδήποτε. Ο Αρσάκης πίστευε ότι η ενοποίηση των θεσμών ήταν ένα υποχρεωτικό βήμα και μια μοναδική ευκαιρία για την ανάπτυξη της Ρουμανίας. Μετά την παραίτηση του Cuza, αποχωρεί και αυτός από την πολιτική ζωή της Ρουμανίας λόγω ηλικίας περισσότερο¹¹⁸.

Κάποιες περιόδους της ζωής του δεν αναμίχθηκε στην πολιτική. Η περίοδος 1842 – 1855 είναι χαρακτηριστική. Αυτό συνέβη ίσως γιατί ο ηγεμόνας

¹¹⁷ Cornelia Papacostea Danielopolou, *Comunitatile grecesti din Romania in secolul al XIX-lea (Οι Ελληνικές κοινότητες από την Ρουμανία τον αιώνα XIX)*, Βουκουρέστι 1996, σ. 20

¹¹⁸ Oana Maria Ostafe, «Ο Απόστολος Αρσάκης – ο πολιτικός άνθρωπος», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ', ό.π., σ. 55 – 60*

Gheorghe Bibescu δεν τον εκτιμούσε. Αυτή η περίοδος όμως ήταν δημιουργική εις όφελος της πατρίδας του, της Ελλάδος.

Ο **Απόστολος Αρσάκης** γεννήθηκε το 1792 στο χωριό Χοταχόβα της Κορυτσάς, κοντά στην Πρεμετή της Β. Ηπείρου, και πέθανε το 1874 στο Βουκουρέστι.

Κατηύθυνε την ευεργετική του δραστηριότητα στην Ελλάδα στο χώρο της παιδείας. Διέθεσε πολύ μεγάλα ποσά για τις ανάγκες της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας και ιδίως για την ανέγερση του Αρσακείου Μεγάρου στην Αθήνα, στο οποίο στεγάστηκε το πρώτο εκπαιδευτήριο του ιδρύματος. Κατά κύριο λόγο αυτές οι δραστηριότητές του καταγράφονται την περίοδο που δεν ενεπλάκη στην πολιτική ζωή της Ρουμανίας. Από το 1842 έως το 1855.

«Η συμβολή του Αρσάκη στην εκπαίδευση – αρχικά μόνο των Ελληνίδων και, στην εποχή μας, και των δύο φύλων – μέσω των Αρσακείων Σχολείων της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας, είναι πολύ σημαντική», σημειώνει η Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη στην αναφορά της στους Έλληνες ευεργέτες¹¹⁹.

Άλλη περίπτωση ήταν αυτή του **Χριστοφή Ζερλέντη** (1842 – 1902) από την Χίο, ο οποίος υπήρξε πολύ σημαντικός παράγων της οικονομικής και πολιτικής ζωής της Ρουμανίας. Ιδιοκτήτης τράπεζας που έφερε το όνομα του, ιδρυτής της ασφαλιστικής εταιρείας «Εθνική», διετέλεσε και γεροϋσιαστής, δημοτικός σύμβουλος Βουκουρεστίου και δημαρχιακός πάρεδρος.

Ο Χρ. Ζερλέντης δώρισε την πολυτελή έπαυλή του στο Βουκουρέστι για τη δημιουργία νοσοκομείου. Προσέφερε, επίσης, πολλά χρήματα για την επέκταση μιας οδικής αρτηρίας στην πόλη αυτή.

Επίσης μια άλλη προσωπικότητα που συνεισέφερε στην ελληνική παροικία είναι και ο **Νικόλαος Χρυσοβελώνης**, τραπεζίτης με κοινωφελή δραστηριότητα. Τιμάται και αυτός όπως και οι υπόλοιποι ευεργέτες της Ελλάδος καθώς αναφέρεται στο κεφάλαιο «Οι Έλληνες της Διασποράς» στον επίσημο διαδικτυακό τόπο της Βουλής των Ελλήνων www.parliament.gr και φυσικά στην υποενότητα που αφορά τον Ελληνισμό της Ρουμανίας. Παραθέτουμε το σύντομο απόσπασμα:

¹¹⁹ Εκτενής αναφορά για τον Αρσάκη βλ. Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη, «Έλληνες Ευεργέτες», *Ένθετο Περιοδικό «Ιστορικά» της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία»*, 5 Ιουλίου 2001, σ. 46

«Πολλοί υπήρξαν, εξάλλου, οι Έλληνες που ευεργέτησαν όχι μόνο την πατρίδα τους, αλλά και τη χώρα που τους φιλοξένησε. Από τους σημαντικότερους Έλληνες της Ρουμανίας υπήρξαν οι: Ευαγγέλης και Κωνσταντίνος Ζάππας, μεγαλογαιοκτήμονες και βιομήχανοι, εμπνευστές και χορηγοί των Ολυμπίων (προδρόμων των Ολυμπιακών Αγώνων), Απόστολος Αρσάκης, γιατρός, ιδρυτής των Αρσακείων εκπαιδευτηρίων, Παναγής Χαροκόπος, ενοικιαστής μεγάλων κτημάτων και έμπορος, ιδρυτής της Χαροκοπειού Σχολής, Νικόλαος Χρυσοβελώνης και Χριστοφής Ζερλέντης, τραπεζίτες με πλούσια κοινωφελή δραστηριότητα, Κωνσταντίνος Ξενοκράτης, έμπορος, και Γεώργιος Κυριαζής, γιατρός, ιδρυτές νοσοκομείου στο Βουκουρέστι και Σχολών στο Μεσολόγγι. Ορισμένοι Έλληνες αναμίχθηκαν και στην πολιτική της Ρουμανίας, με προεξάρχουσα τη μορφή του Απόστολου Αρσάκη, που διετέλεσε και υπουργός των Εξωτερικών της χώρας».

Σε κρίσιμες στιγμές της ιστορικής πορείας του Ρουμανικού λαού κατά το 2^ο μισό του 19^{ου} αιώνα, το δικό τους παρόν έδωσαν οι εξάδελφοι Ζάππα. Ο **Ευαγγέλης** και **Κωνσταντίνος Ζάππας** συνεισέφεραν στους αγώνες του Ρουμανικού λαού για ανεξαρτησία γεγονός που, όπως και πολλά άλλα, αποδεικνύουν ένα καλό κλίμα στις σχέσεις Ελλήνων και Ρουμάνων. Με την αναλυτική παρουσίαση των δύο προσωπικοτήτων, θα διαπιστώσουμε πόσο έντονο άφησαν το στίγμα τους στα πολιτικά και κοινωνικά πράγματα τόσο της Ελλάδας όσο και της Ρουμανίας. Μάλιστα, το θέμα της παρουσίας τους στα τέλη του 19^{ου} αιώνα θα γίνει και αφορμή, όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω, τριβής των σχέσεων Ελλάδος και Ρουμανίας.

Ο **Ευαγγέλης (1800-1865)** και ο **Κωνσταντίνος Ζάππας (1814-1892)** από το Λάμποβο της Β. Ηπείρου, μεγαλογαιοκτήμονες και βιομήχανοι, ήταν από τους σημαντικότερους ανθρώπους της εποχής τους στο χώρο των Βαλκανίων¹²⁰.

Συγκεκριμένα, ο μεν Ευαγγέλης προσέφερε γενναία ποσά κατά εποχές στη Ρουμανία, πολλά απ' αυτά για τις ανάγκες του ρουμανικού στρατού, και υποστήριξε τον πρίγκιπα **Αλέξανδρο – Ιωάννη Κούζα**, πρώτο ηγεμόνα της χώρας, τον οποίο και φιλοξένησε το 1860 στην πολυτελή έπαυλή του. Ο Ευαγγέλης Ζάππας υπήρξε ο εμπνευστής και χορηγός των «ολύμπιων» εκδηλώσεων που περιλάμβαναν αθλητικούς αγώνες καθώς και καλλιτεχνικές και βιοτεχνικές εκθέσεις, με στόχο την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων και την ανάπτυξη των τεχνικών και της βιοτεχνίας/βιομηχανίας στην Ελλάδα. Με τη διαθήκη του κατέλιπε επίσης ένα πολύ μεγάλο κληροδότημα προς την Ακαδημία της Ρουμανίας. Ως επιφανής Έλληνας της Ρουμανίας διακρινόταν στον επιχειρηματικό τομέα και γενικά σε εμπορικές συναλλαγές. Ξέρουμε ότι ο Ζάππας κατάφερε το 1844 να αγοράσει ένα αγροτικό κτήμα χωρίς να εκπληρώσει τα απαραίτητα προσόντα. Μόλις το 1866 η απαγόρευση της κατοχής εγγείου ιδιοκτησίας έγινε βασική συνταγματική διάταξη. Προκειμένου να δοθεί νομική κάλυψη στην αγοραπωλησία του αγροτικού κτήματος Brosteni,

¹²⁰ Για τους αδερφούς Ζάππα βλ. Ευ. Γεωργιτσογιάννη, *ό.π.*, σ. 47

ο Ζάππας, χωρίς να τηρήσει τους τύπους, κατέθεσε την παραίτηση του από την Ελληνική υπηκοότητα ενώπιον των δικαστικών αρχών. Στην πραγματικότητα η πράξη της πολιτογράφησης ήταν έγκυρη μόνο με τη χορήγηση του σχετικού ηγεμονικού διπλώματος¹²¹.

Ο Ευαγγέλης Ζάππας

Ο Κωνσταντίνος συνέχισε το έργο του Ευαγγέλη, ως εκτελεστής της διαθήκης του δεύτερου, κληρονόμος και συνέταιρος. Συνέδραμε το ρουμανικό λαό σε κρίσιμες περιστάσεις, όπως και στο Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877, και προσέφερε πολλά χρήματα για την ανέγερση του «Αθήναιου» στο Βουκουρέστι καθώς και προς την Ακαδημία της Ρουμανίας. Στον Κωνσταντίνο Ζάππα οφείλεται η ανέγερση του «Καταστήματος των Ολυμπίων», το περίφημο Ζάππειο Μέγαρο που βρίσκεται στο κέντρο της Αθήνας. Όπως θα διαπιστώσουμε και παρακάτω, ο Κωνσταντίνος Ζάππας θα προκαλέσει μετά θάνατον τριβές ανάμεσα σε Ελλάδα και Ρουμανία. Το λόγο τον αναφέρουμε στο κεφάλαιο των διακρατικών σχέσεων.

Πάντως πρέπει να τονίσουμε πως για την δραστηριότητα των αδελφών Ζάππα, ενδιαφερόταν το επίσημο ελληνικό κράτος. Αυτό διαπιστώνεται από το γεγονός πως πολλές πληροφορίες για τους συγκεκριμένους επιφανείς Έλληνες

¹²¹ Stefan Petrescu, «Η ρουμανική ιθαγένεια και οι Έλληνες της Ρουμανίας (1859-1879)», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ', ο.π., σ. 61 – 73*. Ο Petrescu αντλεί τις πληροφορίες του από προξενικά έγγραφα.

μαθαίνουμε, εκτός των άλλων, και από Έκθεση του Γενικού Πρόξενου του Βουκουρεστίου προς τον Υπουργό Εξωτερικών, 7 Ιουλίου 1863.

Ο Κωνσταντίνος Ζάππας

Πολύ σημαντική υπήρξε η προσφορά των Ζάππα και στο χώρο της παιδείας. Τόσο στην ιδιαίτερη τους πατρίδα, το Λάμποβο, όσο και σε άλλες πόλεις της Θράκης και την Κωνσταντινούπολη, η συνεισφορά τους ήταν καθοριστική για την ίδρυση εκπαιδευτηρίων. Συχνές υπήρξαν, τέλος, οι δωρεές του Κωνσταντίνου Ζάππα και προς τον Ελληνισμό της Ρουμανίας. Όταν πέθανε, κληροδότησε το μεγαλύτερο μέρος της περιουσίας του στο Ελληνικό Δημόσιο. Σε επικήδειο λόγο που εκφώνησε κατά την ταφή του Ρουμάνος δημοσιογράφος, τον αποκάλεσε «Μαικήνα της Ρουμανίας»¹²².

Υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις Ελλήνων που συνεισέφεραν στην κοινωνική και πολιτική ζωή της Ρουμανίας, όπως ο **Παναγής Χαροκόπος** (1835 – 1911)¹²³ από το χωριό Πλαγιά της Ερίσου στην Κεφαλλονιά. Ο Παναγής Χαροκόπος ανέπτυξε πλούσια κοινωνική και κοινωφελή δραστηριότητα ευεργετώντας τόσο την Ελλάδα όσο και την Ρουμανία. Στον Χαροκόπο οφείλεται η ελληνική

¹²² Ευ. Γεωργιτσογιάννη, *ό.π.*, σ. 47

¹²³ Αυτόθι

εκκλησία στο Βουκουρέστι¹²⁴, η οποία συνδυάζει στοιχεία αρχαίας ελληνικής και βυζαντινής αρχιτεκτονικής, αποτελώντας κατά τις προθέσεις του ιδρυτή της, σύμβολο της διαχρονικότητας του ελληνικού πολιτισμού. Ο Χαροκόπος φρόντισε επίσης μαζί με τους αδερφούς του να ιδρυθεί στη Ρουμανία ένα ίδρυμα προικοδοτήσεως απόρων κοριτσιών. Το ίδρυμα αυτό βοηθούσε τις θυγατέρες των Ρουμάνων χωρικών των κτημάτων που ενοικίαζε ο Έλληνας ευεργέτης. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο καταστατικό του ιδρύματος, οι αδελφοί Χαροκόποι προέβησαν στην ίδρυση του «*εκ βαθέος αισθήματος ευγνωμοσύνης προς την φιλόξενον χώραν, ήτις υπήρξε δι' αυτούς δευτέρα πατρίς και εξ αληθούς στοργής προς τους εργάτας της γης χωρικούς...*». Στο διάστημα που παρέμεινε στη Ρουμανία ασχολήθηκε με τη γεωργία και το εμπόριο σιτηρών, ενώ – όπως παρατηρούμε παραπάνω – νοίκιαζε και αγόραζε εκτάσεις γης. Μία κίνησή του που αποδεικνύει την στήριξή του προς την πατρίδα του είναι πως χρηματοδότησε τον ελληνικό στρατό στην επιστράτευση του 1885. Με την αγροτική κρίση στη Ρουμανία το 1899 και τον ανερχόμενο ρουμανικό εθνικισμό

επιστρέφει και εγκαθίσταται στην Ελλάδα όπου τα επόμενα χρόνια και μέχρι τον θάνατό του πρωταγωνίστησε στην πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας¹²⁵.

Παναγής Χαροκόπος

Σημαντική κρίνεται και η προσφορά του **Κωνσταντίνου Ξενοκράτη** (1799 – 1876) που άφησε κληροδότημα για την ίδρυση νοσοκομείου στο Βουκουρέστι, το οποίο θα έφερε το όνομά του και εκείνο του αδελφού του, Αθανασίου. Το νοσοκομείο αυτό συνέστησε ο ανειπίός του και εκτελεστής της διαθήκης του, **Γεώργιος Κυριαζής** (1828 – 1893), διακεκριμένος ιατρός, καταγόμενος από τον Πλάτανο Ναυπακτίας. Ο Κυριαζής κατέστησε το νοσοκομείο Ξενοκράτους πρότυπο θεραπευτήριο. Όρισε, επίσης, με τη διαθήκη του σημαντικά

¹²⁴ Η οποία συνδυάζει στοιχεία αρχαίας ελληνικής και βυζαντινής αρχιτεκτονικής, αποτελώντας κατά τις προθέσεις του ιδρυτή της, σύμβολο της διαχρονικότητας του ελληνικού πολιτισμού.

¹²⁵ Βασιλική Λαλαγιάννη, «Με δώδεκα γρόσια. Η προσωπογραφία του Παναγή Χαροκόπου. Από τη Διασπορά της Ρουμανίας στο νέο ελληνικό κράτος», *εφημερίδα Το ΒΗΜΑ*, 01/04/2001

κληροδοτήματα για τη συντήρηση του νοσοκομείου, για τη θέσπιση υποτροφίας για απόρους Ρουμάνους, μαθητές λυκείου και για την ίδρυση της «Επαγγελματικής Σχολής Γεωργίου και Ελένης Κυριαζή» στο Μεσολόγγι¹²⁶.

Κι άλλοι Έλληνες που είχαν εγκατασταθεί την περιοχή της Ρουμανίας από την φαναριώτικη εποχή και έπειτα, κληροδότησαν ένα μεγάλο μέρος της περιουσίας τους για την ίδρυση σχολείων, νοσοκομείων και εκκλησιών. Αναφέρουμε ενδεικτικά κάποιες περιπτώσεις για την πόλη του Βουκουρεστίου. Το κληροδοτήμα του Δημητρίου Δωρίδου το 1866, του Χρήστου Σαλόνσκη το 1853, του Δ. Γιουζέλη το 1848, του Κλήμεντος Διαμαντίδου το 1851, του Δημητρίου Χατζηαντωνίου Ζήση το 1871 και του καταγόμενου από την Άνδρο αρχιεράρχη Νεόφυτου Καμπάνη το 1849¹²⁷.

Εκτός, όμως, από τους «επώνυμους» Έλληνες της Ρουμανίας, και οι ελληνικές κοινότητες της χώρας αυτής προσέφεραν πολλά για την πατρίδα διενεργώντας συχνότατα εράνους για τη συλλογή χρημάτων είτε για εθνικούς σκοπούς είτε για περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης. Ίδρυσαν, επίσης, και συντηρούσαν, στις πόλεις όπου ζούσαν, ελληνικές εκκλησίες, σχολεία, συλλόγους, βιβλιοθήκες και αναγνωστήρια.

Σε στιγμές δύσκολες για την Ελλάδα οι Έλληνες του εξωτερικού δεν απουσιάζουν. Πολλοί προσέρχονται ως εθελοντές σε κρίσιμες περιστάσεις για την χώρα.

Πιο συγκεκριμένα, το 1866 ιδρύθηκε στο Βουκουρέστι σύλλογος με την επωνυμία «Κεντρικός Φιλανθρωπικός Σύλλογος εν Δακία», άμεσα συνδεδεμένος με την Κρητική Επανάσταση του 1866. Για την ενίσχυση του αγώνα εστάλησαν μέχρι το τέλος του 1867 χρήματα, όπλα και τρόφιμα. Μαθαίνουμε¹²⁸ πως ο συγκεκριμένος σύλλογος συνδεόταν πολύ στενά τόσο με το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών μέσω του πρίγκιπα Γρηγόριου Υψηλάντη, απεσταλμένου του βασιλιά Γεωργίου στον Κάρολο της Ρουμανίας, όσο και με αντίστοιχες οργανώσεις στην Αθήνα («Κεντρική Επιτροπή της Εταιρείας των Φιλικών»), ενώ ένας αξιόλογος αριθμός Ελλήνων παροίκων, κυρίως έμποροι και γαιοκτήμονες, ήταν μέλη. Μετά το 1871 ο αριθμός των συλλόγων άρχισε να αυξάνεται¹²⁹. Όπως μας αναφέρει ο Κοντογεώργης, από τα τέλη της δεκαετίας του 1860 και στις αρχές της επόμενης συστάθηκαν σε πολλές ελληνικές παροικίες φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι με στόχο να οργανώσουν σχολεία, αναγνωστήρια και βιβλιοθήκες. Αυτοί οι σύλλογοι δεν είχαν πια τη φιλοδοξία να εξυπηρετήσουν άμεσες πολιτικές ή «εθνικές» ανάγκες αλλά επιθυμούσαν να προωθήσουν και να «διαφυλάξουν» τον ελληνισμό δια μέσου της παιδείας και της γλώσσας.

¹²⁶ Ευ. Γεωργιτσογιάννη, *ό.π.*, σ. 47

¹²⁷ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, *ό.π.*, σ. 254

¹²⁸ Δημ. Κοντογεώργης, «Οι ελληνικοί σύλλογοι στη Ρουμανία κατά τον 19^ο αιώνα. Συμβολή στη μελέτη της ανάπτυξης του συλλογικού φαινομένου στον παροικιακό ελληνισμό», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ', ό.π.*, σ. 91 – 104

¹²⁹ Φλ. Μαρινέσκου, *ό.π.*, σ. 117 – 118

Όλη αυτή η «συλλογική» κίνηση στις παροικίες ήταν σαφές ότι εντασσόταν ομαλά στα σχέδια και τους στόχους της ελληνικής κυβέρνησης, όπως καταδεικνύει και το γεγονός ότι από το 1871 το Υπουργείο Εξωτερικών είχε αποστείλει επιστολή προς τους Έλληνες προξένους και υποπροξένους της Ρουμανίας, όπου υπογράμμισε την ανάγκη να ιδρυθούν σε όλα τα κέντρα όπου υπήρχαν Έλληνες, σύλλογοι για να φροντίσουν για την οργάνωση σχολείων. Ενδεικτικό του ενδιαφέροντος των διπλωματικών αντιπροσώπων της Ελλάδας είναι και το ότι το 1875 ο Γενικός Πρόξενος Βουκουρεστίου Κλέων Ραγκαβής επιδίωξε και πέτυχε, με τη βοήθεια και του υποπροξένου Βραΐλας, τη διευθέτηση της κρίσης που είχε οδηγήσει σε διάσπαση σύλλογο της Βραΐλας με την επωνυμία «Φιλόμουσος Σύλλογος». Μάλιστα για το ίδιο ζήτημα (της Κρητικής Επανάστασης) οι πατριώτες της Σερβίας, Βουλγαρίας και Ρουμανίας, επειδή έβλεπαν με καλό μάτι αυτή τη δημιουργία κλίματος επαναστατικής υφής, προσέφεραν και αυτοί στους εράνους που πραγματοποιούσαν οι Έλληνες για το σκοπό αυτό.

- Το νέο κράτος της Ρουμανίας και η αντιμετώπιση των Ελλήνων. Το θέμα της ιθαγένειας.

Με την ένωση των δύο Ηγεμονιών, άρχισε για τη Ρουμανία η περίοδος του κοινοβουλευτισμού. Μέχρι το 1878 οι Ηγεμονίες θα διατηρήσουν με την Οθωμανική αυτοκρατορία τυπικούς δεσμούς υποτέλειας υπό την προστασία των Μεγάλων Δυνάμεων. Σ' αυτά τα είκοσι χρόνια διαμορφώθηκαν με ταχύτατους ρυθμούς οι περισσότεροι δυτικού τύπου θεσμοί του σύγχρονου κράτους. Σ' αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η θεσμοθέτηση της ιθαγένειας που αφορά κυρίως τον ορισμό της ιδιότητας του πολίτη.

Εκείνη τη χρονική περίοδο το κριτήριο για να κατέχει κάποιος ξένος υπήκοος την ιδιότητα του πολίτη εξακολουθεί να θεωρείται το θρήσκευμα. Βεβαίως το νέο κράτος σύγχρονου δυτικού τύπου κράτους δεν είχε ως βασική προτεραιότητα για την αναγνώριση ενός πολίτη τη θρησκεία, ωστόσο ο νόμος περί αποκλεισμού των μη Χριστιανών ψηφίστηκε από τον φόβο των «ανεπιθύμητων» Εβραίων, που συνιστούσαν μεγάλες πλειοψηφίες στα αστικά κέντρα της χώρας και κατά κάποιο τρόπο να αποτελούσαν και κίνδυνο για το ντόπιο εμπόριο. Η αντιμετώπιση των Ελλήνων δεν είχε τα ίδια χαρακτηριστικά με τους Εβραίους, ωστόσο υπήρχαν και ορισμένοι πολιτικοί άνδρες των μέσων του 19^{ου} αιώνα στη Ρουμανία που ήταν αρνητικά διακείμενοι προς τους Έλληνες επειδή αντιμετώπιζαν αρνητικά και την φαναριωτική περίοδο.

Ο **Μιχαήλ Kogalniceanu** (1817-1891), ιστορικός από τη Μολδαβία, φαίνεται πως είναι εκείνος που εισήγαγε τους γνωστούς μας σήμερα αρνητικούς χαρακτηρισμούς προκειμένου να περιγράψει την περίοδο εκείνη ως εποχή της παρακμής, της διαφθοράς κλπ. Στο νοτιότερο πριγκιπάτο της Βλαχίας, ο **Νικόλαος Balcescu** (1819-1852), επίσης ιστορικός, οραματιζόταν ένα μεγάλο έθνος των Ρουμάνων, που συνιστούσε μια ενότητα κατ' αρχάς της σκέψης και

των αισθημάτων. Με την απελευθέρωση αυτού του ένδοξου λατινογενούς πληθυσμού από τα δεσμά των τριών γειτονικών αυτοκρατοριών, το έθνος των Ρουμάνων θα αποκτούσε την επιθυμητή κρατική υπόσταση. Σημειωτέον ότι ο Balcescu περιλάμβανε και τους Κουτσοβλάχους των νότιων Βαλκανίων στα εθνικά του σχέδια. Δεν μπορούμε να μιλήσουμε ωστόσο για εχθρική αντιμετώπιση των Ελλήνων. Απλά οι Ρουμάνοι στην προσπάθεια τους να πετύχουν την εθνική τους ολοκλήρωση χρησιμοποίησαν διάφορα επιχειρήματα που θα μπορούσαν να συσπειρώσουν το λαό. Άλλωστε μια μεγάλη μερίδα διανοουμένων αντιμετώπιζαν τους Φαναριώτες *«ως μια κατ' εξοχήν προνομιακή κοινωνική ομάδα, χωρίς να της αποδώσουν εθνική υπόσταση»* όπως για παράδειγμα ο **Heliade Radulescu** που ήταν γνωστός για τα φιλελληνικά του αισθήματα¹³⁰.

Όσον αφορά στην περίοδο του κοινοβουλευτισμού της Ρουμανίας και στην περίπτωση της αντιμετώπισης των Ελλήνων, γνωρίζουμε κάποιες πολύτιμες πληροφορίες για δράση επιφανών Ελλήνων στο πολιτικό προσκήνιο της Ρουμανίας:

Στα χρόνια του κοινοβουλευτισμού, οι Έλληνες βρίσκονταν πολλές φορές αντιμετώποι με κατηγορίες που σχετιζόνταν με τα υποτιθέμενα φιλωρωσικά αισθήματα τους. Η ευνοϊκή στάση που είχε διατηρήσει η Ελληνική κυβέρνηση έναντι της Ρωσίας στη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου σχολιαζόταν αρνητικά από τους Ρουμάνους αγωνιστές. Και αυτό για το απλούστατο λόγο ότι με το τέλος του Κριμαϊκού Πολέμου και την ρωσική ήττα άνοιξε ο δρόμος προς την πραγματοποίηση της εθνικής ιδέας των Ρουμάνων. Λίγο αργότερα, οι αξιώσεις του Πανσλαβισμού εις βάρος των ελληνικών βλέψεων έδειξαν και στους Έλληνες εθνικιστές ότι η φιλία με τους Ρώσους δεν τους βοηθάει πλέον. Το 1859, ο Νικόλαος Μαυροκορδάτος (1837-1907) σημειώνει σε μια αναφορά προς τον Έλληνα Πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη ότι οι Ρουμάνοι υπουργοί με τους οποίους είχε συνομιλίες κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο Βουκουρέστι απέδωσαν *«εν μέρει την κατά των Ελλήνων αντιπάθεια εις το ότι εθεωρείτο μέχρι τούδε η Ελλάς (από τους Ρουμάνους) ως ρωσίζουσα, ενώ τώρα αποδεικνύεται κατ' αυτούς, ότι και εις αυτής, καθώς και εις των Ηνωμένων Ηγεμονιών τα συμφέροντα αντίκειται η Ρωσική πολιτική»*¹³¹.

Αφορμή προστριβής με τους Έλληνες ήταν και το περίφημο «μοναστηριακό ζήτημα», το οποίο θα το συναντήσουμε και παρακάτω με αφορμή το κουτσοβλαχικό ζήτημα.

Το λεγόμενο «μοναστηριακό ζήτημα» δημιούργησε τριβές. Η ενέργεια της ρουμανικής κυβέρνησης να κρατικοποιήσει τα αγροτικά κτήματα των μοναστηριών προκάλεσε την αντίδραση των Ελλήνων, κυρίως λόγω της απόφασης του Υπουργικού Συμβουλίου (το 1863) να απαγορευτεί η χρήση της Ελληνικής γλώσσας στις εκκλησίες των λεγόμενων αφιερωμένων μοναστηριών

¹³⁰ Stefan Petrescu, *ό.π.*, σ. 61 – 73

¹³¹ Αυτόθι, σ. 65 – 73

των Αγίων Τόπων. Στην ουσία το θέμα δεν ήταν εθνικό, αλλά απλά θρησκευτικό.

Επειδή και το Οικουμενικό Πατριαρχείο προτίμησε, σε ένα υπόμνημα του 1863, τη χρήση του όρου «γραικικά μοναστήρια» είχε ως συνέπεια να τοποθετηθεί το θέμα με εθνικούς προσδιορισμούς. Ένας σύγχρονος Έλληνας ερευνητής εξηγεί σωστά την τακτική του Πατριαρχείου ως προς τον προσδιορισμό των μοναστηριών ως «γραικικά» προκειμένου να έχει μεγαλύτερη αποδοχή στους Δυτικούς που χρησιμοποιούσαν τον όρο «γραικική εκκλησία». Ο «γραικικός» χαρακτήρας των Μοναστηριών καθιστούσε το πρόβλημα διεθνές, ενώ αντίθετα η επιμονή στο «ρωμαίικο» προσδιορισμό θα ενέπλεκε περισσότερο ίσως από ό,τι θα έπρεπε τον οθωμανικό παράγοντα-πράγμα που δεν το ήθελαν ούτε οι Ρουμάνοι.

Όσον αφορά στο θέμα της ιθαγένειας, πρέπει να τονίσουμε πως δεν ήταν τελικά ένα απλό θέμα. Στη Ρουμανία εκείνο το διάστημα επικρατούσαν δύο αντιλήψεις για την ιδιότητα του πολίτη. Σύμφωνα με την πρώτη όλοι οι κάτοικοι που έχουν γεννηθεί και ζουν εντός των ορίων του κράτους θεωρούνται πολίτες. Η δεύτερη έδινε έμφαση στην υποτιθεμένη βιολογική συγγένεια του έθνους με όσους ομοεθνείς ζουν εκτός των ορίων του έθνους-κράτους. Οι δύο αντιλήψεις συμβαδίζουν. Το σημαντικό είναι τι θεωρεί το ρουμανικό κράτος ως απαραίτητη προϋπόθεση για την απόκτηση ιθαγένειας. Ως κριτήριο θεωρείται η έκφραση της ατομικής βούλησης, η οποία κρίνεται μονόπλευρα και υποκειμενικά από τις αρχές του κράτους που στηρίζονται βασικά σε δυο κριτήρια, του χρόνου (δηλαδή της διαμονής ή της μόνιμης κατοικίας) και της φρόνιμης συμπεριφοράς του μέλλοντος πολίτη έναντι του κράτους κατά την περίοδο αναμονής. Οι πρωτοστάτες της επαναστατικής κίνησης αρχικά μιλούσαν για μια ανοιχτή κοινωνία σε όλους. Μετά το 1859 όμως αποκλείουν από την ιθαγένεια τους αλλοδαπούς ακόμα και εκείνους που είχαν γεννηθεί εντός της επικράτειας του. Ένας αποκλεισμός με βάση το θρήσκευμα, την φυλετική καταγωγή, το φύλο και την κοινωνική τάξη.

Στην πορεία των πραγμάτων αποδείχθηκε πως υπήρχε κι ένα άλλο κριτήριο για το θέμα της πολιτογράφησης. Η άνετη οικονομική κατάσταση. Ανάμεσα σ' αυτούς που επωφελήθηκαν ήταν και οι εύποροι Έλληνες που απέκτησαν τη ρουμανική ιθαγένεια.

Είναι φυσικό πως τόσος θόρυβος που γινόταν για το θέμα της ιθαγένειας έπρεπε να δικαιολογηθεί με κάποιο τρόπο. Η δικαιολογία ονομαζόταν «*προνόμια της ιθαγένειας*». Μόνο οι Ρουμάνοι πολίτες είχαν το δικαίωμα να προσλαμβάνονται σε δημόσιες υπηρεσίες, να εξασκούν την δικηγορία και την ιατρική, να αναπτύσσουν ορισμένες οικονομικές δραστηριότητες στους αγροτικούς δήμους και να κατέχουν έγγεια περιουσία. Αυτά τα «προνόμια» που παραπέμπουν στο αστικό δίκαιο, μετατράπηκαν σε συνταγματικές ρήτρες. Σ' όλα αυτά προσθέτουμε την κτήση του εκλογικού δικαιώματος που ακόμα και σήμερα αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να κατέχει κανείς τα πλήρη δικαιώματα του πολίτη.

Το Ρουμανικό κράτος φρόντισε από το 1866 και μετά να πάρει μέτρα και για την ιδιοκτησία του εδάφους απαγορεύοντας την κατοχή έγγειους ιδιοκτησίας από ξένο υπήκοο. Μάλιστα σύμφωνα με πληροφορίες ο Ευάγγελος Ζάππας (1800-1865) κατάφερε το 1844 να αγοράσει ένα αγροτικό κτήμα χωρίς να εκπληρώσει τα απαραίτητα προσόντα. Η συγκεκριμένη είδηση αντλείται από προξενικά έγγραφα (Αθήνα 1865) και, συγκεκριμένα, από την Έκθεση του Γενικού Πρόξενου του Βουκουρεστίου προς τον Υπουργό Εξωτερικών (7 Ιουλίου 1863, σ. 1). Η συγκεκριμένη περίπτωση αναφέρθηκε και νωρίτερα.

Αρκετά στοιχεία¹³² μας παρέχονται σχετικά με την πολιτογράφηση των Ελλήνων της Μολδοβλαχίας. Παραθέτουμε χαρακτηριστικά πως:

Η πολιτογράφηση αποτελούσε αποκλειστική αρμοδιότητα της νομοθετικής εξουσίας. Βασικά οι Έλληνες που πολιτογραφήθηκαν κατά την περίοδο αυτή ήταν κυρίως:

Α' απόγονοι των φαναριωτικών οικογενειών,

Β' επιχειρηματίες (ενοικιαστές γης, τραπεζίτες, έμποροι και μεσοαστοί), και

Γ' δημόσιοι λειτουργοί (ιατροί, δικηγόροι κτλ).

Το ζήτημα της πολιτογράφησης των Φαναριωτών αποτελούσε μια ιδιαίτερη περίπτωση. Αυτοί νόμιζαν ότι η οικογενειακή τους παράδοση και η προσφορά των προγόνων τους προς την θετή πατρίδα επαρκούσαν να αναγνωριστεί *de facto* η ιδιότητα τους του Ρουμάνου πολίτη. Χαρακτηριστικά είναι δύο παραδείγματα, του **Νικόλαου Σούτσου** (1798-1871), γόνου του τελευταίου Φαναριώτου ηγεμόνα της Βλαχίας και του Αλέξανδρου Μουρούζη (1804-1873), εγγονού του ηγεμόνα της Μολδαβίας.

Για την δεύτερη περίπτωση (επιχειρηματίες) υπάρχουν τα παραδείγματα του Απόστολου Αρσάκη και του **Τριαντάφυλλου Πατσούρη** (Triandafil Paciurea). Για τον μεν Αρσάκη (στον οποίο αναφερθήκαμε πριν) γίνεται λόγος για την πορεία του στην κοινωνική και πολιτική σταδιοδρομία στη Ρουμανία. Για τον δε Πατσούρη, ενοικιαστή και ιδιοκτήτη αγροτικών κτημάτων (1864), γίνεται αναφορά σε δύο χαρακτηριστικά του: ήταν κουτσοβλαχικής καταγωγής και κατείχε μεγάλη αγροτική ακίνητη περιουσία. Για την συγκεκριμένη προσωπικότητα, μιλά ο Ιωάννης Γκίκας αναφερόμενος στην περίπτωση του. Ο Petrescu μας αναφέρει και μια σημαντική πληροφορία ότι διετέλεσε πρόξενος της Ελλάδος το 1849, και ότι κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου κρατούσε φιλορωσική τάση. Για την περίπτωση του επιχειρηματία Τριαντάφυλλου Πατσιούρα από το Μέτσοβο της Ηπείρου κάνει λόγο και η Μαρία Σοφή στην εισήγησή της που συναντήσαμε προηγουμένως¹³³ για τους Έλληνες επιχειρηματίες. Ο Πατσούρης ή Πατσιούρας (αναφέρουμε και τα δύο ονόματα) τον Απρίλιο του 1860 εγκατέλειψε την ξένη υπηκοότητα αιτούμενος να αποκτήσει τη ρουμανική. Από το κείμενο της αίτησης του προκύπτει ο συσχετισμός της απόφασής του για την ρουμανική πολιτογράφηση με την

¹³² St. Petrescu, *ό.π.*, σ. 64 – 72

¹³³ Μ. Σοφή, *ό.π.*, σ. 45 – 53

σκοπιμότητα της αγοράς κτηματικής περιουσίας. Για τη συγκεκριμένη περίπτωση, μαθαίνουμε πως το κείμενο της αίτησης είναι γραμμένο στη ρουμανική γλώσσα. Αν πρέπει να κρατήσουμε από το κείμενο αυτό κάτι (είναι μεταφρασμένο στην ελληνική) είναι πως ο ίδιος (ο Πατσούρης) έμπορος άλλωστε το έτος 1861 πρόσφερε 30 χρυσά για την ανέγερση του ελληνικού προξενείου του Βουκουρεστίου.

Και τέλος, περνάμε και στην τρίτη περίπτωση που παρουσιάζει εξίσου μεγάλο ενδιαφέρον. Ειδικά τα παραδείγματα που παρέχονται είναι αξιοπρόσεκτα. Το 1865, ο πρώην αντισυνταγματάρχης **Κ. Καταρτζής** υποβάλλει αίτηση για την πολιτογράφηση του με σκοπό να πάρει σύνταξη μετά την λήξη της εικοσαετούς θητείας στον στρατό της Βλαχίας. Όσον αφορά την περίπτωση του ιατρού **Εμμανουήλ Τριανταφυλλίδη**, που εργαζόταν στο νοσοκομείο Brancoveanu, η πολιτογράφηση του ψηφίστηκε ομόφωνα για πρακτικούς λόγους. Όλοι ήξεραν ότι υπήρχε μεγάλη έλλειψη προσωπικού στον τομέα της δημόσιας υγείας!

Θέλοντας να καταλήξουμε σ' ένα συμπέρασμα για το πώς οι Ρουμάνοι αντιμετώπισαν τους Έλληνες από τη στιγμή που οργανώθηκαν σε ενιαίο κράτος, πρέπει να σταθούμε σε δύο σημεία. Πρώτον, πως οι Έλληνες γίνονταν αποδεκτοί από τους Ρουμάνους με μεγαλύτερη ανεκτικότητα διότι ήταν ομόθρησκοι και εύποροι. Και δεύτερον, οι Έλληνες αποτελούσαν κατ' εξοχήν αστικό στοιχείο σε μια αγροτική χώρα η οποία βρισκόταν στον δρόμο του «εκσυγχρονισμού». Η ιδεολογία του αντιφαναριωτισμού αυτή καθ' αυτή δεν θα γεννήσει την εποχή εκείνη ανθελληνικά αισθήματα. Αλήθεια είναι ότι μόνο και μόνο με την κατοπινή εξέλιξη του κουτσοβλαχικού ζητήματος, θα δημιουργηθούν εντάσεις που θα έχουν επιπτώσεις και στην πολιτογράφηση των Ελλήνων.

- Διακρατικές σχέσεις

Οι σχέσεις Ελλάδας – Ρουμανίας σε επίπεδο κρατών είναι σαφές πως δεν μπορούσαν να πάρουν επίσημη μορφή πριν το 1860. Αν θέλει κανείς να καταγράψει σε επίσημο επίπεδο την πορεία αυτών των σχέσεων θα δει πως οι 2 πλευρές συνεννοούνταν σε καλό κλίμα και δεν ξέφυγαν από αυτό ούτε βρέθηκαν σε ευθεία αντιπαράθεση μεταξύ τους.

Παρένθεση αυτού του κλίματος, ίσως, αποτελεί το λεγόμενο «κουτσοβλαχικό ζήτημα». Αυτό το ζήτημα φαίνεται να ξεκινά στη δεκαετία του 1850 όταν δύο Ρουμάνοι, ο Ραντουλέσκου και ο Μπολιντινεάνου, επισκέφθηκαν την Ήπειρο και την Μακεδονία πραγματοποιώντας ένα «μορφωτικό ταξίδι». Φαίνεται πως οι 2 Ρουμάνοι γύρισαν στη χώρα τους έχοντας «ανακαλύψει» τους Κουτσόβλαχους¹³⁴. Τους είχαν ανακαλύψει, τους είχαν θεωρήσει Ρουμάνους, τους είχαν αναβιβάσει σε τέτοιο βαθμό ώστε μέχρι και την Ακαρνανία να

¹³⁴ Ευάγγελος Αβέρωφ, *Η πολιτική πλευρά του κουτσοβλαχικού ζητήματος*, Αθήνα 1948, σ. 24 – 26.

αποτελούν την πρώτη εθνότητα της Βαλκανικής Χερσονήσου. Επιπλέον, το 1860 ιδρύεται στο Βουκουρέστι το «Μακεδονο – Ρουμανικό κομιτάτο». Από το 1865 και έπειτα, στο τομέα της ρουμανικής προπαγάνδας σε Μακεδονία και Ήπειρο, πρωταγωνιστής είναι ο **Απόστολος Μαργαρίτης**, δάσκαλος.

Πάντως, η αναφορά στους Κουτσόβλαχους και σε μία επερχόμενη αναγόρευσή τους σε κομμάτι του ρουμανικού έθνους ενδέχεται να είναι και παλαιότερη. Ο N. Balcescu, ιστορικός και διανοούμενος της Ρουμανίας, διακηρύττει στο Παρίσι το 1847 για «ένα Ρουμανικό έθνος, ένα μοναδικό πολιτικό σώμα που θα απαρτίζεται από Βλάχους, Μολδαβούς, Βεσσαραβούς, Μπουκοβίνους, Τρανσυλβανούς, Βανάτους και Κουτσόβλαχους»¹³⁵.

« Όσον αναφορά τους Ρουμάνους της Τρανσυλβανίας, της Βουκοβίνας και της Βεσσαραβίας ξέρουμε πολύ καλά ότι είναι Ρουμάνοι, διότι μιλάνε τη Ρουμανική γλώσσα. Όμως δεν ξέρουμε σε πιο βαθμό διατηρούν ακόμα τη ρουμανικότητα τους οι ομοεθνείς μας της Μακεδονίας. Πράγματι, παλαιότερα ήταν Ρουμάνοι, αλλά σήμερα δεν είμαστε πλέον βέβαιοι τι γλώσσα μιλάνε, μήπως μιλάνε ελληνικά; Δεν ξέρουμε» δήλωνε το 1863 ένας Ρουμάνος βουλευτής για το κουτσοβλαχικό ζήτημα¹³⁶.

Προς αυτή την κατεύθυνση ο Αβέρωφ σχετίζει την κατάσχεση της τεράστιας περιουσίας της Ελληνικής Εκκλησίας στη Ρουμανία και της εκεί περιουσίας των μονών του Άθω με την προσπάθεια να χρηματοδοτηθεί η κίνηση που σχετίζεται με τους Κουτσόβλαχους. Μια κίνηση που ιδιωτική πρωτοβουλία και κράτος ανέλαβαν να δημιουργήσουν και να υποστηρίξουν. Μάλιστα, το 1863, ο Μιχαήλ Κογκαλνιτσεάνου προέβλεψε στον προϋπολογισμό κονδύλια για τη χρηματοδότηση του εκπαιδευτικού και του εκκλησιαστικού έργου υπέρ των Κουτσοβλάχων. Το όλο θέμα φυσικά ξεκίνησε από τον ίδιο τον Cuza. Για να κατανοήσουμε απόλυτα το συγκεκριμένο θέμα, πρέπει να δούμε τη ρίζα του προβλήματος και το συσχετισμό του με τους Έλληνες της Ρουμανίας και τις σχέσεις των δύο κρατών.

Ένα μεγάλο μέρος της Ρουμανικής γης είχε αφιερωθεί κατά καιρούς σε διάφορες μονές, πατριαρχικές, των Ιερών Τόπων, του Αγίου Όρους κτλ., ενώ τα εισοδήματα τα διαχειρίζονταν ως επί το πλείστον Έλληνες μοναχοί και στέλνονταν εκτός των Ηγεμονιών για τους σκοπούς που υποτίθεται είχαν αυτές οι αφιερώσεις. Και παλαιότερα, μετά το 1821, είχαν γίνει προσπάθειες εκ μέρους των Ρουμάνων να απαλλαγούν από τη κηδεμονία αυτή και από την απώλεια των σχετικών εισοδημάτων, είχαν συναντήσει όμως, πλην άλλων, την αντίδραση της Ρωσίας, που υποστήριζε τους Έλληνες. Η Σύμβαση των Παρισίων προέβλεπε τον διακανονισμό του θέματος με συμβιβασμό, παρ' όλες όμως τις προσπάθειες των Ελλήνων (είχε την υποστήριξη της Ρωσίας) και τα σχετικά διπλωματικά διαβήματα που πήραν μεγάλες διαστάσεις, ο Cuza τελικά προέβη με απόφαση της βουλής το 1863 στην δήμευση των μοναστηριακών

¹³⁵ Β. Παπούλια, *ό.π.*, σ. 215.

¹³⁶ St. Petrescu, *ό.π.*, σ. 65 – 73

κτημάτων, προτείνοντας αποζημίωση από 82 εκατομμύρια γρόσια. Μετά από τις σχετικές διαμαρτυρίες τόσο της Ρωσίας όσο και της Πύλης, ότι η πράξη αυτή αντέκειτο στις αποφάσεις της Σύμβασης του 1858, ο Cuza αύξησε την αποζημίωση σε 150 εκατομμύρια γρόσια. Η ελληνική πλευρά – στην όλη υπόθεση είχε αναμιχθεί και η ελληνική κυβέρνηση – έκαμε το σφάλμα να μην δεχθεί την αποζημίωση αυτή παρά την συμβουλή του Άγγλου πρεσβευτή. Μετά την σχετική άρνηση, η Ρουμανική Βουλή το 1867 – ο Cuza εν τω μεταξύ είχε απομακρυνθεί από την εξουσία – θεώρησε το θέμα λήξαν και οι Ρουμανικές κυβερνήσεις δεν επανήλθαν πλέον στο θέμα, παρ' όλες τις διαμαρτυρίες των Πατριαρχείων.

Σημαντικό βήμα για την εκκλησιαστική απεξάρτηση της Ρουμανίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο αποτέλεσε η απόφαση να δημιουργηθεί Γενική Σύνοδος, στην οποία θα μετείχαν εκτός των κληρικών και κοσμικά μέλη υπό την προεδρία του Μητροπολίτη του Βουκουρεστίου, ο οποίος λάμβανε το 1865 τον τίτλο του Πριμάτου ή Πρώτου Ουγγροβλαχίας. Φυσικά δεν μπορούμε να θεωρήσουμε πως το συγκεκριμένο θέμα είναι ζήτημα διακρατικό μεταξύ Ελλάδος και Ρουμανίας. Πόσο μάλλον από τη στιγμή που η Ελλάδα πολύ νωρίτερα χρονικά (εποχή Βαυαροκρατίας – **Θεόκλητος Φαρμακίδης**) είχε προχωρήσει την υπόθεση του αυτοκεφάλου της Εκκλησίας «κόβωντας» τους διαύλους επικοινωνίας με το Φανάρι. Ωστόσο, το ζήτημα είναι σίγουρο πως απασχόλησε τους Έλληνες του Βουκουρεστίου και της υπόλοιπης Ρουμανίας. Έντονη υπήρξε φυσικά η αντίδραση του Οικουμενικού Πατριαρχείου καθώς και των άλλων Εκκλησιών, γιατί όπως διαλαμβανόταν στη «Διαγνώμη», που εξέδωσε ο Πατριάρχης Σωφρόνιος, η απόφαση αυτή αντέκειτο στους Κανόνες της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Το ζήτημα τακτοποιήθηκε πολύ αργότερα κατά την ηγεμονία του Καρόλου μετά από πολλά διαβήματα προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο, οπότε, με την έκδοση «Συνοδικού Τόμου» από τον Πατριάρχη Ιωακείμ Δ', αναγνωρίστηκε η Εκκλησία της Ρουμανίας ως αυτοκέφαλη (1885). Η αναγνώριση άλλων εθνικών Εκκλησιών ως αυτοκέφαλων ήταν άλλωστε μέσα στην παράδοση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην μεγάλη της ακμή, σε αντίθεση με την παράδοση της Καθολικής Εκκλησίας. Αυτό προκύπτει τόσο από την μετάφραση των λειτουργικών κειμένων και σε άλλες γλώσσες πέραν των τριών ιερών γλωσσών (εβραϊκής, ελληνικής και λατινικής). Πρέπει κανείς να παρατηρήσει ότι οι Έλληνες, με την εκδοτική τους δραστηριότητα σε πολλά πεδία του πνευματικού βίου, είχαν βοηθήσει τους Ρουμάνους να αποδεσμευθούν από τη σλαβική επίδραση και τη χρησιμοποίηση του κυριλλικού αλφάβητου στη λειτουργική και σε άλλα κείμενα. Προς την κατεύθυνση αυτή – τη μετάφραση του Ευαγγελίου στην Ρουμανική – είχαν επιδράσει και οι κληρικοί της Ουνιτικής Εκκλησίας στην περιοχή της Τρανσυλβανίας, που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην Ρουμανική εθνική αναγέννηση. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η σύνδεση των Ρουμάνων τόσο με την ελληνική όσο και με τη λατινική πνευματική παράδοση, τις δυο μεγάλες πηγές του ευρωπαϊκού πολιτισμού, αποτέλεσε σημαντικό έναυσμα για τη Ρουμανική αναγέννηση, που λειτούργησε

τελικά ως ελληνική επίδραση στις πολλαπλές της εκδηλώσεις, θετικές αλλά και αρνητικές, λειτούργησε ως πρόκληση. Με δύο ζητήματα που φέρνουν σε τριβή Ρουμανία και Ελλάδα (κουτσοβλαχικό – μοναστηριακά κτήματα) ξεκινά ιστορικά ο βίος των ενωμένων πια Παραδουναβίων Ηγεμονιών και κυρίως σε ό,τι αφορά στις σχέσεις με κάποιες χώρες της Βαλκανικής¹³⁷.

Ωστόσο, στην πορεία των επόμενων δεκαετιών υπήρχε ένας παράγοντας που και την Ρουμανία απέτρεπε ώστε να προχωρήσει σε περισσότερες ενέργειες που σχετίζονταν με κάποιας μορφής διεκδικήσεις αλλά και το κλίμα των δύο χωρών κράτησε σε καλό επίπεδο. Αυτός ο παράγοντας είναι η έλλειψη κοινών συνόρων Ρουμανίας και Ελλάδας με τις αυτονόητες δυσκολίες για δημιουργία έκρυθμων καταστάσεων στο βαθμό που ενδεχομένως θα ήθελαν οι δημιουργοί του «Κουτσοβλαχικού ζητήματος». Τα κοινά σύνορα μεταφράζονται σε δυνατότητα μελλοντικής εδαφικής διεκδίκησης με μοχλό τη μειονοτική δυσαρέσκεια. Αντίθετα, η έλλειψη κοινής συνοριακής γραμμής λειτουργεί ανασταλτικά για τη δημιουργία επικίνδυνων καταστάσεων που θα προκαλούσαν τριβές στις σχέσεις Ελλάδος και Ρουμανίας. Η περίπτωση των ρουμανιζόντων Κουτσοβλάχων είναι πολύ χαρακτηριστική. Η Ελλάδα δεν πίστευε πως αποτελούν κίνδυνο για τα εθνικά συμφέροντα. Η Ρουμανία ήταν μακριά για να μπορεί να διεκδικήσει οποιοδήποτε έδαφος. Σίγουρα η περίπτωση των Κουτσοβλάχων δεν μπορεί να θεωρηθεί σε καμιά περίπτωση παρόμοια περίπτωση με το θέμα των βουλγαρόφωνων πληθυσμών και την προσπάθεια εκμετάλλευσής τους από πλευράς Βουλγαρίας.

Το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα είναι χρονικά μια σημαντική περίοδος για τις ελληνορουμανικές σχέσεις. Ήδη, τα γεγονότα το 1866 με την επερχόμενη κρητική εξέγερση οδηγούν την Ελλάδα στο να αναζητήσει στηρίγματα στο εξωτερικό. Η ελληνική πλευρά θα κάνει τις πρώτες κινήσεις προσέγγισης προς τους Ρουμάνους με επικεφαλής το βασιλιά Γεώργιο. Μάλιστα τα σχέδια της ελληνικής πλευράς έφταναν μέχρι τη σύναψη μιας διμερούς συμμαχίας. Το Δεκέμβριο του 1866 ο πρίγκιπας Υψηλάντης ως εκπρόσωπος του ελληνικού κράτους θα βρεθεί στη Ρουμανία. Για να μη δώσει λαβή για σχόλια από οποιαδήποτε πλευρά ο Υψηλάντης προσπάθησε να μην αποκαλύψει τον πραγματικό λόγο του ταξιδιού του. Προς τα έξω προέκυπτε το συμπέρασμα πως ο σκοπός του ταξιδιού του ήταν να συγκεντρώσει χρήματα για τον κρητικό αγώνα από τους Έλληνες της Ρουμανίας, όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω. Η ουσία όμως ήταν άλλη. Σε μια κρίσιμη περίοδο για την Ελλάδα και τα Βαλκάνια, γενικότερα η παρουσία του Υψηλάντη ήταν η επίσημη έκφραση - πρόταση της ελληνικής πλευράς προς την Ρουμανία για συμμαχία. Η Ελλάδα ήταν αυτή που προσπάθησε να «ρίξει» πρώτη τις γέφυρες επικοινωνίας με το Βουκουρέστι. Η Ρουμανία δεν ανταποκρίθηκε καθώς η περίοδος ήταν περίεργη. Πρέπει να υπενθυμίσουμε πως η Ρουμανία δεν ήταν ακόμα ανεξάρτητο κράτος

¹³⁷ Β. Παπούλια, *ό.π.*, σ. 231 – 233

και η επικυριαρχία της Πύλης δεν επέτρεπε «επιπόλαιες» κινήσεις από πλευράς Καρόλου¹³⁸.

Λίγους μήνες μετά, εμφανίζεται στο πολιτικό προσκήνιο της Ελλάδας, ο Χαρίλαος Τρικούπης, ο οποίος και αναλαμβάνει Υπουργός Εξωτερικών. Ένα χρόνο μετά (Ιανουάριος 1867), ο **Μιχάλης Αντωνόπουλος** πηγαίνει στο Βουκουρέστι με εντολή, φαινομενικά, να διαβιβάσει τα συγχαρητήρια του βασιλιά Γεωργίου προς τον Κάρολο, στην ουσία όμως για να διερευνήσει τις προθέσεις των Ρουμάνων όσον αφορά στις εξελίξεις στα Βαλκάνια. Οι Ρουμάνοι δεν δεσμευόντουσαν οριστικά για οτιδήποτε. Μάλιστα, ο υπουργός εξωτερικών της Ρουμανίας σε επαφές που είχε με τον Τρικούπη τόνιζε πως οι συνθήκες της στιγμής δεν ευνοούσαν μια από κοινού δράση των βαλκανικών χωρών εναντίον της Πύλης ακόμα κι αν η Οθωμανική Αυτοκρατορία κάποια στιγμή θα κατέρρεε. Περισσότερο η Ρουμανική πλευρά μιλούσε για μια ενδοβαλκανική συνεννοήση για το μέλλον. Πρέπει να τονιστεί πως στις συζητήσεις αυτές πρωταγωνίστρια ήταν και η Σερβία με το Μιχαήλ Οβρένοβιτς. Είναι η πρώιμη περίοδος των ενδοβαλκανικών συζητήσεων για το τι μέλλει γενέσθαι στη Χερσόνησο του Αίμου σε συνάρτηση με το μέλλον του «μεγάλου ασθενούς», της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Το 1869 η συνδιάσκεψη των Παρισίων δεν ικανοποιεί την Ελλάδα στο θέμα της Κρήτης. Πιεζόμενοι και από την κοινή γνώμη, βασιλιάς και κυβέρνηση δραστηριοποιούνται έντονα στο θέμα των διαβαλκανικών επαφών. Ο Υψηλάντης ταξιδεύει ξανά στο Βουκουρέστι το Μαΐο του 1869 και παραθέτει στον Κάρολο τις ελληνικές προτάσεις. Ωστόσο, η ρουμανική πλευρά ακολουθεί παρελκυστική πολιτική στα θέματα βαλκανικών συνασπισμών. Δε θέλει να δώσει αφορμή για δυσαρέσκεια από πλευράς Δυνάμεων και Πύλης.

Την τριετία 1866 – 1869 το κυρίαρχο θέμα είναι οι συζητήσεις Ελλάδας και Ρουμανίας και η προσπάθεια στρατιωτικής συμφωνίας των δύο πλευρών¹³⁹. Το 1869, η Αθήνα πρότεινε κοινή δράση με τους Ρουμάνους εναντίον της Τουρκίας, η οποία θα οδηγούσε για την Ελλάδα στην «ικανοποίηση των προσδοκιών των χριστιανικών εθνοτήτων ελληνικών επαρχιών της Τουρκίας» και για τη Ρουμανία στην «πλήρη ανεξαρτησία». Μέσω των προσπαθειών αυτών η ελληνική κυβέρνηση απέβλεπε στην προσάρτηση επαρχιών που κατά την Αθήνα βρίσκονταν υπό τουρκική κατοχή. Αν και οι βλέψεις της Αθήνας ήταν γνωστές εκείνη την εποχή, στους όρους της συμμαχίας που προτάθηκαν δεν αναφέρθηκαν συγκεκριμένα τα οφέλη για την Ελλάδα, ενώ για τη Ρουμανία ο όρος περί ανεξαρτησίας ήταν πιο σαφής.

¹³⁸ Σπ. Σφέτας, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνο – ρουμανικών πολιτικών σχέσεων (1866 – 1913)», *Μακεδονικά* 33(2001-02), *Θεσσαλονίκη* 2003, σ. 23 – 48

¹³⁹ Γαβ. Φλορέα, «Οι προσπάθειες για τη σύναψη στρατιωτικής συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και Ρουμανίας κατά την περίοδο», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ', ό.π., σ. 157 - 165*

Πλην της σαφέστατης πολιτικής της Ρουμανίας να μη δώσει δικαιώματα στην Πύλη με τις ενέργειες της, μπορεί κανείς να αναζητήσει και μια ακόμα εξήγηση για τη στάση της Ρουμανίας στις διαπραγματεύσεις με την Ελλάδα.

Η στάση της Ρουμανίας έναντι της Ελλάδας επηρεάστηκε και από τις επιδιώξεις των Μεγάλων Δυνάμεων και κυρίως του μεγάλου και ισχυρού γείτονα της, της Ρωσίας. Δεν αποκλείεται, στην οργάνωση των βουλγαρικών ανταρτικών σωμάτων εντός της Ρουμανίας το 1868 ο ρωσικός παράγοντας να έπαιξε βασικό ρόλο. Η Ρωσία προέβλεπε ότι θα αποκτούσε μια τεράστια επιρροή στη χώρα. Μιλάμε για μια περίοδο όπου οι κινήσεις της Ρουμανίας και τα συμφέροντα της Ρωσίας στον ευρύτερο χώρο της ΝΑ Ευρώπης λειτουργούν ως «συγκοινωνούντα δοχεία» (παρόμοιο φαινόμενο με τη Βουλγαρία αμέσως μετά την αναγνώρισή της ως κράτους). Αν όμως η Τουρκία κατελάμβανε στρατιωτικά τη Ρουμανία, η Ρωσία για μια ακόμη φορά θα έπαιξε το ρόλο του «προστάτη και σωτήρα» όλων των Ορθόδοξων Χριστιανών όπως και έπαιξε αυτό το ρόλο στο παρελθόν ουκ ολίγες φορές. Με τον τρόπο αυτό, η Ρωσία ενθάρρυνε κρυφά την οργάνωση απελευθερωτικών κινήσεων των Βουλγάρων στο έδαφος της Ρουμανίας, ενώ επίσημα όχι μόνο τις επέκρινε αλλά και παρότρυνε την Τουρκία να προχωρήσει σε μια στρατιωτική κατοχή των Ηγεμονιών. Έτσι, από τη μια προσπαθούσε να αποδείξει στις υπόλοιπες Δυνάμεις του ευρωπαϊκού συστήματος ότι επιθυμούσε τη διατήρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και όχι την κατάρρευσή της προς αποκλειστικό ρωσικό όφελος, ενώ από την άλλη πλευρά λειτουργούσε στο παρασκήνιο προς την αποδυνάμωση της Πύλης.

Υπάρχει ένας ακόμα παράγοντας στις συνομιλίες Ελλήνων και Ρουμάνων που μάλιστα σχετίζεται και με το θέμα της εργασίας μας, τον ελληνισμό της περιοχής.

Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων η Ελλάδα δεν θεωρούσε τη Ρουμανία ως ισότιμο συνομιλητή και αυτό επικρίθηκε από τους Ρουμάνους. Ένα σημαντικό μέρος του ξένου πληθυσμού της Ρουμανίας αποτελούνταν από τους Έλληνες υπηκόους με αξιόλογες περιουσίες από τους οποίους η Ελλάδα αποκόμιζε μεγάλα οφέλη (τουλάχιστον μέσω των κληροδοτημάτων). Οι Ρουμάνοι πολιτικοί επέκριναν την Ελλάδα ότι δεν τηρούσε μια ειλικρινή στάση στο θέμα της ανεξαρτησίας της Ρουμανίας. Άλλωστε, οι Ρουμάνοι σχημάτισαν την πεποίθηση ότι οι κίνδυνοι που θα αντιμετώπιζαν από την υπογραφή μιας στρατιωτικής συμμαχίας της αρεσκείας των Ελλήνων ήταν πολύ περισσότεροι από τα οφέλη. Με τις γνωστές πια προφάσεις, οι Ρουμάνοι αρνήθηκαν να υπογράψουν.

Συμπερασματικά, ούτε η Ελλάδα ούτε η Ρουμανία φαίνονταν έτοιμες για μια σύγκρουση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία στα τέλη της δεκαετίας του 1870. Το ότι μπήκαν σε διαδικασία διαπραγματεύσεων αυτό ίσως εξηγείται ως απόπειρα της κάθε πλευράς να διερευνήσει τις προθέσεις της άλλης ενόψει των μελλοντικών εξελίξεων στη Βαλκανική. Τα σύννεφα ήδη είχαν αρχίσει να μαζεύονται στις αρχές της δεκαετίας του 1870.

Επαφές σε επίπεδο διακρατικό διαπιστώνουμε και την περίοδο της μεγάλης Ανατολικής κρίσης 1876 – 78. Συγκεκριμένα, οι Ρουμάνοι, παραμονές της διασκέψεως της Κωνσταντινούπολης (Δεκέμβριος 1876), ήταν αυτοί που υπέβαλαν στους Έλληνες ένα σχέδιο κοινής ενεργείας. Βασική ιδέα του σχεδίου ήταν να απελευθερωθεί η Βαλκανική με κοινή δράση των Βαλκανικών λαών και να συσταθεί ένα είδος τριπλής συγκυριαρχίας των 3 Εθνοτήτων: Ελλήνων, Ρουμάνων και Σλάβων. Η Ελληνική κυβέρνηση, όμως, τηρούσε στην παρούσα φάση παθητική στάση και δεν ανταποκρίθηκε στη ρουμανική πρόταση. Οι εξελίξεις στην Βαλκανική πιθανόν να οδήγησαν τους Ρουμάνους να κάνουν αυτοί το πρώτο βήμα αυτή τη φορά.

Η στάση της ελληνικής κυβερνήσεως θα πρέπει να αποδοθεί βασικά σε δύο παράγοντες: στην παντελή έλλειψη οποιασδήποτε στρατιωτικής προετοιμασίας της χώρας και στην εντύπωση ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις θα επενέβαιναν στο τέλος για να επιβάλλουν την ειρήνη στην Ανατολή επαναφέροντας τα πράγματα στην κατάσταση που επικρατούσε πριν από τις εξεγέρσεις.

Ως το Μάιο του 1877 οι Ρουμάνοι είχαν επιζητήσει τη σύμπραξη με την Ελλάδα, ελπίζοντας να πετύχουν σύμπυξη ενιαίου μετώπου όλων των Βαλκανικών λαών. Η πρόταση, όμως, του Τρικούπη (ως απάντηση στην ρουμανική πρόταση) έφθασε στο Βουκουρέστι πολύ αργά, όταν ο ρουμανικός στρατός είχε ήδη διαβεί τον Δούναβη και πολεμούσε τους Τούρκους στο πλευρό των Ρώσων. Η συμμαχία με την Ελλάδα δεν εξυπηρετούσε πλέον ούτε πολιτικό ούτε στρατιωτικό σκοπό¹⁴⁰. Το τέλος της Βαλκανικής κρίσης (1878) βρίσκει την Ρουμανία ανεξάρτητο κράτος, ενώ λίγα χρόνια μετά, το 1881, ο Κάρολος έλαβε το βασιλικό τίτλο.

Μετά το συνέδριο του Βερολίνου (1878), Ελλάδα και Ρουμανία διέγνωσαν πως ο κίνδυνος προέρχεται κυρίως από τα σλαβικά κράτη. Το ότι δεν ίσχυσε η περίφημη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (1878) που στην ουσία δημιουργούσε την «μεγάλη Βουλγαρία», αυτό ήταν αρκετό για να δημιουργηθούν προσδοκίες στη βουλγαρική πλευρά. Οι συνθήκες οδήγησαν σε μια προσέγγιση Ελλάδας και Ρουμανίας που προσπαθούσαν να συνεννοηθούν πάνω σε μια κοινή βάση. Δεν είναι τυχαίο ότι οι δύο χώρες αποκατέστησαν ομαλές διπλωματικές σχέσεις σε πρεσβευτικό επίπεδο το 1879 (μετά το συνέδριο του Βερολίνου).

Και ενώ οι Έλληνες της Ρουμανίας παρακολουθούσαν όλο αυτό το χρονικό διάστημα τις εξελίξεις με αγωνία, έρχεται το 1879 που είναι μια σημαντική χρονιά γι' αυτούς και ειδικότερα για τον ελληνικό πληθυσμό του Βουκουρεστίου. Με την αποκατάσταση των επαφών Ελλάδας – Ρουμανίας σε επίπεδο πρεσβευτών, θα ταξιδέψει στο Βουκουρέστι ο **Μάρκος Δραγούμης** ως ο πρώτος Έλληνας πρεσβευτής. Κάτι αντίστοιχο έγινε και από ρουμανικής πλευράς και έτσι ο **Constantin Esarcu** υπήρξε ο πρώτος ρουμάνος πρέσβης

¹⁴⁰ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΓ', ό.π., σ. 321 και 329

στην Αθήνα. Το 1880 επίσης υπογράφηκε εμπορική σύμβαση διάρκειας 7 ετών ανάμεσα στις δύο πλευρές.

Οι δύο χώρες θα έχουν λίγα χρόνια έπειτα μια άτυπη επαφή εν μέσω της διπλωματικής – πολεμικής κρίσης που έλαβε χώρα στα Βαλκάνια το 1885 όταν η Βουλγαρία προσάρτησε πραξικοπηματικά την Ανατολική Ρωμυλία. Οι παρεμβάσεις όμως των Δυνάμεων στο διπλωματικό παιχνίδι δεν επέτρεψαν στις 2 πλευρές να προχωρήσουν παραπέρα¹⁴¹.

Ο άνθρωπος που πρωτοστάτησε στις επαφές από ελληνικής πλευράς με τη Ρουμανία, ο Χαρίλαος Τρικούπης, εμπλέκεται πολιτικά και σε μία επόμενη περίπτωση ελληνορουμανικών διακρατικών σχέσεων. Αρχές της δεκαετίας του '90 ο Τρικούπης υιοθετεί το σύνθημα «Τα Βαλκάνια στους Βαλκανίους». Γι' αυτό το λόγο επισκέφθηκε Βελιγράδι και Σόφια. Από το Βουκουρέστι δεν πέρασε. Το κλίμα δεν ήταν κατάλληλο. Ο βασιλιάς Κάρολος ακολουθούσε αυστριακή πολιτική. Όχι μόνο οι επίσημοι Ρουμάνοι δεν ενδιαφέρονταν για τη Βαλκανική συμμαχία, αλλά και ήταν εχθροί της ιδέας αυτής.

Στους ξένους δημοσιογράφους έκανε εντύπωση το ότι ο Τρικούπης δεν πέρασε από το Βουκουρέστι. Αυτός στις 20 Νοέμβρη του 1891 απάντησε ότι περνώντας από' κει θα ήταν υποχρεωμένος στους πολλούς ομογενείς της Ρουμανίας που θα τον ρωτούσαν για την εσωτερική κατάσταση της Ελλάδας να πει την αλήθεια, να κατηγορήσει δηλαδή τον Δηλιγιάννη, αλλά αυτό δεν το έκρινε σωστό.

Ο Χαρίλαος Τρικούπης

¹⁴¹ Σπ. Σφέτας, *ό. π.*, σ. 23 – 34

Το ταξίδι του Τρικούπη σε Βελιγράδι και Σόφια σχολιάστηκε στη Ρουμανία. Χαρακτηριστικά η ημεπίσημη γαλλόφωνη εφημερίδα «Ρουμανική Ανεξαρτησία» έγραψε σχετικά: «...Εσχάτως στο Βελιγράδι έγιναν αρκετές προπόσεις υπέρ της ελληνοσερβικής συμμαχίας, της απελευθερώσεως της Μακεδονίας και της Βαλκανικής Ομοσπονδίας. Σε μία εποχή που η Ευρώπη μόνο για Συμμαχίες και αντισυμμαχίες γίνεται λόγος, για εγκάρδιες σχέσεις και συννενοήσεις, λίγο πολύ υπονοουμένων, ήταν πολύ φυσικό να ξαναφανεί η παλαιά ιδέα για την Βαλκανική Ομοσπονδία των κρατών του Αίμου... Τη φορά αυτή απόστολος της ιδέας και εντολοδόχος έγινε ο κ. Τρικούπης, τέως πρωθυπουργός της Ελλάδος, που φαίνεται ανέπτυξε πάνω στο ζήτημα αυτό, στην πρόσφατη περιοδεία του, σπανία δύναμη γοητείας τόσο στη Σόφια όσο και στις όχτες του Σαού»¹⁴².

Ένα χρόνο μετά επήλθε οξύτητα στις διπλωματικές σχέσεις των 2 χωρών λόγω του θέματος για την κληρονομιά του Κωνσταντίνου Ζάππα. Ο Βαγγέλης Ζάππας είχε αφήσει με τη διαθήκη του (1860) στον ξάδελφό του, Κωνσταντίνο Ζάππα, την επικαρπία της ακίνητης περιουσίας του, ενώ την ψιλή κυριότητα στο ελληνικό δημόσιο με σκοπό την ανασύσταση των Ολυμπιακών Αγώνων. Ο Βαγγέλης Ζάππας πέθανε το 1865. Ο Κωνσταντίνος Ζάππας στη διαθήκη του κατέστησε γενικό κληρονόμο το ελληνικό κράτος με την υποχρέωση να εκτελέσει διάφορα κληροδοτήματα. Όταν το 1892 πέθανε και ο Κωνσταντίνος Ζάππας, η ελληνική πρεσβεία του Βουκουρεστίου διεκδίκησε την ακίνητη περιουσία του, αλλά η ρουμανική κυβέρνηση (ο **Lascar Catargiu** ήταν τότε στην εξουσία) αρνήθηκε να την παραδώσει. Επικαλέστηκε τότε το άρθρο ζ' του ρουμανικού συντάγματος και ενώ πρόσφατα είχε εκδοθεί νόμος από το ρουμανικό κράτος που απαγόρευε σε αλλοδαπούς να αποβαίνουν κύριοι αγροτικών ακινήτων στη Ρουμανία. Πρόβλημα προέκυψε και με την Επιτροπή των Ολυμπίων που είχε οφέλη από την υπόθεση καθώς δεν ήταν νομικό πρόσωπο, αναγνωρισμένο στη Ρουμανία. Όλες αυτές οι διαφωνίες οδηγούν στη ρήξη των σχέσεων των δύο κρατών. Η Ρουμανία αρνήθηκε κάθε συμβιβασμό ή την παραπομπή του θέματος στη διαιτησία των Μεγάλων Δυνάμεων που υπέγραψαν τη Συνθήκη του Βερολίνου, ενώ η κυβέρνηση του Χαρίλαου Τρικούπη ανεκάλεσε τον Οκτώβριο του 1892 τον έλληνα πρέσβη από το Βουκουρέστι. Την ίδια εντολή έδωσε και ο ρουμάνος Υπουργός Εξωτερικών **Alexandru Lahovari** στο ρουμάνο πρέσβη στην Αθήνα. Στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους αναφέρεται το εξής για το συγκεκριμένο θέμα:

«Οι σχέσεις των δύο χωρών εκτραχύνθηκαν, η Ρουμανία άρχισε διώξεις κατά των Ελλήνων που ήταν εγκατεστημένοι στο έδαφός της και είχαν κατοχυρωμένα δικαιώματα...»¹⁴³.

Φαίνεται πως σ' όλο το αρνητικό σκηνικό ρόλο έπαιξε το κουτσοβλαχικό ζήτημα. Οι πρώτες επιπτώσεις για τους Ρουμάνους ήταν αρνητικές και οι αντιδράσεις στο Βουκουρέστι έφταναν και σε μερικές ακραίες συμπεριφορές.

¹⁴² Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας Γ. Κορδάτου, Τόμος XII (1862 – 1900), Αθήνα 1956-59, σ. 506

¹⁴³ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΔ', επιμέλεια έκδοσης Ανδ. Μπάγιας, Αθήνα 1997, σ.172

Όταν καταγράφεται μια δολοφονία ενός Ρουμάνου, του διευθυντή του ρουμανικού γυμνασίου Ιωαννίνων, **Λαζαρέσκου Λεκάντα**, από τον επιθεωρητή των ρουμανικών σχολείων Ηλείου, **Νούση Τούλιου**, στο καφενείο του Βουκουρεστίου «Μακεδονία», επειδή ο πρώτος είχε ισχυρισθεί πως η προπαγάνδα των Ρουμάνων δεν έκανε καμία πρόοδο, τότε σίγουρα η ατμόσφαιρα φαινόταν ηλεκτρισμένη¹⁴⁴. Και σίγουρα οι Έλληνες της περιοχής δεν ένιωθαν καθόλου άνετα. Το 1892 Ελλάδα και Ρουμανία ήρθαν σε ανοιχτή σύγκρουση. Το αποτέλεσμα ήταν οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ των χωρών να διακοπούν στις 3/15 Οκτωβρίου 1892. Θα αποκατασταθούν τέσσερα χρόνια μετά, τον Αύγουστο του 1896¹⁴⁵.

Οι προσπάθειες των Μεγάλων Δυνάμεων, η υποχωρητικότητα την οποία επέβαλλαν διάφοροι παράγοντες (Ελληνισμός Ρουμανίας, κρίσιμο στάδιο κρητικού ζητήματος) καθώς και πολιτικές προσπάθειες του Γεωργίου του Α΄, βοήθησαν ώστε το θέμα αυτό να μην επηρεάσει άλλο αρνητικά την επαφή Ελλάδος – Ρουμανίας. Τον Ιούλιο του 1896 με ενέργειες κυρίως της Αυστρο – Ουγγαρίας (που επιδίωκε μια τέτοια προσέγγιση), Ελλάδα και Ρουμανία αποκαθιστούν την διπλωματική τους επαφή. Η Αυστρο – Ουγγαρία ήθελε να δημιουργήσει ένα πόλο που λειτουργούσε ως αντίρροπη δύναμη προς την αυξανόμενη επιρροή της Ρωσίας σε Βουλγαρία και Σερβία. Έναν δηλαδή αντισλαβικό πόλο. Ήδη, προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οι σχέσεις Ρουμανίας και Βουλγαρίας ήταν σε πολύ κρίσιμο σημείο και οξύνθηκαν επικίνδυνα όταν κυκλοφόρησαν φήμες τον Ιούλιο του 1900 ότι Βούλγαροι κομιτατζήδες σχεδιάζουν τη δολοφονία του **Καρόλου**.

Αυτές οι καταστάσεις οδήγησαν σε διπλωματική προσέγγιση την Ελλάδα και τη Ρουμανία. Ο 19^{ος} αιώνας κλείνει στην ουσία για Ελλάδα και Ρουμανία με μία συμφωνία. Μία συμφωνία που σίγουρα διαμορφώνει ένα νέο status για τον Ελληνισμό της Ρουμανίας που εξετάζουμε σ' αυτή την εργασία. Τον Δεκέμβριο (19 του μήνα) του 1900, Έλληνες και Ρουμάνοι υπογράφουν εμπορικό σύμφωνο που παραχωρούσε αμοιβαίως τη «*ρήτρα του μάλλον ευνοούμενου κράτους*» και – σημαντικότερο ίσως – συνημμένο πρωτόκολλο που έλυνε ευνοϊκά για την Ελλάδα το εκκρεμές ζήτημα της αναγνώρισεως των Ελληνικών κοινοτήτων και ιδρυμάτων της Ρουμανίας¹⁴⁶. Συγκεκριμένα, την εμπορική σύμβαση υπέγραψαν ο έλληνας πρέσβης στο Βουκουρέστι, **Γεώργιος Αργυρόπουλος** και ο ρουμάνος Υπουργός Εξωτερικών, **Alexandru Marghiloman**. Ο **Θεοτόκης** πέτυχε την ψήφιση από την βουλή της συγκεκριμένης σύμβασης. Η εμπορική σύμβαση ωφέλησε και τις δύο χώρες. Στην ουσία η συμφωνία για τις χώρες σήμαινε τα εξής:

Η Ελλάδα εξήγαγε στη Ρουμανία κυρίως προϊόντα όπως ελαιόλαδο, μεσογειακά φρούτα, κερύ, είδη ζαχαροπλαστική, δερμάτινα είδη, μεταλλεύματα, είδη κεραμικής και υαλουργίας. Για τη συγκεκριμένη συμφωνία υπήρξαν και

¹⁴⁴ Κων. Χρήστου, *Αρωμούνοι, Μελέτες για την καταγωγή και την ιστορία τους*, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 72-73

¹⁴⁵ Ευ. Αβέρωφ, *ό.π.*, σ. 51 και Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, *ό.π.*, σ. 254

¹⁴⁶ Ευ. Αβέρωφ, *ό.π.*, σ. 51

σχετικές συζητήσεις στη ρουμανική Βουλή. Καθώς υπήρχε το προηγούμενο της υπόθεσης Ζάππα, εκφράστηκαν φόβοι μήπως δοθεί η δυνατότητα στην Ελλάδα να ελέγχει τις ελληνικές εκκλησίες. Ο βουλευτής του συντηρητικού κόμματος Take Ionescu επισήμανε αρχικά την ανάγκη σύσφιξης των ελληνο – ρουμανικών σχέσεων και κατόπιν έθεσε το ζήτημα της εκπροσώπησης των ελληνικών κοινοτήτων. Ο Marghiloman απάντησε ότι κάθε παρέμβαση του ελληνικού κράτους αποκλειόταν, διότι ίσχυε η ρουμανική νομοθεσία για τις ελληνικές κοινότητες που θα εκπροσωπούνταν από τα ενοριακά τους συμβούλια. Οι κοινότητες δεν θα είχαν επίσης το δικαίωμα να αγοράσουν γη. Η εμπορική σύμβαση επικυρώθηκε τελικά με ψήφους 77 έναντι 21¹⁴⁷. Τέλος, οι δύο χώρες με προτροπή της Αυστρο – Ουγγαρίας και πάλι ξεκινούν κάποιες επαφές σε διακρατικό επίπεδο ενόψει και του αυξανόμενου βουλγαρικού κινδύνου.

Έτσι ολοκληρώνεται ο 19^{ος} αιώνας για Ελλάδα και Ρουμανία. Δύο χώρες που βρέθηκαν πολύ κοντά αλλά και απομακρύνθηκαν κάποιες στιγμές στη διάρκεια του αιώνα όσον αφορά στο διπλωματικό πεδίο. Χωρίς να έχουν κοινά σύνορα, υπήρξαν πράγματα που τους χώριζαν αλλά και τους ένωναν κάποιες στιγμές. Η συμμαχία Ρουμανίας – Ελλάδας πέρασε μέσα από διαδικασίες εσωτερικές (της κάθε χώρας), εξωτερικές (συμφέροντα Δυνάμεων) και ιστορικές εξελίξεις μέσα στον 19^ο αιώνα. Και ανάμεσα στις καταστάσεις αυτές, βρίσκονταν πάντα οι Έλληνες της Ρουμανίας και, ειδικότερα, ο Ελληνισμός της πρωτεύουσας του κράτους, του Βουκουρεστίου.

Πλέον, οι δύο χώρες μπαίνουν στον 20^ο αιώνα εν μέσω της διαμάχης των Βαλκανίων, της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των Μεγάλων Δυνάμεων στο χώρο της Μακεδονίας. Η πορεία των σχέσεων Ελλάδος και Ρουμανίας δεν διαφέρει τον 20^ο αιώνα σε σχέση με τον προηγούμενο αιώνα. Θα έχει σκαμπανεβάσματα και θα επηρεαστεί αυτή τη φορά σε μεγάλο βαθμό από τις διεθνείς εξελίξεις (Α΄ και Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Βαλκανικοί Πόλεμοι).

---

¹⁴⁷ Σπ. Σφέτας, *ό.π.*, σ. 36 – 42

20^{0Σ} ΑΙΩΝΑΣ – ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΦΟΡΑ

Στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας μας θα αναφερθούμε σύντομα στους Έλληνες του Βουκουρεστίου των κοντινών μας χρόνων. Βεβαίως, δεν είναι δυνατόν να υπάρξει ιστορική καταγραφή περιπτώσεων που χρονικά είναι πολύ κοντά μας. Η αναφορά είναι απλώς τυπική. Με στόχο να δούμε πως αντιμετωπίζουν οι σύγχρονοι – ως προς την εποχή – Έλληνες του Βουκουρεστίου την καθημερινότητα και πως αντιμετωπίζουν το ιστορικό παρελθόν των συμπατριωτών τους τον 19^ο αιώνα και παλαιότερα. Σε μερικά συγγράμματα παραθέτονται αρκετά στοιχεία για τους Έλληνες του Βουκουρεστίου, του Ιασίου, της Βραϊλας, της Κωσταντζας. Χρονικά οι αναφορές γίνονται έως και τα μέσα της δεκαετίας του 1990¹⁴⁸.

Όσον αφορά την περίπτωση του Βουκουρεστίου γίνεται αναφορά στην Ένωση Ελλήνων της Ρουμανίας που ιδρύθηκε το 1989 καθώς και σε δηλώσεις του **Σωτήρη Φωτόπουλου** που διετέλεσε πρόεδρος της Ένωσης. Παραθέτουμε ένα μικρό απόσπασμα των δηλώσεων του, ενδεικτικό ίσως του πώς αντιμετωπίζουν οι σύγχρονοι Έλληνες τις περιοχές των πάλαι ποτέ Παραδουναβίων Ηγεμονιών σε σχέση και με τον ιστορικό παρελθόν που αυτές κουβαλούν:

«Θέλουμε να μείνουμε εδώ. Να βαστήξουμε. Να είμαστε ένα κομμάτι του έθνους εδώ πέρα. Θέλουμε να έχουμε μια δουλειά και μια οικογένεια ελληνική. Μέχρι το '48 – '49 σε κάθε πόρτα κάποιος μιλούσε ελληνικά. Στη Βραϊλα, στο Γαλάτσι, στην Κωνσταντζα, στο Μπρασόφ, στο Βουκουρέστι»¹⁴⁹.

Επίσης, σε σχέση με την Ένωση Ελλήνων Ρουμανίας, μπορούμε να αναφερθούμε και σε μια μηνιαία εφημερίδα με τίτλο «*Ελπίς*», επιμέλειας της Ένωσης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα πρωτοσέλιδο της με χρονολογία 3 Μαρτίου 1994¹⁵⁰. Στην πρώτη σελίδα γίνεται λόγος για την Επανάσταση του 1821 και τα κείμενα είναι δημοσιευμένα και στην ελληνική και στη ρουμανική γλώσσα. Ο τίτλος του κειμένου είναι «1821 – ΣΕΛΙΔΑ ΡΟΥΜΑΝΟ – ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ». Η εισαγωγή του κειμένου (όσο μπορεί κάποιος να διαβάσει από ένα δημοσιευμένο πρωτοσέλιδο) είναι άξια αναφοράς γιατί περιλαμβάνει χρονικά την περίοδο που εξετάζουμε στη συγκεκριμένη εργασία. Βεβαίως, δεν ξεχνούμε πως πρόκειται για ένα περιοδικό και συγκεκριμένα της Ένωσης Ελλήνων Ρουμανίας:

«Το 1821 υπήρξε και για το ρουμανικό και για τον ελληνικό λαό, μια αποφασιστική φάση στον αγώνα για εθνική ανεξαρτησία και κοινωνική χειραφέτηση, στο ευρύτερο πλαίσιο των κινημάτων για ανεξαρτησία των λαών της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Οι Έλληνες, οι Σέρβοι, οι Βούλγαροι, οι Μαυροβούνιοι, οι Αλβανοί, οργανώνουν την εθνικοαπελευθερωτική τους πάλη στη φιλόξενη γη της Ρουμανίας».

¹⁴⁸ Β. Χαραλαμπίδου, *Στων Ελλήνων τις κοινότητες*, Αθήνα 1996, σ. 90 - 100

¹⁴⁹ Αυτόθι

¹⁵⁰ Το συγκεκριμένο πρωτοσέλιδο στο τέλος του παραθέματος της εργασίας.

Θα κλείσουμε την εργασία μας με την σύντομη αναφορά της Βουλής των Ελλήνων για το χθες και το σήμερα των Ελλήνων της Ρουμανίας:

«Γενικά η παρουσία του Ελληνισμού στη Ρουμανία υπήρξε πολύ ισχυρή και η ελληνική γλώσσα ήταν για μεγάλα διαστήματα διαδεδομένη, τόσο στην παιδεία όσο και στο εμπόριο. Ωστόσο η εξέλιξη ανακόπηκε κατά καιρούς (αρχικά στα μέσα του 19ου αιώνα, στη συνέχεια κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου και τελικά και κατά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια). Παρόλα αυτά η ελληνική παρουσία στη Ρουμανία δεν εξέλιπε. Καταρχάς έχουμε την εγκατάσταση εκεί – αμέσως μετά τον ελληνικό Εμφύλιο– περίπου 7.500 πολιτικών προσφύγων. Το Βουκουρέστι, άλλωστε, χρησίμευσε για ένα διάστημα ως έδρα του Κ.Κ.Ε. Σήμερα οι πολιτικοί πρόσφυγες έχουν κατά το μεγαλύτερό τους μέρος επαναπατριστεί, αλλά η ελληνική παρουσία στη Ρουμανία ανανεώθηκε με τη μετάβαση –κυρίως από τη δεκαετία του 1970– μεγάλου αριθμού ελλήνων φοιτητών για σπουδές (ιδίως ιατρικής) στα πανεπιστήμια της χώρας. Μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος, εξάλλου, πολλές ελληνικές επιχειρήσεις άρχισαν να δραστηριοποιούνται στη χώρα. Σήμερα υπάρχουν 2.826 ελληνικές επιχειρήσεις, όπου εργάζονται πολλοί Έλληνες, οι οποίοι ζουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα σε ρουμανικές πόλεις. Υπολογίζεται ότι στη χώρα ζουν περίπου 15.000 Έλληνες, απόγονοι των παλαιών Ελλήνων της Ρουμανίας ή των πολιτικών προσφύγων. Έχουν συγκροτήσει από το 1990 την Ένωση Ελλήνων της Ρουμανίας, καθώς και ελληνικούς συλλόγους σε μεγάλες πόλεις. Έχουν επίσης εκλέξει και Έλληνα βουλευτή. Η μόνη ελληνική εκκλησία που λειτουργεί σήμερα στη Ρουμανία είναι αυτή του Βουκουρεστίου (δωρεά του Παναγή Χαροκόπου το 1899), που υπάγεται στην ελληνική πρεσβεία.

Εκδίδονται, επίσης, από την Ένωση Ελλήνων Ρουμανίας, το δίγλωσσο περιοδικό Ελπίς και η μηνιαία εφημερίδα Διάλογος. Η ανθηρή Ρουμανική Εταιρεία Ελληνικών Σπουδών, που εδρεύει στο Βουκουρέστι, αλλά διαθέτει ελληνόφωνα μέλη σε ολόκληρη τη χώρα, εκδίδει το επιστημονικό περιοδικό “ Δελτίο της Ρουμανικής Εταιρείας Ελληνικών Σπουδών”. Ας σημειωθεί, τέλος, ότι η νέα ελληνική γλώσσα διδάσκεται στα Πανεπιστήμια του Βουκουρεστίου και του Ιασίου»¹⁵¹.

Αυτή είναι η εικόνα του Ελληνισμού του Βουκουρεστίου αλλά και γενικότερα της Ρουμανίας που παρουσιάσαμε στη συγκεκριμένη μεταπτυχιακή εργασία. Μέσα από χρονικά και γεωγραφικά όρια. Μέσα από τις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις. Αναφερόμενοι σε συγκεκριμένες προσωπικότητες αλλά και γενικευμένες καταστάσεις. Πριν την ίδρυση εθνικών κρατών και μετά απ’ αυτή. Και φυσικά προσηλωμένοι στην αρχική σκέψη της εργασίας. Πως ο Ελληνισμός των Παραδουναβίων Ηγεμονιών και της Ρουμανίας μετέπειτα, είναι

¹⁵¹ Τα στοιχεία από τον επίσημο διαδικτυακό κόμβο της Βουλής των Ελλήνων, www.parliament.gr

ένα σημαντικό κομμάτι της Βαλκανικής και ειδικότερα της Ελληνικής Ιστορίας και πρέπει να αντιμετωπίζεται με την ανάλογη ιστορική υπευθυνότητα. Η πρόσφατη έκδοση του «Άτλαντα της Ελληνικής Διασποράς» (δίτομη) αποτελεί ένα σημαντικό βήμα προς την ιστορική καταγραφή της πορείας του Αποδήμου Ελληνισμού σε διάφορες χώρες του κόσμου στη διάρκεια των αιώνων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	ΣΕΛ.
<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	1,2
 <u>ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ</u>	
A. Η περιοχή του Βουκουρεστίου.....	3
B. Ιστορική επισκόπηση.....	4 - 15
Γ. Περίοδος, 1800 – 1821, Το προεπαναστατικό κλίμα στο Βουκουρέστι <i>Η Γραικοδακική Εταιρεία, ο ρόλος της Ακαδημίας και οι προσωπικότητες της εποχής</i>	16 – 24
<i>Το ελληνικό θέατρο στο Βουκουρέστι</i>	24 – 29
<i>Οι εξελίξεις σε πολιτικό επίπεδο</i>	29 – 31
 <u>ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ</u>	
A. Περίοδος, 1821 – 29, τα γεγονότα της Επανάστασης. Η φυγή των Ελλήνων.....	32 – 39
B. 1829 – 35, Η επάνοδος των Ελλήνων στις Ηγεμονίες.....	39 – 42
 <u>ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 1835</u>	
A. Γενικά στοιχεία της Κοινότητας, 1835 – 1900.....	43 – 51
B. Βουκουρέστι: Πνευματικό Κέντρο <i>Εκπαίδευση, Σχολεία</i>	51 – 54
<i>Έντυπα, Εφημερίδες</i>	54 – 59
Γ. Ελληνορουμανικές σχέσεις.....	59
<i>Οι Έλληνες του Βουκουρεστίου στην πολιτική και κοινωνική ζωή της Ρουμανίας</i>	59 – 68
<i>Το νέο κράτος της Ρουμανίας και η αντιμετώπιση των Ελλήνων. Το θέμα της ιθαγένειας</i>	68 – 72
<i>Διακρατικές σχέσεις</i>	72 – 82
 <u>20^{0Σ} ΑΙΩΝΑΣ -</u>	
<u>ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΦΟΡΑ</u>	83 – 85
 <u>ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ</u>	86 – 87

<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	88 – 94
<u>ΠΑΡΑΘΕΜΑ</u>	95 – 104
<u>ΣΥΝΗΜΜΕΝΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ</u>	105

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1) ΜΕΛΕΤΗΤΕΣ - ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Αβέρωφ, Ευάγγελος, *Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού ζητήματος*, Ίδρυμα Ευαγγέλου Αβέρωφ-Τοσίτσα, Τρίκαλα 1987

Αλεξάνδρου, Δημήτρης . Ν, *Χρυσοπλόοι οι Έλληνες του Δούναβη*, εκδόσεις Ερωδιός, Θεσσαλονίκη 1999.

Άμαντος, Κ. , *Τα γράμματα εις την Χίον κατά την Τουρκοκρατίαν, 1566-1822 (Σχολεία και λόγιοι)*, Τύποις Αδελφών Ι. Φερούση, Πειραιάς 1946

Danielopolou – Papacostea, Cornelia, *Comunitatile grecesti din Romania in secolul al XIX-lea (Οι Ελληνικές κοινότητες από την Ρουμανία τον αιώνα XIX)*, έκδοση Ομονία, Βουκουρέστι, 1996

Διβάνη, Λένα, *Ελλάδα και Μειονότητες*, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1995

Καραθανάσης, Αθανάσιος, *Ο Ελληνισμός της Τρανσυλβανίας, Η πνευματική, εθνική και εκκλησιαστική ζωή των δύο ελληνικών εμπορικών κοινοτήτων του Σιμπίου και του Μπρασόβου, 18^{ος} – 19^{ος} αιώνας*, εκδόσεις ILD Productions, Θεσσαλονίκη 2003

Καραθανάσης, Αθανάσιος, *Έλληνες λόγιοι στη Βλαχία, (1670-1714), Συμβολή στη μελέτη της ελληνικής πνευματικής κίνησης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες κατά την προφαναριωτική περίοδο*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1982

Κιτρομηλίδης, Πασχάλης Μ., *Η Γαλλική Επανάσταση και η ΝΑ Ευρώπη*, εκδόσεις Διάττων, Αθήνα 1990

Κιτρομηλίδης, Πασχάλης Μ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1996

Κούκκου, Ελένη, *Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος (1755-1830)*, Αθήνα 1964

Μαρινέσκου – Χύμου, Μαρία, *Ελληνορουμανικές Πνευματικές Σχέσεις*, εκδόσεις Τροχαλίας, Αθήνα 1995.

Παπούλια, Βασιλική Δ., *Από την Αυτοκρατορία στο Εθνικό Κράτος*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2003

Σβορώνος, Νίκος Γ., *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Βιβλιογραφικός οδηγός Σπύρου Ι. Ασδραχά, Ιστορική Βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, γ' έκδοση, Αθήνα 1994

Φάλαγκας, Ανδρόνικος, *Μορφές Ηπειρωτών στις ρουμανικές χώρες κατά τον ύστερο Βαλκανικό Μεσαίωνα*, Διάλεξη (30/10/2000), Θ' κύκλος διαλέξεων, Οι φίλοι του Βυζαντινού Μουσείου Ιωαννίνων, 8^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Χειμώνας 2000/2001, σ. 1 – 43

Φωκάς, Σπυρίδων. Γ., *Οι Έλληνες εις την ποταμοπολιαν του κάτω Δουνάβεως*, Μετάφρασις εκ της Ρουμανικής Μαρίας Ι.Μαρκοπούλου, Φιλολόγου, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1975

Χαραλαμπίδου, Βάνα, *Στων Ελλήνων τις Κοινότητες*, εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1996

Χαριλάου, Νεόφυτος, *Ο Νεόφυτος Δούκας και η συμβολή του στο νεοελληνικό Διαφωτισμό*, εκδόσεις Κυβέλη, Αθήνα, 2002,

Χρήστου, Κωνσταντίνος Π., *Αρωμούνοι, Μελέτες για την καταγωγή και την ιστορία τους*, εκδόσεις Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1996

2) ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

Άμαντος, Κ., «Οι Έλληνες εις την Ρουμανίαν προ του 1821», *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών 19*, συνεδρία της 6ης Απριλίου 1944, τυπογραφείον Μυρτίδου, Αθήνα, σ. 413 – 534

Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, Αθανασία, «Δημήτριος Νοταράς και Emanuele Tesaurο: Μια ανέκδοτη μετάφραση αριστοτελικής ηθικής και ο ρόλος των διανοουμένων της Διασποράς στη διακίνηση των ιδεών», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ)*, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Α'*, επιμέλεια έκδοσης Κων. Α. Δημάδης, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007, σ. 379 – 392

Dinu, Tudor, «Η εικόνα του ηγεμόνος στο Βίο του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου του Πέτρου Δεπάστα του Πελοποννησίου», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ)*, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Α'*, επιμέλεια έκδοσης Κων.Α.Δημάδης, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007, σ. 115 – 125

Κοντογεώργης, Δημήτριος . Μ. , «Οι ελληνικοί σύλλογοι στη Ρουμανία κατά τον 19^ο αιώνα. Συμβολή στη μελέτη της ανάπτυξης του συλλογικού φαινομένου στον παροικιακό ελληνισμό», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ)*, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ'*, επιμέλεια έκδοσης Κων. Α. Δημάδης, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007, σ. 91 – 104

Nazare, Ruxandra, «Ένα ελληνικό χειρόγραφο από τη Βλαχία του 19ου αιώνα», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ)*, Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, *Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ'*, επιμέλεια έκδοσης Κων. Α. Δημάδης, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007, σ. 105 – 112

Ostafe, Oana Maria, «Ο Απόστολος Αρσάκης – ο πολιτικός άνθρωπος», *Πρακτικά Συνεδρίου, Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (EENS), Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ', επιμέλεια έκδοσης Κων. Α. Δημάδης, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007, σ. 55 – 60*

Petrescu, Stefan, «Η ρουμανική ιθαγένεια και οι Έλληνες της Ρουμανίας (1859-1879)», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (EENS), Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ', επιμέλεια έκδοσης Κων. Α. Δημάδης, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007, σ. 61 – 73*

Σκαλκάου, Πάουλα – Λίβια, «Η ελληνική παροικία των Παπιγκιωτών στο Τούρνου Σεβερίν Ρουμανίας και οι σχέσεις με τη γενέτειρά τους», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (EENS), Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ', επιμέλεια έκδοσης Κων. Α. Δημάδης, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007, σ. 131 – 139*

Σοφή, Μαρία, «Αστική εμπορική τάξη στις ρουμανικές χώρες κατά τον 19ο αιώνα – Η περίπτωση των Ελλήνων επιχειρηματιών», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (EENS), Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ', επιμέλεια έκδοσης Κων. Α. Δημάδης, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007, σ. 45 – 53*

Turcitu, Claudiu – Victor, «Δυο Τουρκόφωνοι Ορθόδοξοι έμποροι από τις Ρουμανικές Χώρες στο διεθνές εμπόριο του 19ου αιώνα», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (EENS), Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ', επιμέλεια έκδοσης Κων. Α. Δημάδης, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007, σ. 75 – 82*

Φλορέα, Γαβριέλα, «Οι προσπάθειες για τη σύναψη στρατιωτικής συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και Ρουμανίας κατά την περίοδο 1866-1869», *Πρακτικά του Γ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (EENS), Βουκουρέστι, 2-4 Ιουνίου 2006, Ο ελληνικός κόσμος ανάμεσα στην εποχή του Διαφωτισμού και στον εικοστό αιώνα, Τόμος Γ', επιμέλεια έκδοσης Κων. Α. Δημάδης, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2007, σ. 157 – 165*

3) ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ

Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Ιδρυτής Παύλος Δρανδάκης, Τόμος ΚΑ' (Ρουμανία), Αθήνα 1926

Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα, Τόμος 52ος, επιμέλεια έκδοσης Ειρήνη Πουρνάρα, Νίκος Μπουγάς, Αθήνα 1981

4) ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΣΕΙΡΕΣ

Άτλας της Ελληνικής Διασποράς, Η ιστορία του Αποδήμου Ελληνισμού, Β΄ Έκδοση, τόμος Πρώτος, επιμέλεια έκδοσης Βλάσης Αγτζίδης, εκδόσεις Αλέξανδρος, Αύγουστος, Αθήνα 2005.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμοι ΙΑ΄, ΙΒ΄, ΙΓ΄, ΙΔ΄, Εκδοτική Αθηνών Α. Ε., Αθήνα 1975-77

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού «1770 – 2000», Τόμοι: 1^{ος}, 2^{ος}, 3^{ος}, 4^{ος}, Εκδόσεις «Ελληνικά Γράμματα», Αθήνα 2003.

Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδος Γ. Κορδάτου, Τόμος ΧΙΙ (1862 – 1900), Κεφάλαιο ΛΗ΄, εκδόσεις «20ός Αιώνας», Αθήνα 1956 - 59.

5) ΆΡΘΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΙΚΕΣ ΣΕΙΡΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Αργυροπούλου, Ρωξάνη, «Οι Ελληνικές Ακαδημίες του Βουκουρεστίου και του Ιασίου», *Ένθετο «Ιστορικά» εφημερίδας «Ελευθεροτυπία», 5 Ιουλίου 2001, σ.26 – 29*

Βλάχος, Ν., «Στέφανος Κανέλλος (1792-1823)», *Παρνασσός 17(1975), σ.257 – 276*

Γεωργιτσογιάννη, Ευαγγελία. Ν., «Έλληνες Ευεργέτες», *Ένθετο «Ιστορικά» εφημερίδας «Ελευθεροτυπία», 5 Ιουλίου 2001, σ. 46 – 49*

Γκιάλας, Αθ., «Χίοι ιατροί κατά την εθνεγερσίαν του 1821», *Χιακή Επιθεώρησις 13(1975), Σ. 111 – 121*

Ζωΐδης, Γεώργιος, «Το θέατρο της Φιλικής Εταιρείας. Ο ρόλος του στην ιδεολογική προετοιμασία του 1821. Η επίδραση του στην εξέλιξη του ελληνικού και του ρουμανικού θεάτρου», *«Ο Ελληνισμός εις το εξωτερικόν», Irmischer, Johannes and Mineemi, Marika Akademie – Verlag, Berlin(1968), σ. 397 – 436*

Καμαριανού – Τσιοράν, Α., «Ο επιφανής φιλικός Γεώργιος Λασσάνης», *Επιθεώρηση Τέχνης 21(1965), σ. 139 – 142*

Μαρινέσκου, Φλορίν, «Ο νεότερος Ελληνισμός της Ρουμανίας», *Ιστορικά Θέματα 32 (2004), σ. 100 – 119*

Μπέττης, Στ., «Μιχαήλ Χρησταρής, ο διαπρεπής Γιαννιώτης ιατροφιλόσοφος και φιλικός (ο ανώνυμος Έλληνας της νομαρχίας;)», *Ηπειρωτική Εστία*, 21(1972), σ. 1 – 32

Μπουσάρ Ζακ, «Οι Μαυροκορδάτοι και η Ρουμανία», *Ενθετο «Ιστορικά» εφημερίδας «Ελευθεροτυπία»*, 5 Ιουλίου 2001, σ. 30 – 33

Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου, Μαρία, «Οι Βαλκανικές Σπουδές στην Ελλάδα», *Δωδώνη*, Τόμος 5(1976), σ. 209 – 222

Οικονομίδης, Δημ. Β., «Δανιήλ Φιλιππίδου βίος και έργον, 1750-1832», *Μνημοσύνη*, τόμος 7(1978-79), σ. 200 – 290

Οικονομίδης, Δημ. Β., «Η Ρουμανική ιστοριογραφία δια το κίνημα του Βλαδιμηρέσκου», *Μνημοσύνη*, τόμος 9(1982-84), σ. 57 – 118

Παπακοστέα – Ντανιελοπούλου, Κορνηλία, «Οι ρουμανο – ελληνικές πολιτιστικές σχέσεις στους 17^ο – 19^ο αιώνες», *Νέα Εστία*, τόμος 136^{ος}, τεύχος 1619, Αφιέρωμα στους Λαούς της Χερσονήσου του Αίμου, Χριστούγεννα 1994, σ.284 – 289

Πριντζίπας, Γ., «Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος, ένας πρωτοπόρος δάσκαλος του Γένους», *Θεολογία* 55(1984), σ. 1144 – 1179

Σφέτας, Σπυρίδων, «Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνο – ρουμανικών πολιτικών σχέσεων (1866 – 1913)», *Μακεδονικά* 33 (2001-02), *Θεσσαλονίκη* 2003, σ. 23 – 48

Ταμπάκη, Άννα, «Οι Έλληνες στην Ρουμανία», *Ενθετο «Ιστορικά» εφημερίδας «Ελευθεροτυπία»*, 5 Ιουλίου 2001, σ. 8 – 19

Χατζόπουλος, Κωνσταντίνος, «Τα επαναστατικά γεγονότα του 1821 στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες όπως τα είδε ένας Ρουμάνος αγωνιστής (Απόσπασμα από τα απομνημονεύματα του Ioan Solomon)», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τόμος 1, *Θεσσαλονίκη* 1981, σ. 25 – 41

6. ΥΛΙΚΟ ΑΠΟ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

www.parliament.gr, Η επίσημη ιστοσελίδα της Βουλής των Ελλήνων, «Οι Έλληνες στη Διασπορά»

www.velvento.gr, Η επίσημη ιστοσελίδα του Δήμου Βελβεντού

www.tovima.dolnet.gr Το ΒΗΜΑ online, Η επίσημη ιστοσελίδα της εφημερίδας ΒΗΜΑ, Άρθρα:

α) Ταμπάκη, Άννα, «Ο “Ιστρος” και η “Μαϊμού”
Η πλούσια εκδοτική δραστηριότητα των ελληνικών κοινοτήτων της Ρουμανίας. Το

όραμα της βαλκανικής χριστιανικής δημοκρατικής ομοσπονδίας ελβετικού τύπου, με προεξάρχουσα την ελληνική γλώσσα», 09/11/1997

β) Ταμπάκη, Άννα, «Στη Βραΐλα, στο Γαλάτσι
Οι δραστηριότητες των ελληνικών κοινοτήτων στη Ρουμανία. Η λειτουργία τους μέσα από τα «κοινά αγαθά», την εκκλησία, τα σχολεία, τον περιοδικό Τύπο, τις εκδόσεις, την πολιτική δραστηριότητα», 05/10/1997

γ) Θεοδοσοπούλου, Μάρη, «Έμπλεοι πάθους εθνομάρτυρες. Μια τραγική ιστορία “έρωτος και ανταρσίας” από έναν κύπριο σκαπανέα των νεοελληνικών γραμμάτων», 26/04/2003

δ) Θεοδοσοπούλου, Μάρη, Άρθρο που στηρίζεται στο αφήγημα «Στην καρδιά της αυτοκρατορίας. Η άνοδος και η πτώση του δαιμόνιου Φαναριώτη Νικολάου Μαυρογένη», 16 Ιουλίου 2006

ε) Λαλαγιάννη, Βασιλική, «Με δώδεκα γρόσια. Η προσωπογραφία του Παναγή Χαροκόπου. Από τη Διασπορά της Ρουμανίας στο νέο ελληνικό κράτος», 01/04/2001

στ) Μιχαλόπουλος, Δημήτρης, «Πώς δημιουργήθηκε η σύγχρονη Ρουμανία. Ο Δ. Μιχαλόπουλος ιστορεί τον τρόπο με τον οποίο η Βλαχία και η Μολδαβία ενώθηκαν πριν από 140 χρόνια και τις έριδες των μεγάλων δυνάμεων για τις ζώνες επιρροής στο νέο κράτος», Κυριακή 5 Σεπτεμβρίου 1999

Εφημερίδα Μακεδονία (ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ "Ι.Κ. ΒΕΛΛΙΔΗΣ"),
«Από τον 19ο ως τις αρχές του 20ου αιώνα. Δάσκαλοι της ναυσιπλοΐας οι Έλληνες με πρωταγωνιστικό ρόλο στο Δούναβη», Σάββατο 13 Απριλίου 1996 (αφιέρωμα της εφημερίδας «Μακεδονία»)

6) ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ (κατά σειρά που παρουσιάζονται στην εργασία)

Χάρτης Ρουμανίας, el.wikipedia.org

Nicolae Iorga, www.unibuc.ro/uploads_ro/4612/19/Iorga.jpg

« Λόγιος Ερμής », www2.fhw.gr/.../photographs/central_logios.jpg

Γεώργιος Γεννάδιος, <http://1lyk-peir-gennad.att.sch.gr/Folders/history/Gennadios2.gif&imgrefurl>

Στέφανος Κανέλλος, www.lib.uoa.gr

Κωνσταντίνος Κυριακός – Αριστίας, culture.ana.gr

Αλέξανδρος Υψηλάντης, www.netschoolbook.gr/calendar/ypsilantis.jpg

Tudor Vladimirescu, [www.romania.org/ img/tudorvla.jpg](http://www.romania.org/img/tudorvla.jpg)

Απόστολος Αρσάκης, www.stoabibliou.gr

Ευαγγέλης και Κωνσταντίνος Ζάππας, 2lyk-n-filad.att.sch.gr

Παναγής Χαροκόπος, www.hua.gr (Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο)

Χαρίλαος Τρικούπης, www.hellenica.de/.../Bio/CharilaosTrikoupis.jpg

ΠΑΡΑΘΕΜΑ

1. Παραθέτουμε τις σημειώσεις του Φλωρίν Μαρινέσκου για τον Ελληνισμό της Ρουμανίας στο περιοδικό «ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ» με τίτλο «Ο νεότερος Ελληνισμός της Ρουμανίας. Οι ξεχασμένοι Έλληνες των παραδουναβίων Ηγεμονιών», Φλωρίν Μαρινέσκου, Ιστορικός ερευνητής Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον:

«Αφορμή γι' αυτήν τη μελέτη αποτέλεσε η διάλεξη που έδωσα στην Παλαιά Βουλή με τίτλο “ Ο Ελληνισμός της Ρουμανίας μέχρι το 1878 ”, στις 19 Φεβρουαρίου 2000. Διαφοροποιημένη από την παρούσα δημοσιεύθηκε στο περιοδικό “ Αιολικά γράμματα ” (τεύχος Μαΐου – Ιουνίου 2002, σ.σ 232 – 40). Στη Μολδοβλαχία η δράση των εκπροσώπων του Ελληνισμού υπήρξε εντονότατη. Το κείμενο παρουσιάζει τις ποικίλες εκφάνσεις της από τις αρχές της παρουσίας του μέχρι το 1878, περίπου.

Η βιβλιογραφία του θέματος είναι πολύ εκτεταμένη. Ο μεγάλος ιστορικός Νικόλαος Ιόργκα, ο Δημοσθένης Ρούσσο, ο Νέστορ Καμαριανός και η αδελφή του, Αριάδνη Καμαριανού – Τσιοράν, η Κορνέλια Παπακοστέα – Δανιελουπούλου, η Όλγα Τσικάντσι, ο Αθανάσιος Καραθανάσης, ο Δημήτριος Οικονομίδης, η μητέρα μου Μαρία Μαρινέσκου – Χύμου, ο Δημήτριος Ναστάσε, η Δέσποινα Παπαστάθη, η Ελένη Μπελιά είναι μερικοί μόνο από τους ερευνητές οι οποίοι έριξαν φως σε διάφορες πτυχές των ελληνορουμανικών σχέσεων.

Επισημαίνω, επίσης, πως ένα τμήμα του αρχαιακού υλικού που σώζεται στο ελληνικό Υπ. Εξ. αξιοποιήθηκε από την Ελένη Μπελιά σε μια εμπειριστατωμένη μελέτη που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό “ Μνημοσύνη ”, το 1983. Πολύ υλικό, εν μέρει ανέκδοτο, σώζεται στα Κρατικά Αρχεία του Βουκουρεστίου και του Ιασίου, ενώ παρόμοιο υλικό, κυρίως του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα, βρίσκεται στο ελληνικό και ρουμανικό Υπ. Εξ, το οποίο δεν έχει δημοσιευθεί».

2. Η αναφορά γίνεται στο Δανιήλ Φιλίππιδη και τα συγγράμματα του για την Ρουμανία. Αναφερόμαστε στο Δημήτριο Φιλίππιδη που γεννήθηκε περί το 1755 στις Μηλιές, κοντά στην αρχαία Δημητριάδα. Ο Φιλίππιδης χειροτονείται ιερομόναχος το 1779 και παίρνει το όνομα Δανιήλ. Το 1816 δημοσιεύεται στη Λειψία το δίτομο έργο του για την ιστορία και γεωγραφία της «Ρουμουνίας». Η γλώσσα της Ιστορίας και του Γεωγραφικού είναι αρχαϊζουσα. Ο Φιλίππιδης παραμένει ωστόσο πιστός στην θεωρία που είχε διατυπώσει, μαζί με τον συνεργάτη του, Γρηγόριο Κωνσταντά, για την καλλιέργεια της γλώσσας. Χρονολογικά, το 1816, εκδόθηκε πρώτη η *Ιστορία της Ρουμουνίας ή Έκθεσις των αξιολογωτέρων μνημονευομένων συμβάντων εν τοις αριστεροίς κάτω παριστρίοις από της εσβολής των Αιγυπτίων μέχρι της καταστάσεως των ρουμουνικών αρχηγεμονιών του Ρουμουνικού αγρού και της Μολδόβης. Το*

Γεωγραφικόν της Ρουμουνίας ες ακριβεστέραν και πληρεστέραν κατάληψιν της ιστορίας αυτής αποτελούσε το δεύτερο μέρος του πρώτου τόμου της Ιστορίας και εκδόθηκε σε κάποια απόσταση στο χρόνο από αυτή, όπως προκύπτει και από διάφορα σχόλια και παραρτήματα του Δανιήλ Φιλιππίδη που αναφέρονται σε κριτικές που είχαν γίνει για το πρώτο μέρος του βιβλίου. Η Ιστορία της Ρουμουνίας περιέχει πέντε κεφάλαια τα οποία αναλύουν την αρχαία και την πρώιμη μεσαιωνική ιστορία του ρουμανικού χώρου. Η διήγηση των γεγονότων σταματά στις αρχές του δέκατου τέταρτου αιώνα με τη συγκρότηση των ρουμανικών ηγεμονιών της Βλαχίας και της Μολδαβίας. Πρόκειται για περίοδο για την οποία οι πηγές λείπουν ή είναι ελάχιστες και αυτό ίσχυε ακόμη περισσότερο στις αρχές του δεκάτου ενάτου αιώνα όταν έγραφε ο Φιλιππίδης.

Για το Δανιήλ Φιλιππίδη και το έργο του γίνεται εκτενέστατη αναφορά στην εισήγηση με τίτλο: «*Mihai Tîraui, Έθνη και εθνικά ονόματα στην Ιστορία και το Γεωγραφικόν της Ρουμουνίας του Δανιήλ Φιλιππίδη (1816)*» στο Γ΄ Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών στο Βουκουρέστι, τον Ιούνιο του 2006.

Στην αρχή του έργου εξηγείται ο όρος «Ρουμουνία», που χρησιμοποιείται για πρώτη φορά. Πρόκειται για το γεωγραφικό χώρο «*μεταξύ του Ουγγ, του Τισσού, του Ιστρου, του Ευξείνου Πόντου, του Τύρα και μέρους έτι της εώας καρπαθίας ράχεως*». Η επιλογή αυτού του ονόματος δικαιολογείται ως εξής: «*Δίκαιον δε την χώραν ταύτην Ρουμουνίαν καλείν, από του Ρουμούνος ονόματος, όπερ οι παλαιότεροι, και πολλά πολυαριθμότεροι οικήτορες εαυτοίς διδόασι, παρονομάζοντας, και σεβομένους τούτο μόνον το όνομα, παν έτερον απορρίπτειν, ως αλλότριον και υβριστικόν και φιλαυτικόν και ματαιόσοφον*». Ο Δανιήλ Φιλιππίδης υποστηρίζει έτσι την επιλογή του και απαντά ταυτόχρονα και στους πιθανούς επικριτές του. Παραθέτουμε τέλος την ακριβή και λεπτομερή γεωγραφική τοποθέτηση Ρουμανίας από το Δανιήλ Φιλιππίδη στην πρώτη σελίδα του έργου του «*Γεωγραφικόν της Ρουμουνίας ες ακριβεστέραν και πληρεστέραν κατάληψιν της ιστορίας αυτής, Λειψία 1816*». Αναλυτικά ο ορισμός του Φιλιππίδη: «*Η Ρουμουνία (...) κείται αναμεταξύ της τεσσαρακοστής τετάρτης και της τεσσαρακοστής εννάτης μοίρας του βορείου πλάτους, νοτιώτατου μέρος έχουσα το εν τω Ρουμουνοκώ αγρώ αναμεταξύ Ρουκτζουκίου και Νικοπόλεως παρίστριον μέρος, και πρός το βόρειον της ποτέ μεσογαίας Νικοπόλεως, ης τα ερείπια διαβαίνοντες ποτέ εθαυμάζομεν, και βορειότατον τας πηγάς του Ουγγ. ποταμού και αναμεταξύ της τριακοστής ογδός, εντός και αυτής απολαμβανομένης, και τεσσαρακοστής ογδός του μήκους, ανατολικώτατον μόν έχουσα μέρος τό Ακερμάνιον, δυτικωτατον δέ τό αντικρυ της Σολμοαγουρικής πόλεως, εν δεξιά του Τισσού κειμένης*».

3. Ο κατάλογος των χειρογράφων του Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου

Η Ελένη Κούκου στο βιβλίο της «*Κωνσταντίνος Βαρδαλάχος, (1755-1830)*», Αθήνα 1964, (σ.203-205) μας παραθέτει τα διασωθέντα χειρόγραφα του Βαρδαλάχου. Με την αναφορά αυτών, ίσως κατανοήσουμε τα ενδιαφέροντα και άλλων πνευματικών ανθρώπων, Ελλήνων, της εποχής και της περιοχής που εξετάζουμε αλλά και γιατί ο Βαρδαλάχος παραπονούνταν στην Τρανσυλβανία όπου και κατέφυγε μετά το 1821 ότι δεν είχε τα βιβλία που θα ήθελε. Τα ενδιαφέροντά του ήταν πολλά και αξιόλογα, σε πνευματικό επίπεδο. Αναλυτικά λοιπόν ο κατάλογος όπως μας τον παρέχει η Ελένη Κούκου:

Ξενοφώντος Κύρου Παιδεία, μετάφρ. μετά σημειώσεων.
Ξενοφώντος Κύρου Ανάβασις μετάφρ. μετά σημειώσεων.
Ιστορική σειρά του Ευαγγελίου.
Ορθόδοξος ομολογία.
Τελετουργία.
Δημοσθένους λόγος περί Στεφάνου, μετά σημειώσεων και μεταφράσεως.
Αισχύνου του ρήτορος ο περί παράπρεσβείας λόγος.
Πρόγραμμα σειράς ηθικής φιλοσοφίας.
Αριθμητική.
Τέχνη ρητορικής, άνευ αρχής.
Ιστορικά μαθήματα εκ της παλαιάς Γραφής.
Αι πράξεις των αγίων Αποστόλων και μετάφραση.
Μαθήματα εκ των ψαλμών του Δαβίδ και μετάφραση.
Πλάτωνος διάλογοι Φαίδων ή περί ψυχής, τετράδια 7.
Ηροδότου, τετράδια 4.
Ευριπίδου Φοίνισσαι, μετάφραση, τετράδια 5.
Ευριπίδου Εκάβη, μετάφραση, τετράδια 2.
Διατριβαί εις τον Όμηρον και σημειώσεις, τετράδια 4.
Ξενοφώντος, Απομνημονεύματα, τετράδια 3.
Οβέσσιος(;) Στοιχεία της Φιλοσοφίας, τμήμα Αον.
Του ιδίου Λογική, τετράδια 3.
Στοιχεία ιδεολογίας διάφορα.
Στοιχεία Λογικής.
Επιτομή Ρητορικής.
Στοιχεία της φιλοσοφίας του ανθρωπίνου νοός.
Επιτομή Φυσικής.
Γραμματική, ποιήσις, τραγωδία, τετράδια 2.
Βίος Αισχύνου του ρήτορος, τετράδια 2.
Σοφοκλέους Οιδίπους Τύραννος, μετάφραση, τετράδια 6.
Δημοσθένους Ολυνθιακοί λόγοι τρεις, μετάφραση και κατά Φιλίππου.
Ιστορία των φιλοσοφικών συστημάτων δυο είδη, τετράδια 10.

Ηθική Φιλοσοφία.

Θουκυδίδου η συγγραφή μετά σημειώσεων.

Δημοσθένους εις τον περί παραπρεσβείας λόγον, μετάφραση.

Περί Φιλολογίας, τετράδιον 1.

Λουκιανού, Χάρων ή Επισκοπούντες.

Ιστορία του Εβραϊκού λαού.

Μελέτη της παλαιάς Γραφής, τόμοι τέσσερις.

Μαθήματα εκ των θείων Γραφών, μετάφραση, τετράδια 9.

Εκκλησιαστική Ιστορία, τετράδιον 1.

Ηθική.

Ιστορία της Φιλοσοφίας και μια σύντομος.

Ψαλτήριον.

Του αγίου Γρηγορίου μερικά τετράδια.

Σχέδια ανταποκριτικών γραμμάτων του.

Μερικά λογίδια.

Φάκελλος εκ διαφόρων ατελών τετραδιών.

Φάκελλος ετέρος του μάρτητος του (ως ο ίδιος λέγει).

Φάκελλος τρίτος διαφόρων γραμμάτων.

4. Περί της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών.

Για την Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών παραθέτουμε το κείμενο του Ανδρέα Ράδου, Υφηγητή Πανεπιστημίου, υπευθύνου το Φροντιστηρίου Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αλ. Ι. Κούζα της Ρουμανίας με τίτλο *Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών στη Ρουμανία: «Μετά την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (Ιούλιος 1985) με έδρα την Αθήνα και το Στρασβούργο, την είδηση εταιρειών σε διάφορες χώρες της Ευρώπης (Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Βουλγαρία, Ισπανία, Ρωσία κλπ.), στις 17 Ιανουαρίου 1997 οργανώθηκε, στο Βουκουρέστι, στην έδρα του Ινστιτούτου Νοτιοανατολικών Σπουδών, ίσως και με κάποια καθυστέρηση, συνέλευση για την ίδρυση της Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών Ρουμανίας. Μέλος της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών, η Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών Ρουμανίας, ως μη – κυβερνητικός, μη – πολιτικός, μη – κερδοσκοπικός Φορέας (οργάνωση), λειτουργώντας με βάση τη σημερινή νομοθεσία της σημερινής Ρουμανίας, προβάλλει και αναπτύσσει τις σπουδές (φυσικά τις νεοελληνικές) στους τομείς της ιστορίας, φιλολογίας, πολιτισμού, γραμμάτων, των επιστημών και των τεχνών, σύμφωνα με το καταστατικό της, έχοντας ως έδρα το Βουκουρέστι.*

Άλλωστε, οι νεοελληνικές σπουδές στη Ρουμανία, όπως και οι αρχαιοελληνικές, έχουν μια πλούσια και ιστορική παράδοση. Δεκάδες λόγιοι της Ρουμανίας ασχολήθηκαν με τη μελέτη, τη διάδοση και την ανάπτυξη του νεοελληνικού

πνεύματος. Ιστορικοί, φιλόλογοι, λογοτέχνες, παλαιογράφοι, πανεπιστημιακοί, μεταφραστές, γενικά άνθρωποι των Γραμμάτων και των Τεχνών, του χθες και του σήμερα, στους οποίους τόσο θαυμάσια και κολακευτικά αναφέρθηκε στη σύντομη εισήγησή της η γνωστή νεοελληνίστρια, κ. Κορνέλια Δανιελπούλου – Παπακωστέα, προσωρινή πρόεδρος της Εταιρείας. Αναφερόμαστε σε μερικούς απ' αυτούς: Δημ. Ρουσσώ, Νικ. Καρτοζιάν, Ντ. Σιμονέσκου, Β. Παπακωστέα, Αλ. Ελιάν, Ντ. Πόποβιτς, Εμ. Ποπέσκου, Ντ. Μπεριντέϊ, Σ. Ναστουρέλ, Α. Πιπίδη, Ντ. Ναστάσε, Αντ. Καμαριανό – Τσιοράν, Ν. Καμαριανό, Β. Καντέα, Ν. Τανασιόκα, Κ. Δανιελπούλου – Παπακωστέα, Ο. Τσικάντσι, Αλ. Ντούτσου, Ν. Τρανταφίρεςκου, Μ. Μιχούτς, Ν. Ούρσου, Β. Αρβίντε, Πολ. Καραάμπη, Αντ. Αουγκουστοπόλ – Ζιουκάν, Ελένα Λάζαο, Ιόν Μπράντ, Γκ. Μακάριε, Λία Μπραντ – Κισακόφ, Ε. Ντίμα, Βαλ. Μαρντάρε, Ανδρέας Ράδος κ.α

Οι ομιλίες που ακολούθησαν τόνισαν με έμφαση την ανάγκη ενίσχυσης της μελέτης, έρευνας και διάδοσης των νεοελληνικών σπουδών στις νεοδημιουργημένες συνθήκες, κοινωνικοπολιτικές και πολιτιστικές μετά την κατάρρευση του απολυταρχικού καθεστώτος το 1989 σε μια μεταβατική περίοδο με μεγάλα ανοίγματα διακύμανσης των ιδεών, αλλά συγχρόνως, της σκληρής οικονομικής δοκιμασίας. Ζήτησαν τη συμπαράσταση και βοήθεια της Ελλάδος, υπό όλες τις μορφές (για την οποία δεσμεύτηκε ο Σύμβουλος της Ελληνικής Πρεσβείας κ. Δημήτριος Χρονόπουλος, ο οποίος παρακολούθησε τις εργασίες μαζί με την Πρόξενο κ. Ναυσικά Βραίλα), την ανάγκη ετοιμασίας νέων μελετητών – νεοελληνιστών, ίδρυσης Έδρας - τμήματος Νεοελληνικών Σπουδών στη Ρουμανία, αλλά και την αρμονική και δημιουργική – πολυεδρική είσοδο του (νέο)ελληνικού πνεύματος στην πολιτισμικά Ενωμένη Ευρώπη. Τέλος, τον σωστό συντονισμό όλων των πνευματικών δυνάμεων που προβάλλον το (νέο) ελληνικό πνεύμα. Και όλα αυτά, έχοντας ως θεμέλιο μια αναμφισβήτητη ιστορική αλήθεια: οι ελληνορουμανικές σχέσεις, κυρίως οι πολιτιστικές, είχαν πάντα την ιδιαιτερότητά τους (μιλάμε για ελληνισμό και φιλελληνισμό), στον βαλκανικό και ευρωπαϊκό χώρο».

Επίσης στον επίσημο διαδικτυακό κόμβο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών σπουδών παρέχονται πληροφορίες για την Εταιρεία (www.eens.org):

(Από τη Σελίδα Υποδοχής):

«Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών

Η Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών είναι επιστημονική ένωση και ιδρύθηκε το 1995. Σκοπός της Εταιρείας είναι η προώθηση της έρευνας και της διδασκαλίας της νεοελληνικής γλώσσας, της λογοτεχνίας, της ιστορίας και γενικά του νεοελληνικού πολιτισμού. Τακτικά μέλη της είναι οι τοπικές εταιρείες νεοελληνικών σπουδών χωρών της Ευρώπης. Οι εταιρείες αυτές είναι:

της Αυστρίας, του Βελγίου, της Βουλγαρίας, της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Γεωργίας, της Ελβετίας, της Ισπανίας, της Ιταλίας, των Πανεπιστημίων του

Ηνωμένου Βασιλείου, της Ολλανδίας, της Ρουμανίας, της Σερβίας και του Μαυροβουνίου, των σκανδιναβικών χωρών, της Σλοβακίας, της Τσεχίας.

Με την ιστοσελίδα της η Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών ενημερώνει τους ενδιαφερόμενους για τις δραστηριότητές της, δίνει τις απαραίτητες πληροφορίες για τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια όπου λειτουργεί κλάδος νεοελληνικών σπουδών, διευκολύνει τις επαφές τόσο μεταξύ των ευρωπαϊών νεοελληνιστών όσο και μεταξύ των αρμόδιων για τις νεοελληνικές σπουδές φορέων, όπως και την επικοινωνία ανάμεσα σε όσους ασχολούνται με τις νεοελληνικές σπουδές ή ενδιαφέρονται για τις σπουδές αυτές σε οποιαδήποτε περιοχή του πλανήτη».

ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΗΣ ΕΠΙΣΗΜΗΣ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (www.eens.org) :

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών

5. Το έργο της Κορνηλίας Papacostea – Danielopolu.

Στην διάρκεια της εργασίας μας αναφερθήκαμε εκτενέστατα στην Κορνηλία Papacostea – Danielopolu. Ειδικότερα για το έργο της για τις ελληνικές κοινότητες του 19^{ου} αιώνα. Πρόκειται για το πιο πρόσφατο βιβλίο της γνωστής νεοελληνίστριας που υπήρξε επί μακρά σειρά ετών βασικό στέλεχος του Ινστιτούτου Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης του Βουκουρεστίου. Ανάμεσα στις πρόσφατες δραστηριότητές της πρέπει να αναφέρουμε την αποφασιστική συμμετοχή της στις προσπάθειες για την ίδρυση «Ρουμανικής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών», τον Ιανουάριο του 1997, της οποίας και διετέλεσε πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου εκείνο το χρονικό διάστημα.

Ακολουθώντας τον δρόμο που άνοιξαν μεγάλα ονόματα, όπως ο Δημοσθένης Ρούσσοσ, ο Νέστορ Καμαριανός και η αδελφή του Αριάδνη Camaritano - Cioran, η Κορνηλία Papacostea - Danielopolu, θυγατέρα του γνωστού ιστορικού Victor Papacostea, έχει αφιερώσει τη ζωή της στις νεοελληνικές σπουδές. Πολύχρονες έρευνες στις βιβλιοθήκες και στις πλούσιες αρχειακές συλλογές της Ρουμανίας της επέτρεψαν να φέρει στο φως και να σχολιάσει άγνωστα τεκμήρια - κυρίως θα σταθώ εδώ στα πολύ αξιόλογα ελληνικά χειρόγραφα που μας έγιναν προσιτά μέσα από τις εργασίες της - καθώς και να φωτίσει με τις αναλύσεις της ορισμένες πτυχές του Διαφωτισμού στα Βαλκάνια. Αν στον παραπάνω τομέα προσκόμισε πολλά και αξιόλογα στοιχεία, εξίσου σημαντική και πρωτοποριακή στάθηκε η συμβολή της στη μελέτη των ελληνορουμανικών σχέσεων μετά την «εθνική» ανασυγκρότηση που προσδοκούσε ο Οργανικός Κανονισμός (Regulamentul Organic) του 1830.

6. Η Όλγα Cicanci

Για την Όλγα Cicanci θα κινηθούμε στο ίδιο πλαίσιο. Πολύ ενδιαφέρουσα ως προς τη δραστηριότητα και την ιδεολογική συγκρότηση του ελληνισμού της Ρουμανίας, που δρα στο πλαίσιο των κοινοτήτων κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αι., είναι η αξιόλογη μελέτη της γνωστής νεοελληνίστριας. Ειδικευμένη στις αρχειακές έρευνες, η συγγραφέας του βιβλίου εργάστηκε για σειρά ετών στο Ινστιτούτο Ιστορίας «Nicolae Iorga» του Βουκουρεστίου και από το 1969 απασχολείται ως κύρια ερευνήτρια στο Ινστιτούτο Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Η συγγραφέας διερευνά την απήχηση που έχουν στη συνείδηση των Ελλήνων της Ρουμανίας τα μείζονα πολιτικά ζητήματα που απασχολούν και πυροδοτούν τα πνεύματα στον ευρύτερο χώρο της Νοτιοανατολικής Ευρώπης τον 19ο αιώνα. Προσφέρει στη διάθεση του μελετητή επεξεργασμένο και σχολιασμένο άφθονο όσο και αθησαύριστο ως σήμερα υλικό.

7. ΕΝΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΑΞΙΔΙ

Αναφέρουμε στην ενότητα Παράθεμα μία περίπτωση ενός ταξιδιού στη σημερινή Ρουμανία ενός Έλληνα. Η συγκεκριμένη είδηση φιλοξενείται στην ιστοσελίδα www.hellenicway.eu με τίτλο: «Αποστολή στον Παραδουνάβιο Ελληνισμό του Πέτρου Συρρή». Δημοσιεύονται και κάποιες φωτογραφίες από επισκέψεις σε Έλληνες της περιοχής. Το σχόλιο που αναφέρεται στα ιστορικά γεγονότα είναι το εξής:

«Σημαντικό γεγονός για τον Ελληνισμό της Ρουμανίας είναι η κήρυξη της επανάστασης στις 27 Φεβρουαρίου 1821 από το Δημήτριο Υψηλάντη στο Ιάσιο εναντίον του οθωμανικού ζυγού».

8. ΟΙ ΜΕΛΕΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

Στην εισαγωγή της εισήγησης Ruxandra Nazare, *Ένα ελληνικό χειρόγραφο από τη Βλαχία του 19ου αιώνα* σημειώνεται κάτι πολύ σημαντικό όσον αφορά τα ελληνικά χειρόγραφα αλλά και την εξέλιξη της έρευνας:

«Οι βιβλιοθήκες της Ρουμανίας κατέχουν πλούσιες συλλογές ελληνικών χειρογράφων, τα οποία ερευνήθηκαν και εκδόθηκαν τόσο σε παλαιά όσο σε καινούρια έργα από τον Constantin Litzica, Nestor Camariano, Ariadna Camariano-Cioran, Olga Cicanici, Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lia Brad Chisaco. Οι μελέτες αυτών εξάπλωσαν την προσοχή τους στην αξιοποίηση του πιο σημαντικού μέρους αυτών των χειρογράφων, τα οποία βρίσκονται στο παρόν στη Βιβλιοθήκη της Ρουμανικής Ακαδημίας του Βουκουρεστίου και στην Κεντρική Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη «Μιχαήλ Εμινέσκου» του Ιασίου».

Παρατηρούμε λοιπόν πως υπήρξε και υπάρχει έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον από σημαντικούς μελετητές της εποχής μας και πως υπάρχει ένα πλούσιο πρωτογενές υλικό στη Βιβλιοθήκη της Ρουμανικής Ακαδημίας του Βουκουρεστίου που μπορεί να λειτουργήσει ως δεξαμενή πολύτιμων πληροφοριών, εκτός των άλλων και για το θέμα του Ελληνισμού των ρουμανικών περιοχών.

9. Η ΕΛΛΕΙΨΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Μέσω της ενότητας του Παραθέματος θα κλείσουμε την εργασία μας όπως την ξεκινήσαμε. Τονίσαμε πως ορισμένες αναφορές κάποιων ιστορικών και μελετητών κάνουν λόγο για μη ικανοποιητική καταγραφή της δραστηριότητας των Ελλήνων της Ρουμανίας στη διάρκεια των αιώνων. Θα ολοκληρώσουμε

την εργασία μας με την αναφορά και πάλι της Λένας Διβάνη στο συγκεκριμένο θέμα, αυτή τη φορά σε επίπεδο κράτους και όχι μόνο για τον 19^ο αιώνα:

«Το σίγουρο είναι ότι η παλαιόθεν ακμάζουσα ελληνική παροικία της Ρουμανίας από το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και μετά δεν βρισκόταν πια στην ακμή της. Δυστυχώς στα αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών, που περιέχουν και τη σχετική αλληλογραφία με την πρεσβεία Βουκουρεστίου και τα ελληνικά προξενεία, δεν βρίσκονται καταγεγραμμένα ακριβή στοιχεία γι' αυτό το σημαντικό και παραγωγικό κομμάτι του ελληνισμού – μολονότι πολύς λόγος γινόταν εκείνη την εποχή για τους μειονοτικούς πληθυσμούς. Οι Έλληνες εκεί δεν αποτελούσαν βέβαια μειονότητα γιατί στην πλειονότητα τους διατηρούσαν την ελληνική ιθαγένεια. Επίσης είναι φανερό ότι οι άριστες ελληνορουμανικές σχέσεις δεν γέννησαν καμία ανησυχία ούτε στους Έλληνες της Ρουμανίας ούτε στις ελληνικές κυβερνήσεις».

ΕΠΙΣΥΝΑΠΤΟΥΜΕ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΣΤΟΙΧΕΙΑ:

- ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ
- ΠΡΩΤΟΣΕΛΙΔΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ «ΕΛΠΙΣ» ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ
- ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΙΑΣΙΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΞΕΣΠΑΣΜΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ
- ΤΙΣ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΤΩΝ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΩΝ ΣΤΟ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ (ΤΑ ΤΕΣΣΕΡΑ ΑΥΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΒΑΝΑΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΟΥ «*ΣΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΙΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ*»).
- ΤΟΝ ΠΙΝΑΚΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΜΑΡΙΝΕΣΚΟΥ – ΧΥΜΟΥ, «ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΡΟΥΜΑΝΙΚΕΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ»